

UP אורי פדן אדריכלים
ARCHITECTS
ARCHITECTURE | LOVE | CONSERVATION
www.uparchitects.design

עורך תיק התיעוד:
אדר' ליאורה דרייפוס
משרד אורי פדן אדריכלים

נחלת גניס, באר יעקב

תיק תיעוד

דצמבר 2019

1.0 כללי

1.2 הקדמה

סיפור נחלת גנים, נחלתם של זאב ושושנה גנים החל בשנת 1908, עת סיים זאב גנים הצעיר את נדודיו בארץ והחליט להגשים את חלומו שברקם במהלך שנתו הראשונה בארץ: להיות חקלאי עם נחלה משלו.

זאב גנים ואשתו שושנה בנו את ביתם מאדמת החמרה שנמצאה בסביבתם במשך 20 שנה, נדבך על נדבך, פרי עמל ידיים, והמצאות תוצרת בית גנים. חללי בית ומשק הוספו ושוננו על פי צרכי הפרנסה המשתנה על פי שינויי הזמן. דיר ורפת הוסבו לחללי מגורים זעירים שהושכרו, בית קפה הוקם לחיילי המנדט שעברו ברחוב איילה. בהמשך, שוכנו בנחלה ניצולי שואה, דיירים מהמעברה הסמוכה מדרום, מאושפדים מבית החולים הפסיכיאטרי ממערב.

סיפור נחלה זו של בני הזוג גנים מנקז היסטוריה של ראשית ההתיישבות בבאר יעקב מקבוצת המייסדים הראשונה עד ימינו, בזעיר אנפין של נחלה אחת, 110 שנים.

נקודת הזמן הנוכחית מביאה אותנו אל הפרק האחרון. נחלת גנים, כהרגלה לסמן אותות הזמן, תיהרס לטובת בניו חדש. שאלת שימורה והתנגדות תושבים עכבה את מימוש התכנית והוחלט כי ישמר קטע של קיר לבני החמרה בדופן הצפוני, כאנדרטה לסיפור הנחלה של זוג המתיישבים הראשונים, המחשה לסיפור ראשית ההתיישבות במושב באר יעקב.

איסוף מידע לתיק זה היה אתגר מיוחד: שושנה וזאב גנים היו הבנאים והנגרים של נחלתם. למעט היתר מאוחר להרחבת מגורים במבנה בית הקפה, לא ידוע על תכניות ששורטטו למבני הנחלה. בניה כפרית וורנקולרית, אדריכלות ללא אדריכלים. עיקר האיסוף נעשה בחיבור חלקי הפאזל של הריסות המבנים כפי שהם כיום, תמונות וסיפורים מהנכדים ובעיקר מהטקסט הנפלא שהשאירה שושנה גנים, טקסט שהוא כולו שירה לסיפור חייהם בנחלתם, או כפי שהיא קראה לפרי יצירתם: נווה.

ברצוננו להודות למשפחת גנים המורחבת על שיתוף הפעולה ושליחת החומרים המצויים במשפחתם ובמיוחד למר יצחק ברגר, אחותו אהובה ואחיו רמי.

בנוסף, ברצוננו להודות לגב' פנינה ארוסי ואמיר ליבשיץ, פעילי שימור בבאר יעקב על הידע שחלקו איתנו.

אורי פדן אדריכלים
UP ARCHITECTS

ARCHITECTURE | LOVE | CONSERVATION
www.uparchitects.design

עורך תיק התייעוד:
אדר' ליאורה דרייפוס
משרד אורי פדן אדריכלים

עמוד
5

פרק
1.0 כללי
1.2 הקדמה

נחלת גנים
באר יעקב
דצמבר 2019

1.0 נתונים כלליים |

1.3 פרטים כלליים: תעודת זהות

מס' גוש: 4040

מס' חלקה: 579, 580, 581, 582 (חלקת מקור: 455)

בתובת: רחוב איילה 7+9

שם הישוב: באר יעקב

גבולות התכנית מ-4 כיוונים:

צפון: חלקה 104 - בית ראשונים, וחלקה 71 - שצ"פ

דרום: רחוב שמחה הולצברג וחלקות מגורים

מזרח: רח' איילה

מערב: חלקה 86 - שצ"פ ורחוב אברהם ליכטנשטיין

מספר האתר בכרטסת השימור: 4

תיאור האתר:

נחלה הכוללת מספר מבנים חד קומתים עם גג רעפים, חלקם נטושים והרוסים וחלקם מתפקד כבית צמוד קרקע. ביניהם שטח פתוח שתפקד בעבר כחצר של נחלת המשפחה. מבני הנחלה נבנו בהדרגה ע"י משפחת גניס בעזרתם של פועלים מזדמנים. רוב שטח הנחלה נטוש למעט המבנה המזרחי שנמכר לבעלים חדשים וחלק מבית המשפחה שבו מתגורר בן המשפחה. חלקי המבנים מדרום ומערב נטושים לחלוטין.

סוג בעלות: פרטית

שטח המגרש: כ-2.4 דונם

הסיבה לעריכת תיק התיעוד: תיעוד הנחלה ההיסטורית לפני הריסת המבנים המקוריים ובינוי חדש.

עבור מי נערך התיק: עבור המועצה המקומית באר יעקב

נחלת גניס, צילום משנת 2016, מבט מצפון מערב.

1.5 בניינים לשימור בסביבת האתר

נחלת גנים ממוקמת בדרום הציר ההיסטורי של ראשית ההתיישבות בבאר יעקב, רחוב איילה. בצמוד אליה מצפון ממוקם "בית ראשונים", מבנה שהיה בעבר בית האיכר. ממול - בצידו הנגדי של הרחוב, ממוקם בית יצחקי, בית משפחתו של יעקב יצחקי שנחשב למייסד הישוב. בית יצחקי ובית גנים היו מהמבנים הראשונים שנבנו בבאר יעקב.

בהמשך רחוב איילה, ממוקמת באר המים הביזנטית ששימשה את המתיישבים הראשונים. אחריה מספר אתרי שימור נוספים: הבנק הראשון, בית העם, בית הכנסת יהודה ובית הספר הראשון.

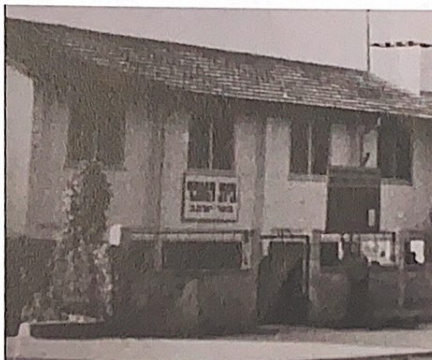
מבט אל בית יצחקי כיום, מאחור נחלת גנים, בתווך רחוב איילה, שהושקע בהפרדה מפלסית.

רחוב איילה, צילום משנת 1930. בית יצחקי מימין, הברושים של נחלת גנים משמאל.

בית ראשונים, בית האיכר לשעב כפי שהוא כיום. המבנה משמש, בחלקו הדרומי כמוזאון לראשית ההתיישבות בבאר יעקב ובחלקו הצפוני קופת חולים.

בית האיכר, צילום משנות ה-60. מוסד ציבורי חשוב במושבה החקלאית של אז. בית האיכר נבנה צמוד לנחלת גנים מצפון

<p>אורי פדן אדריכלים ARCHITECTS DESIGN LOVE CONSERVATION www.uparchitects.design</p>	<p>עורך תיק התייעוד: אדר' ליאורה דרייפוס משרד אורי פדן אדריכלים</p>	<p>עמוד 10</p>	<p>פרק 1.0 כללי 1.5 בניינים לשימור בסביבת האתר</p>	<p>נחלת גנים באר יעקב דצמבר 2019</p>	
--	---	--------------------	--	--	--

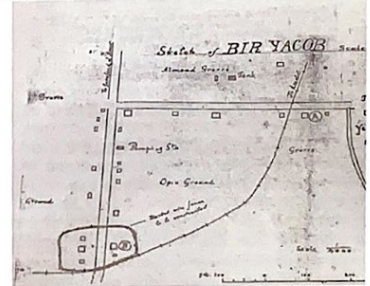
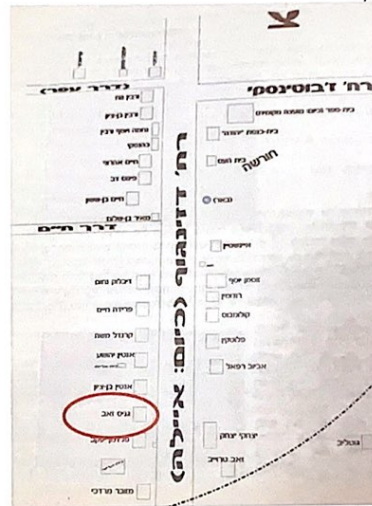
על הציר ההסטורי

נחלת גנים ממוקמת בדרום רחוב איילה, צירה ההסטורי של המושבה. לאורך ציר זה שנקרא בעבר רחוב דיזינגוף, חולקו החלקות הראשונות. 50 דונם לכל מתיישב. החלקות התחלקו ל- 8.5 דונם למגורים למשק הבית כולל גידולי ירקות ופירות וכ-41.5 דונם קרקע לחקלאות מטע. חלקת המגורים והמשק נפרסו לאורך הרחוב כמלבנים צרים וארוכים כאשר רוחב הצלע הצרה המשיקה לרחוב היא 30 מטר והארוכה כ-260 מטר. חלקת גנים היא השלישית מדרום בגדה המערבית של הרחוב. מדרומה חלקת פלדמן, מצפונה חלקת אנטין בן ציון, שלימים נמכרה והוסבה לצרכים ציבוריים כבית האיכר שהפך לבית ראשונים וקופת חולים. ממול, מעברו השני של הרחוב חלקת בניו של מייסד הישוב, הרב יעקב יצחקי. לאורך ציר זה התפתח הישוב. הבאר הביזנטית, זו שאב גנים נקרא לתקנה לעת צורך, בית העם, שלתקומתו ולתפעולו פעלו רבות בני הזוג גנים, בית הכנסת יהודה. בקצה הצפוני, פינת רחוב זבוטינסקי קם לימים בית הספר הראשון.

"במושבה היו שני רחובות, שלאורכם ניצבו בתים קטנים. הרחובות הסתיימו בקו מסילת הברזל אשר עקפה וחבקה את המושבה מצלעה המזרחי. הרחוב האחד דיזינגוף (כיום איילה) היה מיושב בעיקר ביוצאי רוסיה אשר הקימו במרוצת הזמן את בית הכנסת "יהודה". ברחוב השני העליון, רחוב זבוטינסקי, גרו בעיקר יוצאי קוקז, תורכיה ומשפחת בגדדי, מעירק אשר הקימו מצידו השני את בית הספר, את בית הכנסת שאנס. כביש לא היה, תאורת רחוב לא הייתה, חשמל לא היה..." מתוך "באר יעקב- 100 שנות המיישבות | יהודה דוד

רחוב דיזינגוף (לימים איילה) 1930. מבט צפונה. מימין בית משפחת יצחקי. משמאל שורת הברזשים המובילה לביתם של משפחת גנים.

מעל: תרשים פריסת בתי המשפחות הראשונות, תרשים מפה בריטית משנת 1923 שמטרתה למפות איזורי הגנה לישוב. בית גנים שלישי מדרום.

משמאל: תרשים סכימטי של פריסת התיישבות המשפחות הראשונות.

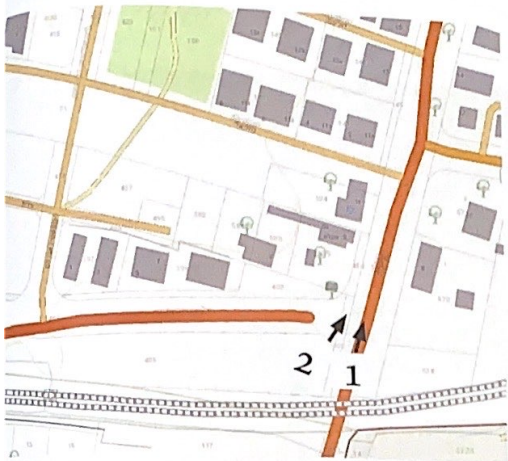
מתוך "באר יעקב- 100 שנות המיישבות | יהודה דוד

<p>UP אורי פדן אדריכלים ARCHITECTS ARCHITECTURE LOVE CONSERVATION www.uparchitects.design</p>	<p>עורך תיק התיעוד: אדר' ליאורה דרייפוס משרד אורי פדן אדריכלים</p>	<p>עמוד 11</p>	<p>פרק 1.0 כללי 1.6 האתר בהקשרו האורבני</p>	<p>נחלת גנים באר יעקב דצמבר 2019</p>	
--	--	--------------------	---	--	--

1.0 כללי

1.6 האתר בהקשרו האורבני

על הציר ההסטורי

1. רחוב איילה 2008 . רגע לפני עבודות השיקוע של הרחוב לטובת הפרדת המפלסי הכביש ומסילת הרכבת . מבט צפונה . מימין בית משפחת יצחקי . רחוב איילה , מימין ממוקמת נחלת גניס, כאשר חלקה נמכר וחלקה האחר נטוש ברובו.

2. מבט על רחוב איילה 2019 . מבט צפון מזרח . מימין בית משפחת יצחקי . רחוב איילה , בהמשך מימין ממוקמת נחלת גניס, כאשר חלקה נמכר וחלקה האחר נטוש ברובו . הפרדת מפלסי הכביש ומסילת הרונג

<p>אורי פדן אדריכלים P ARCHITECTS TURE LOVE CONSERVATION www.uparchitects.design</p>	<p>עורך תיק התייעוד: אדר' ליאורה דרייפוס משרד אורי פדן אדריכלים</p>	<p>עמוד 12</p>	<p>פרק 1.0 כללי 1.6 האתר בהקשרו האורבני</p>	<p>נחלת גניס באר יעקב דצמבר 2019</p>	
---	---	--------------------	---	---	--

פרק 3 - תיעוד היסטורי

3.1 ארקע הסטורי: באר יעקב

רקע ליסוד באר יעקב

הרקע ההסטורי של נחלת גניס שלוב כולו בסיפור הקמתה של המושבה החקלאית באר יעקב. אדמות באר יעקב נקראו ואדי למון או ביר סלים על שם הכפר הערבי הסמוך מדרום.

בימי קדם עברה כאן "דרך היס" או בשמה הרומי "ויה מאריס". דרך שנמשכה לאורך הארץ מצפון דרומה. במשך מאות שנים היה המקום שומם, למעט צבאות שונים שעברו בסביבה ובדואים משבט סתריה והם אלה שנתנו לו את השם ואדי למון. לקראת סוף המאה ה-19 עלתה ההתעניינות והחשיבות באזור זה. הכומר הגרמני הלוותרני, לודביג שנלר הגיע בשנת 1875 לסביבה, בהן את השטחים העצומים של אדמת הבור.

זמן רב השתדל לרכוש את השטח, אך הדבר לא עלה בידו בשל התנגדות עקרונית של עיריית רמלה. בשנת 1889 הצליח שנלר לחבור מהתורכים שטח של 10,000 דונם לחקופה של 40 שנה, והקים שם בית ספר חקלאי- שלוחה של בית היתומים בירושלים.

על אדמה זו החלו נסיונות לגידול חקלאי ראשון. זית, תאנה, גפן ובניהם שיחי צבר, כגבולות בלתי עבירים.

תהליך רכישת הקרקעות לבאר יעקב.

ב-1905 ביקשו הגרמנים את התערבותה של שגרירותם בקונסטנטינופול, כדי שזו תלחץ בנדון על הממשל התורכי. הדבר נודע לאברהם ענתבי, מחשובי המנהיגים והעסקנים בישוב היהודי בארץ ישראל בתחילת המאה ה-20. ואשר שימש נציג יק"א ונציב המושבות. ענתבי ידע שאם תיאלץ עיריית רמלה למכור את השטח, הרי באורח חוקי היא תוכל לעשות זאת רק באמצעות מכירה פומבית. מכאן, הסיק כי נפתח פתח לרכישה גם בידי יהודים. גאולה הייתה חברה שהוקמה בשנת 1904 למטרת רכישת קרקעות בארץ ישראל באמצע שנת 1905 הודיע ענתבי על אפשרות זו ישירות לחברת "גאולה" ברוסיה, וזו ביקשה מאייזנברג לערוך סקר במקום, לבדוק את טיב הקרקע, אפשרויות ניצולה ושוויה, וכל זה בסודי סודות שלא יודע לגרמנים. ביוני 1905 בוצע הסקר על ידי אייזנברג, והוא מצא כי עומק המים מגיע ל-25-20 מ' במקום יש ארות, המקום גבוה יחסית והאקלים נוח, אין מחלות, המטעים מצליחים, ובכללם פרדס תפוזים בן 60 דונם. אייזנברג העריך את שווי האדמה ב-20 פר' לדונם, ויחד עם הבניינים, הבארות והנטיעות כ-33 פר'.

בראשה. אגודה זו, שהייתה אחד ממפעליה של "ועדה הארץ ישראלית", שאפה שכל יהודי בעולם ירכוש בארץ ישראל חלקת אדמה נטועה בגודל של דונם אחד, ופירותיה של אותה חלקה יישלחו לביתו כל שנה. השטח בארץ ישראל יעובד בידי איכרים או פועלים שיחכרו אותה, ובמותו של הרוכש תעבור הקרקע לרוכש האגודה, וזו תנצל את ההכנסות ממנה לצרכים לאומיים. דיונון נענה מיד לבקשה והודיע לווארבורג, כי הפסיק כל מגע עם רוכשים פוטנציאליים, אף הודיע לכל מי שגרשם לרכישה שכל השטח נמכר לווארבורג. אך בסוף דצמבר הודיע וארבורג, כי מהיעדר אמצעים לא יוכל לרכוש את השטח.

תחילת ינואר 1907 שלח אהרונסון לווארבורג דין וחשבון מפורט, שבו סיכם את הערכותיו על ביר סאלים. הדין וחשבון מבטא התנגדות חריפה ביותר לרכישה:

"... בביר סאלים ישנו אוסף של נציגי חולות צחיחים מדבריים ורזים... מה שנים רבות אני בדעה מנוגדת בענין הערכת אדמות עם אוסישקין והאדונים של אפ"ק וגאולה. דיברו בנוכחותי על העתיד המזהיר והנהדר השמור לחפציבה, כפר סבא, ביר סאלים וגבעות חול דומות אחרות והתפארו במיקום הגיאוגרפי והאסטרטגי. אינני רואה בעצמי אלא חול צחיח ודל שלא שווה שום תשומת לב. בשבילי הסיבה המרכזית והבסיסית להחליט על קניית אדמה לעיבוד לשפר את האדמות הטובות שלהם שאותן אנו מזניחים. יוצא מכך שהאדמות הטובות נעשות יותר ויותר בלתי ניתנות להשגה... במצב הדברים הנוכחי יש לקחת בחשבון את ביר סאלים רק כאשר אפשר לרכוש בפרוטות... אני ברצון מסכים שאפילו בחולות של ביר סאלים, על ידי מאמץ מתמיד אפשר למצוא תמורה. אבל האם נוכל לעשות זאת? האם יש לנו את הגורם האנושי של המתיישבים שיהיה מוכן לעשות זאת? האם לא מציעים לנו מספיק אדמות פוריית באופן טבעי ללא מאמץ לשפרן, היכן שההצלחה מובטחת ובאופן קל יחסית, גם אם צריך לשלם יותר מהחול הזה? האם זה לא בכל זאת עסק יותר טוב גם מבחינה כלכלית וגם מבחינה לאומית?... שני דברים חזקים דחפו לקניה של ביר סאלים: הקירבה לעיר רמלה - אך הרי לא חסרות אדמות טובות בסביבות יפו ורמלה ואינני מבין מדוע צריך לרכוש אדמות גרועות או אם אתה רוצה בינוניות. שנית, הנקודה הייתה לנצל ולהתגבר על הגרמנים - אני מוכרח להודות שאני חסר לגמרי את החוש הפוליטי הזה. אני גם לא יכול להבין מדוע אנו צריכים להתמודד עם הגרמנים בכל מחיר אם אנו יכולים לפעול כמה שאנחנו רוצים מבלי לקומם נגדינו את העוינות של אנשים כאלה... היה יותר רצון לו נכנסנו למלחמה נגד הרכישה של הגרמנים בעמק יזרעאל... זה כמעט שלוש שנים שאני המלצתי על קניה זו לפני אפ"ק יחד עם אדמות נהדרות אחרות..."

בקיץ 1906 קיבל סניף "גאולה" בארץ החלטה עקרונית, שלפיה אם יוצע השטח למכירה תשתדל "גאולה" לרכשו. הנימוק להחלטה זו היה, שהשטח נמצא במרכז המושבות, קרוב ליפו ורמלה, ורכישתו יחד עם רכישת השטחים הנוספים של עיריית רמלה שמצפון לרחובות - תביא לאיחוד רחובות, ואדי חנין ורמלה. הדבר הביא לגידול האלמנט היהודי באזור, ואז יש לצפות גם שהעיר רמלה, תאכלס במתיישבים יהודים רבים. ההערכה הייתה שבני רחובות הם שירכשו את רוב השטח בביר סאלים. ואמנם במחצית השנייה של 1906 קיבלה עיריית רמלה מקונסטנטינופול להציע את השטח למכירה פומבית. כיוון שלאגולה כבר היו בסמך שטחים, שרכשה זמן קצר קודם לכן מעיריית רמלה, הייתה לה עדיפות על מתחרים אחרים, מתוקף חוק בר מצרא'. אבל גם לגרמנים היו זכויות מועדפות, בתוקף העובדה ששימשו תורכים זה 16 שנה. היה ברור אפוא, שעיקר ההתמודדות תהיה בין גאולה לגרמנים. באוקטובר 1906 אמורה הייתה להתקיים המכירה הפומבית.

כדי לנוע עליית מחירים כתוצאה מן התחרות הגיעה "גאולה", באמצעות ענתבי, להסכם עם בנו של שנלר ועם הקונסול הגרמני בירושלים. לפי הסכם זה כאילו מוותרת "גאולה" על השתתפותה במכירה הפומבית, והגרמנים יציעו לתורכים מחיר שלא יעלה על 28 פר' לדונם. הקרקע שתירכש תרשם בדרך זו : 4000 דונם על שם בנו של שנלר, וכ-2000 דונם על שם וארבורג בשביל גאולה. מאחר ששני האישים הנ"ל הם נתינים גרמנים ואת שניהם מייצג הקונסול הגרמני, סבורים היו שהמכירה תבצע בקלות ולא תעורר חשד. ואמנם כך היה. ההסכם יצא לפועל, ובסוף אוקטובר נתקבל קושאן על שם וארבורג על 2.051 דונם. וארבורג עצמו העביר אח"כ התחייבות שלפיה הקרקע אינה שלו אלא של גאולה. אמנם באותה תקופה היו ההוראות שאין לרשום קרקעות על שם נתינים זרים, אך בהשתדלות הקונסול הגרמני ואפ"ק נתממשה התוכנית.

בתום הרכישה קבעה "גאולה" את מחיר הקרקע למכירה ב-35 פר' לדונם. מאחר שבני רחובות כבר רכשו קרקעות מ"גאולה", הציע דיונון את השטח לבני ראשון לציון, בתקווה שהם ירכשוה בכספי העקירה. ואמנם נרשמו מס' מועמדים לקניה. אולם בינתיים הודיע וארבורג לדיונון, כי הוא מבקש שכל הקרקע תמכר לו בשביל "אגודת מטעים פלשתינא", שוארבורג עמד

<p>אורי פדן אדריכלים UP ARCHITECTS ARCHITECTURE LOVE CONSERVATION www.uparchitects.design</p>	<p>עורך תיק התיעוד: אדר' ליאורה דרייפוס משרד אורי פדן אדריכלים</p>	<p>עמוד 23</p>	<p>פרק 3.0 תיעוד היסטורי</p>	<p>נחלת גניס באר יעקב דצמבר 2019</p>
--	--	--------------------	----------------------------------	--

עם החלטתו של וארבורג שלא לרכוש את השטח ועם סיום פרשת הדין וחשבון של אהרונסון, החלה "גאולה" לחפש רוכשים אחרים לקניית השטח. בני המושבות הסמוכות, שהיה ניתן לראות בהם רוכשים פוטנציאליים, לא גילו עניין ברכישה.

הפתרון למכירת ביר סאלים נמצא רק ביולי 1907. הוועד האודיסאי קיבל את הצעתם המשותפת של בא כוחו בארץ, ד"ר חיסין ושל דיזנגוף, ואשר לפיה ירכוש הוועד את השטח וימכרו לקבוצת יהודים מקווקז ופועלים מבני העלייה השנייה, לשם הקמת מושבת פועלים. תנאי לדבר, שהמתיישבים ישלמו לגאולה 25% מערך הקרקע במזומן, ואילו הוועד האודיסאי ישלם היתרה במשך 3 שנים בריבית של 6%. המתיישבים עצמם ישלמו את יתרת חובם לוועד האודיסאי במשך 10 שנים בריבית של 2%. מחיר המכירה נקבע 35 פר' לדונם.

קבלת ההצעה על ידי הוועד האודיסאי, אף על פי שהדבר היה כרוך בהוצאות כבדות בשבילו, מקורה ברצונו של הוועד להוכיח כי התיישבות רחבה אפשרית רק אם יהיה קיים מוסד המסוגל להלוות למתיישבים לצורך רכישת קרקע, שההחזר שלה יתנתן במשך תקופה ארוכה. כך רצה הוועד להוכיח את חשיבותו ונחיצותו של הבנק לאשראי אגרארי. מסיבה זו, וכדי לסייע לוועד האודיסאי להוציא לפועל את הניסיון הראשון בהקמת יישובים המבוססים על אשראי, הסכימה "גאולה" למכור את ביר סאלים בתשלומים במשך 3 שנים. "גאולה" ראתה אפוא במכירת ביר סאלים עובדה בעלת משמעות ציבורית וחברתית:

"...פה לא חשובים רווחים סובייקטיביים, חשוב עצם הניסיון והדוגמה שלפיה יוכלו מוסדותינו לפעול להבא... ודווקא מפני שזהו הניסיון הראשון עלינו רובצת האחריות לסדר ענין זה כך שהמוסדות האחרים יוכלו לנהוג לפי הדוגמה הזאת בלי חשש..."

אפשר גם שרצונה של "גאולה" לזרז את מכירת השטח, לאחר שלא נמצאו לו קונים במשך 10 חודשים, לא מבני הארץ ולא מהעולים החדשים ולא מבני חוצלארץ סייעה לנכונותה למכור את השטח בתשלומים ל-3 שנים. לקראת סוף שנת 1907 נחתמו החוזים בין "גאולה" לוועד האודיסאי ובין הוועד למתיישבים.

Note des Colons de Bir-Salem

Noms	Nombre dans la famille	Nombre de douzaines de grains possédés	Contribution vers plantés	Profession	Value de sa maison en Palestine
M. Maunier	5	50	50	Mercenaire	
M. Firschoer	3	50	20	Maron	
M. Ben Saul	6	150	-	agriculteur	
M. Labarnoff	2	100	50	Couvrier agricole	600 fr.
M. Mendel	4	100	65	Mercenaire	100.
M. Friede	1	50	-	Couvrier agricole	
M. Quvalak	2	100	50	agriculteur	
M. St. Hitel	1	100	50	-	100.
M. Ben-Saba	5	150	50	-	1000.
M. Kahanavi	1	50	25	Boiteux	
M. Ben-Amij	1	50	50	agriculteur	500.
M. Siga	1	50	50	colon à l'étranger	100.
M. Sternitz	3	50	50	Jardinier	800.
M. Sussmanov	2	100	41/2	Mercenaire	
M. Ben J. Phani	6	200	50	Robbin	200.
M. Kichaji	4	50	41/2	Couvrier agricole	900.
M. Bala	1	50	41/2	-	
M. Sblchenov	1	50	41/2	-	200
M. Propoport	1	50	20	agriculteur	
M. Ben Tev	5	100	20	professeur	
M. Ben David	4	100	40	agriculteur	300
M. Ben Joseph	6	100	40	-	800
M. Ben Salem	5	60	61	-	500
M. Goria	1	50	-	Couvrier	
Total	71	1962 1/2	747		2350

Note la petite colonie Bir-Salem

Fondée le 3 Novembre 1907, cette petite colonie est composée de 24 colons qui possèdent une superficie de 2040 douzaines, dont 727 sont déjà plantés; 13 petites maisonnettes en bois sont déjà construites sur le terrain de la colonie, les autres vont être bâties après les pluies.

Les colons sont tous des artisans, des agriculteurs ou des ouvriers agricoles. D'entre eux sont des Israélites du Caucase, où ils se sont occupés tous de viticulture. Quelques uns ont déjà introduit les espérances caennaises qu'ils ont plantées à Bir-Salem. Sur le terrain non planté encore ils font la pomme de terre, les légumes et du pastèques. Le terrain leur a été donné par la Hovevei-Zion d'Odessa à la condition qu'ils payent 25% du montant immédiatement et le reste dans le courant de 10 ans.

Voici les sommes que les colons ont dépensées eux-mêmes à leur établissement à Bir-Salem.

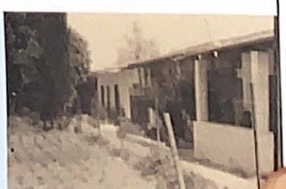
Terrain	25% de la valeur	17750 F
Différencement et plantation		20000 "
Maisons et bétail		2350 "
Creusage du puits à 30m. de profondeur		5000 "
		51100 F

C'est ainsi que ces braves ouvriers ont tout fait pour s'établir sur mêmes sans avoir recours à personne.

J15/7/23

מתוך מסמך הסכם הרכישה: רשימת הרוכשים. זאב גנים, בשורה 24, 50 דונם.

הסכם רכישת הקרקעות בביר סלים, 3 בנובמבר 1907. תהליך סבוך ופתלתל מגיע לסיומו. חודש לאחר מכן, נוסדה באר יעקב.

יסוד ישוב חדש

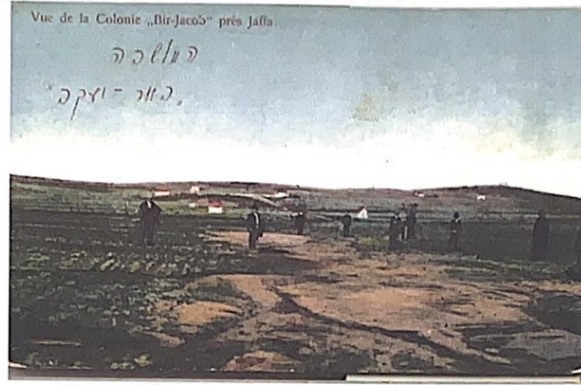

הרב יעקב יצחקי, מנהיגה של קבוצת המיסדים של באר יעקב.

1846-1917. הרב יעקב יצחקי היה מנהיגה הרוחני של הקהילה הקוקזית בעיר דרבנט. הוא פנה לאגודות חובבי ציון בבקשה להתישב בארץ ולהקים בה ישוב חקלאי.

השם 'באר יעקב'

היישוב נשא את השם הערבי 'ואדי לימון' עד להחלטה לשנות את השם לשם עברי. אסיפות רבות התקיימו לדיון על שם המושבה. הועלו שתי הצעות, קבוצה אחת דרשה בשם 'באר שלום' לכבוד גילוי הבאר במושבה. והקבוצה השנייה הציעה את השם 'באר יעקב' לכבוד גילוי הבאר ולכבוד הרב יעקב יצחקי, מנהיגה של קבוצת המתיישבים.

2000 דונם חילקה גאולה ל-40 חלקים בני 50 דונם כל אחד, ובמקום התיישבו 25 מתיישבים. 7 מן המתיישבים עלו מקווקז, ו-17 מרוסיה, מפועלי העלייה השנייה. פרט לפרצלציה, שנעשתה על ידי גאולה, שאר פעולות פיתוח השטח, התשתית והקמת המושבה נעשו ומומנו על ידי הוועד האודיסאי והמתיישבים. סך כל רווחיה של גאולה ברכישה זו היה אמור להגיע ל-19%, אם כי שלושת רבעי הפדיון נקבעו בתשלומים לשלוש שנים. בתאריך ה-3.12.1907 נערכה תגינת ייסוד המושבה, שקיבלה את השם באר יעקב.

כך כתב האגרונום וילקנסקי, שתמך ברכישה באוקטובר 1909:

"... גם על 'עירמת החול' שבבאר יעקב שהיו כבר לרבים למשל ושנינה, אפשר בלי הוצאות מרובות ועבודה יתירה לרקום ריקמת חומוס (לצורך טיוב הקרקע). לא תמיד עומד בשורה הראשונה סוג הקרקע אותו אפשר תמיד לטייב, גם להפוך את סגולותיו. יש והעיקר הוא מצב המקום שהוא אינו משתנה, אם קרוב הוא לשוק המקומי ומחובר לרשת דרכים, ובאר יעקב הקרובה ליפו נמצאת איפוא בתנאים טובים... בניגוד לאהרונסון, אשר בשבילו... הסיבה המרכזית והבסיסית להחליט על קניית אדמה לעיבוד נשארת אך ורק האיכות הטובה של האדמה...", הביאו דיוניה של גאולה בחשבון אם לרכוש או לא לרכוש שטח מסוים מגוון של שיקולים, תוך הדגשת תכונות המיקום ותכונות האתר של השטח המוצע. אהרונסון, כפי שאינו התעלם לחלוטין מתכונות המיקום..."

יסוד באר יעקב
בכתבה בעיתון "הפועל הצעיר" שכותרתה "ישובנו החדש" מיום ה-29.7.1909 סופר על היישוב החדש באר יעקב: "יחד עם התייסדות 'עין גנים' נוסדה גם המושבה הקטנה 'באר יעקב' בעזרת 'גאולה' וחו"צ. שטח אדמה של 2039 דונם נחלק ל-40 חלקים בשביל 26, כעת נמצא שם 25 משפחה אשכנזים וגורז'ים... כל חלק הוא 50 ד', מזה 41.5 ד' לנטיעות, 8.5 ד' מגרש לבית ולירקות וזריעות שונות ע"י השקאה מלאכותית. במשך השנה האחרונה לא נראו כל שינויים לטובה בהתפתחות המושבה: מס' המתיישבים לא רק שלא גדל כי אם להיפך עוד קטן, בניינים חדשים לא נבנו, אותן תקוות שתלו בבאר יעקב לא נמלאו גם אחר שנגמרה הבאר... לבעלי נחלאות בבאר יעקב אין כמעט כל שום הכנסה מאדמתם ובמשך 4-5 שנים יצטרכו להשקיע עוד הרבה כסף... קשה לקוות כי בתנאים הנוכחים תתפתח באר יעקב למושבה, אף כי יש בה צדדים חיוביים: בין היתר נמצאת כחצי שעה מרמלה... היא נמצאת שלושת רבעי שעה מראשון לציון... גם הזווג של שני האלמנטים: האשכנזים והגורז'ים לא עלה יפה. לעיתים קרובות יש סכסוכים ביניהם ואיש אינו מבין את שפת רעהו, לגורז'ים יש ז'רגון שלהם, שהוא בלתי מובן לנו, את הז'רגון שלנו ועברית הם לא מבינים... עתידה של באר יעקב היא לא בידי המתנחלים כי אם בידי העסקנים שלנו והחברות המתעסקות ביישוב הארץ. בתנאים הנוכחים היא יכלה למלאות על יד ראשון לציון את תפקיד של כפר סבא על יד פתח תקווה..."

<p>אורי פדן אדריכלים UP ARCHITECTS ARCHITECTURE LOVE CONSERVATION www.uparchitects.design</p>	<p>עורך תיק התייעוד: אדר' ליאורה דרייפוס משרד אורי פדן אדריכלים</p>	<p>עמוד 25</p>	<p>פרק 3.0 תיעוד היסטורי</p>	<p>נחלת גנים באר יעקב דצמבר 2019</p>	
--	---	--------------------	----------------------------------	--	--

3.0 תיעוד היסטורי |

3.1 ארבע הסטורי: באר יעקב

ראשית ימיה של באר יעקב

באר יעקב נוסדה בדצמבר 1907. בנר שלישי של חנוכה, התקיימה האסיפה המייסדת בהשתתפותם של מאיר דיזינגוף, יו"ר חברת "גאולה" ד"ר חיסין ושינקין, נציגי חובבי ציון. הקבוצה המייסדת מנתה 8 משפחות שעלו מקוקד והשאר צעירים, אנשי העלייה השנייה שהגיעו מרוסיה ובניהם זאב גניס. סך הכל מנתה הקבוצה 71 איש.

תמונת המייסדים, 1908

שורה עליונה מימין:
מרדכי מזובר, פרידה חיים, קרנדל משה,
יצחק לובימוב, ברוך זהבי, גבריאל אביוב, בת שבע אביוב, אסתר אביוב.

שורה שנייה, מימין:
יוסף בן עמי, יחזקאל בן יעקב, זאב גניס, מיכאל בן מנוח, מנוח אביוב,
אורה בת מנוח, נחום זבלוק, מרדכי כהנסקי, יוסף זוסמן, יצחק זוסמן,
יהודית אביוב.

שורה שלישית, מימין:
טובה כהנסקי, ציפורה אביוב, עדנה כהנסקי, יונה זוסמן, עדנה זוסמן,
יוסף (חוצב אבנים)

שורה תחתונה, מימין:
ישראל זייגר, סמי זייגר, רחל רפורט-זהבי, שרה ז'בלוק, אנוטה
לובימוב.

במסגרת: זאב גניס

קבוצת המייסדים הורכבה משתי קבוצות בעלי רקע שונה: קבוצת יהודים שעלתה מקוקד וקבוצת אנשי העלייה השנייה שעלו מרוסיה. קבוצת עולים מהרי הקוקד ובעיקר מדרבנט. הם נקראו "יהודים הרריים" או "טטים". שפתם הייתה "טטית", ניב מעורב של פרסית, טורקית ועברית. יהודה דוד כותב בספרו "באר יעקב, 100 שנות התישבות: הטטים הם בני עדה גאה, זקופי קומה ועזי נפש. הם היו פרשים מעולים, לובשי תלבושת קוקזית חובשי כובעים שעירים, וחוגרי חרבות למותניהם. היו תושבי הרים מובהקים, עבדו בשדות ובמטעים". לעולים מקוקד הצטרפו צעירים, אנשי העלייה השנייה שבאו מרקע עירוני, יחידים שעלו מתוך רק של התעוררות החברתית ברוסיה, תנועת השכלה, והפרעות שהביאו אותם לפעול באירגונים ציוניים. היו בהם אינדיבידואליסטים עם מרד נעורים, ובעלי השכלה רחבה. הם עלו לארץ חדורי אידאליים אך היו צריכים להסתגל לעבודה פיזית בתנאי אקלים קשים.

"ביחד נוצר טיפוס של איכר גאה העומד איתן על אדמתו ושומר בקנאות על אופיה החקלאי והכפרי של המושבה באר יעקב." (יהודה דוד, 100 שנות התישבות)

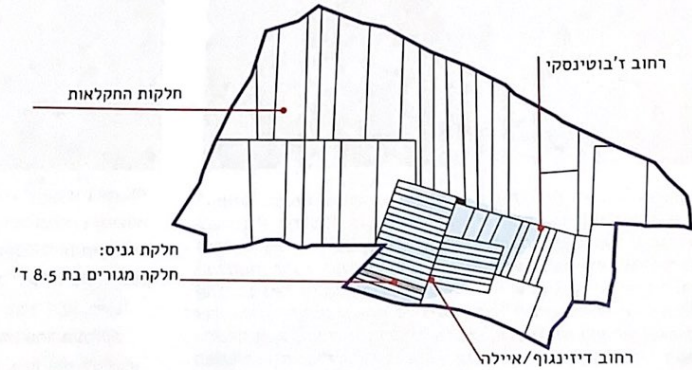
<p>אורי פדן אדריכלים ARCHITECTS TURE LOVE CONSERVATION www.uparchitects.design</p>	<p>עורך תיק התיעוד: אדר' ליאורה דרייפוס משרד אורי פדן אדריכלים</p>	<p>עמוד 26</p>	<p>פרק 3.0 תיעוד היסטורי</p>	<p>נחלת גניס באר יעקב דצמבר 2019</p>	
--	--	--------------------	----------------------------------	--	--

3.1 ארקע הסטורי: באר יעקב

ראשית ימיה של באר יעקב

ראשית הגרעין ההיסטורי:

את הפרצלציה הראשונה וחלוקת השטחים למתיישבים הראשונים עשתה חברת גאולה בעצמה. את 2000 הדונם שרכשה חילקה ל-40 חלקים בני 50 דונם. מתוך 50 הדונמים 41.5 ד' יועדו לנטיעות ו-8.5 הדונם הנותרים יועדו לבית, ירקות וזרעיות שונות ע"י השקייה מלאכותית. אופי החלקות היה צר ומוארך כך שבחזית החלקה יתכונן הבית ומאחור משקי העזר ומבני הפרטיים.

תרשים הפרצלציה הראשונית. - מצע לגרעין ההסטורי. כיום זהו גוש 4040.

בשנה הראשונה למושבה נבנו 13 בתים מעץ. סיפורו של יצחק לובימוב שבנה את הצריף הראשון: "הזמנתי ערבי מרמלה, שחפר יסודות, הביא אבנים ויצק את היסוד... המוכתר שלנו זייגר, הציע שנגרים מראשון לציון יכינו 4 קירות ובלילה יעמידו אותם על היסוד הבלתי גמור, ומעל לקורות - כ-20 רעפים. וכך היה את הצריף בנו בראשון ובלילה העבירו אותו על הכתפיים לבאר יעקב..."

במושבה היו שני רחובות, שלאורכם ניצבו בתים קטנים, הרחובות הסתיימו בקו מסילת הברזל אשר עקפה וחבקה את המושבה מצלעה המזרחית-דרומית. מבנה המגורים הוצב בקידמת החלקה, שאר השטח כלל משקי עזר פרטיים. וחלקאות השקיה.

"חלקי באר יעקב": מפת חלוקת החלקות פרצלציה ראשונית

"המתנחלים החלו בבניה בסמוך לבניית הצריף הראשון, אולם מעטים התיישבו במקום לאחר חגיגות יסוד המושבה בחנוכה תרס"ח (דצמבר 1907) היו שסברו כי יהיה עליהם תחילה לבנות את ביתם והיו שהחלו בעבודה חקלאית במשך היום ואת הלילה עשו בחדרים שכורים בראשון לציון. גניס היה בין הרווקים הבודדים במייסדים. הוא החליט לעקור לתל אביב שם יעסוק ביצור מסגרות עץ חרוטות ומגולפות וכימי פגרתו (סוף שבוע ארוך מיום חמישי בערב ועד יום ראשון בבוקר) יעשה לטיפוח משקו. חלקתו הייתה בין הקיצוניות במושבה והוא חלם לבנות חצר גדולה בית אבן מרווח ויפה ולשתול בצידי השביל המוליך אליו ערוגות של פרחים, הרבה פרחים צבעונים ומגוונים ליופי וניחוח, אמנם בית אבן התקשה לבנות, הוא הסתפק בבניית בלוקים תוצרת בית, אך את חצרו שתל ליופי ולתפארת."

שושנה גניס, מתוך "פרקים" - פרקי יומן לזכרו של זאב גניס

ראשית ימיה של באר יעקב

מבנה הבאר העתיקה | מקור: "מושבה עם חזון" - 90 שנה לבאר יעקב.

מציאות החיים בשנים הראשונות הייתה רצופה מאבקי השרדות. בין הקשיים הראשוניים היה החיפוש אחר מים. תחילה לא היה למושבה מקור מים והמתיישבים הראשונים נאלצו לסחוב כדי מים מראשון לציון (מרחק הליכה של כשעה וחצי) ומנס ציונה. מאוחר יותר אורגנה עגלה להבאת המים. כיוון שאספקת המים לא סיפקה את צרכי התושבים, הוחלט לשאוב מים מבאר צלבנית ששכנה בקרבת מקום. בעומק של 45 מטרים נמצאו לבסוף מים ולכבוד זאת הוחלט לקרוא למושבה "באר יעקב".

"... עם עצמות כואבות וכולי אומרת רחמים, נחתתי במבואות באר יעקב, שנשתרעה אז לארכו של רחוב חולי אחד והכיל מספר לא רב של יחידות דיור ומשק בית. שאלתי לגנים. הביאוני לשפת הבאר והראו לי את לועו. אמרו לי - חכי כאן! עוד מעט יסיים את מלאכת התיקון... לא עברו רגעים ארוכים והנה הגיח מן הבאר שחור במראה ומחייך לקראתי ולקראת יתר המתיישבים להצלחתו. בחיובו רמז לידידיו שהמלאכה נעשתה ושהמים ישובו לזרום אל תעודתם."

שושנה גניס, מתוך "פרקים" - פרקי יומן לזכרו של זאב גניס

בתקופת ייסוד המושבה נעקרו כרמי הגפנים באזור יהודה ושומרון בעקבות ירידת שער הגפנים בארץ. עם עליית שער השקדים החליטו חבריי המושבה באר יעקב לשתול באדמתם שקדים וכך לפי עצתם של חקלאים ותיקים בארץ נשתלו 2000 דונם בבאר יעקב בשקדים. "וכל בר בי רב ידע על בוריו שענף של נטיעות זה הוא כולו רווח נקי ואין בו שום חשש של הפסד" עד שעצי השקדים הניבו פירות נאלצו לנדוד ממקום למקום בחיפוש אחר תעסוקה שתקיים אותם. את יבול השקדים שציפו לו קיבלו בשנת 1914 ולמזלם הרע פרצה מלחמת העולם הראשונה ולא היה שוק לקניית התוצרות החקלאיות כעבור 12 שנים מייסוד המושבה לאחר עבודה מייגעת, מפרכת, אינטנסיבית ואחרי שהשקיעו את כל מה שהיה להם ונכנסו לחובות עצומים, אמנם הספיקו להעמיד כרמים יפים ומסודרים, אבל לגמרי לא מאמתים את התקוות ששמו להם בתחילת נטיעתם. ובשנת 1920 עומדת המושבה לפני משבר מאחר שכרמי השקדים לא עלו כפי שציפו. כל המושבות של הנטיעות סבלו אבל המצב לחץ ביתר תוקף על המושבות הקטנות ובתוכן באר יעקב. בשנת 1931 כבר הייתה באר יעקב שתולה ברצועת עצים ירוקים ופרי זהב שפרצו לתוך מרחב השקד הלבן ומתפשטים לכל עבר. למעלה מ-550 דונם פרדס היו כבר נטועים ו-150 דונם הוכשרו לנטיעה בעונה שלאחר מכן.

"התחלנו כאמור בשקדים. הימים שלפני מלחמת העולם הראשונה היו ימים כשרים לגידול מסוג זה. יבול השקדים היה נשלח לאירופה והפרנסה הייתה מצוייה. עוד לא חשנו דיינו את טעם ההצלחה והנה פקד אותנו זעזוע המלחמה, נסגרו גבולות, בוטלו משלוחים ובקיצור בא קץ לימי השמחה אחרי כן באה גם מכת הארבה. נדמה היה שיחולו עלינו ימים טובים והנה צרה צרורה נוספת ששמה קץ לתקוותינו. ניסינו גידולי ירקות, לא היו דין למטרה זו. לקח לנו זמן רב עד שיכולנו להפיק מהבאר שבאזורנו את מלל תפוקתה. ניסינו לגדל בקר, הדבר עלה תחילה יפה, חלב היה בשפע ונעני החל בשיווקו ללקוחות."

שושנה גניס, מתוך "פרקים" - פרקי יומן לזכרו של זאב גניס

הפרדסים נשתלו בשטחי כרמי השקדים שנעקרו. נכון לשנת 1931 יש בבאר יעקב עוד 1000 דונם כרמים נטועים של שקדים. אחדים מאיני באר יעקב התמחו בענף ההדרים ומגדלים שתילים בכמויות גדולות. מאז החלה ההתמחות בענף הנטיעה. ההשקעה הרבה בהחלפת השקדים בחודש החלישה את הפעילות ברפת של המושבה. 4 שנים לאחר מכן בשנת 1935 לאחר שהוחלפו כל הכרמים במטעי הדרים יורד ערכו של הפרי וכך נתמלא ליבם של איכרי המושבה באר יעקב לנג עתיד הפרדסנות.

3.1 ארקע הסטורי: באר יעקב

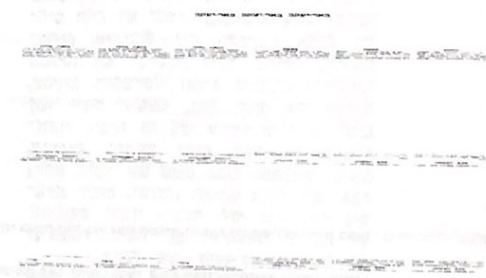
ראשית ימיה של באר יעקב

קשיי פרנסה היו עיקר דאגתם של איכרי באר יעקב. הם לא קבלו סיוע מקרנות ואגודות ונאלצו להתמודד עם מציאות מורכבת של השרדות כלכלית, וסכנות בטחוניות בדרכים. שתי מלחמות העולם השפיעו רבות על יכולתם הכלכלית. מטעי השקדים התחלפו בפרדסים. רבים מהמשקים חיפשו מקורות פרנסה נוספים. חלקם החל לגדל פרות ולמכור את החלב לישובי הסביבה

אדמת באר-יעקב נטעה בסנט בלה שקדים – לערך 2000 דונם. האגרים הנשקים כעבודות הסנטות – סבלים בכריהם רק את תבניות המסיליות יותר הנכרות הנסתי הם סוככים לסלא קי פולים שכיום.

זהו הולכי הבא-יעקב. בסדוק הרוח. אלה שרק אמול ורו בענפי סופים עבדים. וזהו ביניהם סוק אמול היו אידאולוגים קנאים נרמבו בן לילה לנשוא ארדואלוטה של. התאחדות המטכונת, ומאידאוליות קטנות עברו למסיליות נטור...

לא האשים מה אשמים כי אם תשבו; לא אכר פלנו. או אלטנו עשה ויצי את החיים כמו שחב. כי אם לזנוק: היום האקינוסיה, ובנוילטו אוננו. המשיקו הקולאים שלט סטטוסים על האנשים. על אופן חידוד, על כישוריהם ועל האך הרוח. הלבו פועלים עבדים ויבני טסק כלכלי. רוחם לטסק כלכלי של. בעשירי עבדים. וביניהם לוחצי אצל הראשונים. לו גם נגר הכתום המטכית נגרי רצונם האינדיווידואלי. סנט והשקפה על הרויים כמו אצל הראשונים. אכרי באר יעקב אינם יכולים בנייה זה לחשב אחרת מאכרי ראשון לציון ונתה-תקוף.

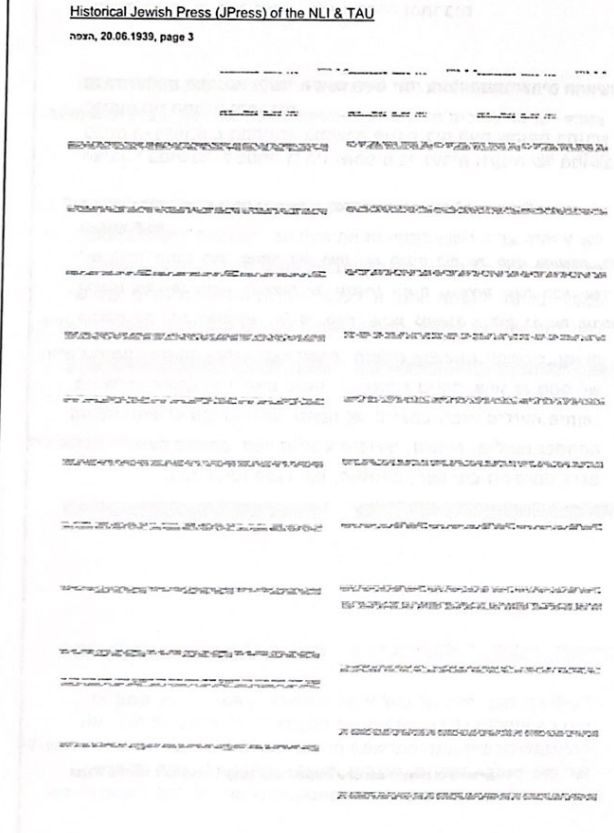
עם התפתחותה של המושבה עלה הצורך בחיבורה לערים הסמוכות. הצורך בקו ישר לנמל לשם הוצאת פירות הפרדסים, החלב היוצא מבאר יעקב יעניק אביב כמו גם ניווד אספקה לתוך המושבהומעל לכל הכביש שיסלל יעניק בטחון למושבה שמוקפת בכפרים ערביים וחשופה להתנכלויות יום יומיות. החל מאמצע שנות ה-30 של המאה ה-20 העיסוק במושבה נסוב סביב זדקתם ומלחמתם של תושבי באר יעקב לסלילת כביש שיחבר אותם למושבות הסביבה. ההחלטה על סלילת הכביש לא עלתה בקנה אחד עם הביצוע בפועל שהתעכב שנים ואחר שנתקבלה ההחלטה על סלילת הכביש. בכתבה מעיתון "דאר היום" מיום ה-20.8.1935 שכותרתה "באר יעקב" מפרטת על הצורך של תושבי באר יעקב בסלילת כביש והשגת תקציב

מהממשלה לסלילת הכביש:
 "...באר יעקב שוכנת במרחק 3-4 ק"מ מהכביש המקשר את מושבות הדרום, ובכל זאת סובלת היא כל שנות קיומה מהחולות העמוקים המפרידים בינה ובין הכביש ובקושי רב מפלס לו האוטו את דרכו. עד הגיעו לכביש הראשי. זה אחד העיכובים העיקריים המונעים את התפתחותה של המושבה, ומראשית הגאות הכלכלית בארץ לא נוסף פה עדיין גם בית אחד. והנה אחרי השתדלויות רבות ובעיקר בעזרתה החשובה של התאחדות האיכרים הצליחו להשיג את השתתפות הממשלה בחצי מסכום הוצאות הדרושות לסלילת הכביש, שיחבר את המושבה מצד אחד לתחנת הרכבת המקומית ומהצד השני לכביש העובר ע"י ראשון לציון. לשם הוצאת העבודה הזאת לפועל, דרוש סכום של ששת אלפים לא". כלומר על המושבה להשיג סכום של שלושה אלפים לא", בערך. במושבה אחרת היו הדברים מסתדרים אולי בנקל, כי את הסכום הזה אפשר לאסוף במשך כמה שנים באיזה אופן שהוא. אולם כאן, אצלנו, חסרים האנשים הדרושים לארגון לדבר. ומשום כך מתעכבת כל הפעולה..."

פרשת הסבל והתלאות של באר יעקב המשוערת לכביש
 יחסן המופע של הקרנות לאחת המושבות הוותיקות בארץ
 לקראת שכיחת שבת של בני באר-יעקב במוסדות הישוביים

כתבה מעיתון דאר היום | 20.6.1939 | מקור: עיתונות יהודית היסטורית

UP אורי פדן אדריכלים
 ARCHITECTS
 ARCHITECTURE | LOVE | CONSERVATION
 www.uparchitects.design

עורך תיק התיעוד:
 אדר' ליאורה דרייפוס
 משרד אורי פדן אדריכלים

עמוד
 29

פרק
 3.0 תיעוד היסטורי

נחלת גנים
 באר יעקב
 דצמבר 2019

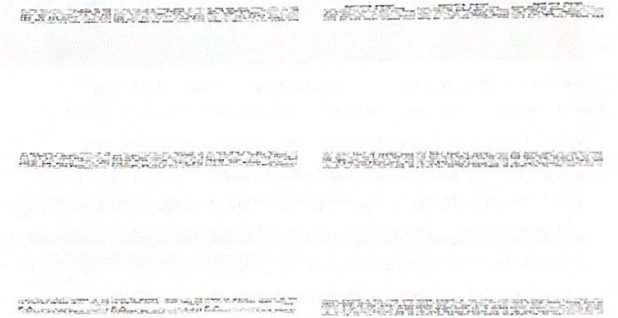
3.1 | ארקע הסטורי: באר יעקב

ראשית ימיה של באר יעקב - חיי החברה והתרבות

מלבד תלאות הפרנסה וקשיי הקיום היום יומי פעלו המתיישבים הראשונים לפיתוח חיי החברה והתרבות. בביום ה-4.6.1935 התקיימה במושבה חנוכת בית העם שהוקם במגרש הציבורי במושבה. לשמחה זו היו שותפים כל נעריה וזקניה של המושבה.

בחודש אוגוסט מציין עיתון דואר היום בכתבה על המושבה "באר יעקב" מיום ה-20.8.1935:

"יש לציין בקורת רוח, שיסוד בית העם כאן הכניס רוח של חיים במושבה. לעתים קרובות נערכות שיחות והרצאות על נושאים שונים. במוצאי שבת הבא יערך כאן קונצרט של הזוג המוסיקאי הג' וה' חיות, שבאו למושבה בלבות בה את פגרתם..."

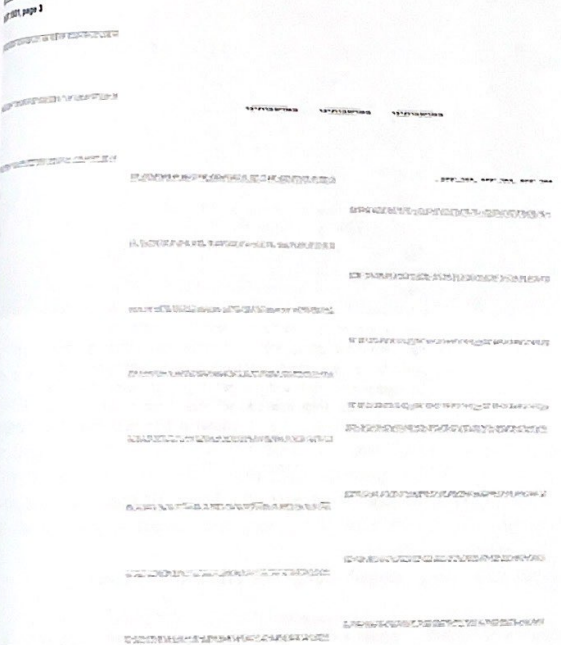

כתבה מעיתון דאר היום | 4.6.1935 | מקור: עיתונות יהודית היסטורית

מודעה על ערב ריקודים | 1941 | מקור: משפחת גניס

Press (JPress) of the NLI & TAU

מספר בתי כנסת קמו במרוצת השנים והיוו עוגן קהילתי ודתי מרכזי בחיי המתיישבים

כתבה מעיתון דאר היום | 5.7.1931 | מקור: עיתונות יהודית היסטורית

3.1 | רקע הסטורי: באר יעקב

המשך ימיה של באר יעקב - תמורות בישוב

באר יעקב צמחה אל תוך שנות המנדט, בסביבתה חלו תמורות משמעותיות כשמחנות הצבא הבריטי החלו חונים מסביבה. ממושבה זעירה ומבודדת, הפכה להיות ציר תנועה סוער. ברחובה הראשי נעו חיילים וכוחות צבא שונים בין בסיסי הצבא הפזורים סביב. לאורך רחוב איילה הוקמו מספר בתי מסחר וקפה לשירותם. בסיס צבאי גדול היה ממוקם מדרום לרחוב איילה ונקרא מחנה באר יעקב.

השתוללות חיילים בבאר יעקב

תושב באר יעקב כותב לנו:
 בזמן האחרון קרו בבאר יעקב כמה מקרים של פגיעה בהושבים על ידי חיילים שבוים מהדיוויזיה הרוסית. החמי לים באים למושבה חמושי נשק איסופאטי, ששהכרים בבתי הקפה, ואחרי זה יוצאים לרחוב וישהתוללים. אני רוצה לספר על כמה מקרים שקרו ביום חמישי בערב (10.7): שני חיילים מהדיוויזיה הרוסית, חמושי נשק איסופאטי דפקו על דלת ביתו של רופא הרוסית דמי ליבוביץ, ודרשו בחזרה וברוח לקיל צעקותיו של הרופא התעוררו השכנים ויצאו לטרפסות בתיהם. הרופא לא פתח להם. כעבור כמה ימן נגשו החיילים לביתו של נח ורביץ והחלו לדפוק על דלת ביתו בקחיה רוביחה, ודרשו שיפתחו להם. כשם שגו לבית אחרו נצאו את הדלת פתוחה ונגשו. כהור הראד טון יטן בנו של האכרי לקיל צעקותיה של הבתיה התעוררו בני הבית והשפיעו על החיילים שינוכו את הבית. ועד המושבה פנה למר קיפריץ, קצין המחנה, במקרה לסגור את בתיהקפה כבוטשה, באם החיילים ימשיכו לבוא חמושי נשק.

כתבה מעיתון דאר היום, 1946
 | מקור: עיתונות יהודית היסטורית

במלחמת תש"ח, סבלה המושבה מהתקפות של ערבים בשל קרבתה לרמלה שבראש הכוח הערבי של רמלה עמד חסן סלאמה. בניין המפקדה שלו הוקם באמצע שנות ה-30 על ידי ארגון עובדי הבניה (לימים סולל בונה) עבור הבריטים אשר הזמינו את הקמתו. אך בתחילת מרץ 1948 פינו הבריטים את הבניין ולתוכו נכנס חסן סלאמה עם לוחמיו וקבע בו את מפקדתו. כיבוש המפקדה ופיצוץ המבנה באפריל 1948, סימן את סיום הלחימה בסביבתה של באר יעקב והחזיר תושביה את הביטחון.

לאחר סיום המלחמה והכרזת העצמאות הייתה באר יעקב לבית הראשון בארץ ישראל לעולים חדשים רבים בעיקר מצפון אפריקה, רבים מהם מלוב ומתוניס.

מחנה עולים באר יעקב, תור לקבלת אוכל לפני המטבה. ינואר 1950 | מקור: הארכיון הציוני, סימול: PHPS\1332752.

לאחר סיום המלחמה והכרזת העצמאות הייתה באר יעקב לבית הראשון בארץ ישראל לעולים חדשים רבים בעיקר מצפון אפריקה, רבים מהם מלוב ומתוניס.

מעברת העולים הגדולה חוטר הוקמה בשנת 1949 כשהחל גל עלייה גדול לארץ והיה צריך לשכן במהירות את העולים. המעברה הוקמה במחנה מדרום לגרעין היסטורי של היישוב על בסיס שהבריטים פינו בשנת 1948. בהתחלה נפתח מחנה א' לעקורי מחנות אירופה ולעולים שגורשו לקפריסין, אחר כך נפתחו מחנות נוספים לעולים שהגיעו מיוגוסלביה, עירק, מרוקו, טריפולי, ומאמצות נוספות. בשנת 1951 הגיעה תפוסת המחנה לשיא של 35,000 איש, החיים במחנה היו קשים מאוד ללא תנאים סניטריים נאותים. העולים שוכנו במבנים של המחנה שהיו ברובם צריפים, אליהם התווספו אוהלים, בדונים, וצריפים עשויים מפת. במתחם הציבורי הגדול ליד מגדל המים היו בתי ספר, מקוואות, בתי כנסת וטיפת חלב.

"ב-1948 תמו ימיה של באר יעקב המושבה, כאשר הוקמה סמוך לה מעברת אוהלים גדולה... ותושביה הועברו אז לדירות בנות חדר אחד. ההיסטוריוגרפיה אינה מתרשמת מהמציאות ומניחה לעברה המוקדם המצודר של באר יעקב - גרמנים, אנגלים, מושבה ציונית - להאפיל על המשך ההיסטוריה שלה כיישוב עולים שנאבק על הישרדותו החל בשנות ה-50..."

תמר ברגר, אוטוטופיה: על מרחב הביניים הפרוורי בישראל, הקיבוץ המאוחד, 2015, עמ' 161.

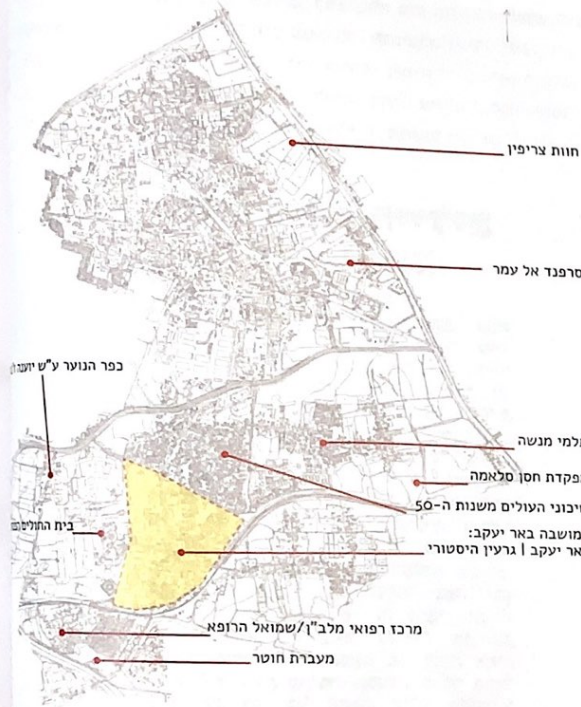
<p>UP אורי פדן אדריכלים ARCHITECTS ARCHITECTURE LOVE CONSERVATION www.uparchitects.design</p>	<p>עורך תיק התיעוד: אדר' ליאורה דרייפוס משרד אורי פדן אדריכלים</p>	<p>עמוד 31</p>	<p>פרק 3.0 תיעוד היסטורי</p>	<p>נחלת גנים באר יעקב דצמבר 2019</p>
--	--	-----------------------------	---	--

3.1 ארקע הסטורי: באר יעקב

באר יעקב - תמורות בישוב.

לקראת סוף שנות ה-50 התרחב היישוב באר יעקב. נבנו שיכונים לרווחת העולים. באר יעקב מתרחבת צפונה אל שכונת רמב"ם והרצל, בדומה להתרחבות הישוב צפונה, בהמשך לרחוב איילה, התרחב הישוב גם מזרחה, אל המשך לרחוב ז'בוטינסקי, ונבנתה נווה דורון. תנובת 2000 הדונמים, שטחה החקלאי, נטוע ההדרים היה מן הגבוהות בארץ. בארות נחפרו ונקדחו. נפתח סניף דואר, נסללו כבישים, ונבנו מדרכות. ממושבה קטנה היושבת בגרעין ההיסטורי החקלאי, הולך ומתפתח גרעין אורבני ובשנת 1960 מונה היישוב 4000 נפשות בבאר יעקב ועוד 4000 נפשות במעברה. המועצה המקומית של באר יעקב הקצתה שטח לאיזור תעשייה על מנת לספק פרנסה לתושבים. לבד ממפעל שימורים (שימורי באר יעקב) אין כל תעשייה במושבה ופרנסת תושביה מבוססים על החקלאות ובעיקר על הפרדסים. קיים בית החולים מלבן לחולי ריאות, בית החולים הוקם בשנת 1952 על שרידיו של המחנה הצבאי הבריטי [בשנות ה-70 שונה שמו של בית החולים ל"שמואל הרופא" ומתפקד כבית חולים גריאטרי, כאשר בית החולים עושה שימוש במבנים מתקופת הבריטים, שרידי המחנה הבריטי קיימים במקום כמו גם צמחייה מקורית]. בית חולים נוסף שהוקם ביישוב הינו בית החולים הממשלתי לחולי נפש. לתחילת התבססותו של היישוב יש לציין את תרומת בתי השיבה המפוארת "ישיבת באר יעקב", שהוקמה במהלך 1948 ע"י הרב וולבה לאחר התייעצות עם הרב אברהם ישעיהו קרליץ, הלוא הוא החזון איש. הישיבה משכה בעיקר תלמידים מישראל ומחו"ל שביקשו לשמוע את שיחות המוסר של המשגיח ב-1982 עזב את תפקידו בישיבה שהקים.

בשנת 1960 החליט משרד הפנים על סיפוח הכפר סרפנד אל עמר שנהרס ברובו בעקבות מלחמת תש"ח. כמו כן סופח אזור התעשייה שליד בית החרושת "הארגז" על מאות עובדיו, מחסני הסוכנות שממערב לכביש רמלה, תחנת הניסיונות של משרד החקלאות ושטחים חקלאיים נוספים סופחו באר יעקב. בשנת 1965 מעברת חוטר סופחה לבאר יעקב, יחד עם 200 המשפחות אשר גרו בה. בהמשך צורפו ליישוב, כפר הנוער יוענה ז'בוטינסקי, בתי החולים אשר הוקמו במחנות הבריטיים שפוגו ובנוסף סופח לשטחה של המועצה המקומית מושב תלמי מנשה שהוקם בשנת 1953 מזרחית לבאר יעקב. המושב הוא אמנם חלק משטחה המוניציפלי של באר יעקב אך הוא מקיים אורח חיים עצמאי. באר יעקב שינתה פניה בשני העשורים האחרונים, מגמה זו תמשיך גם בעשורים הבאים. השטחים החקלאיים הופשרו לטובת בניינים רבי קומות, בניה רוויה. גם השכונות הוותיקות משנות אט אט את פניהן. נבנים קוטג'ים המאוכלסים בבעלי מקצועות חופשיים העובדים מחוץ ליישוב. מתחם אסף הרופא עתיד להתרחב לתוך שטחי חוות צריפין, שטחי החקלאות האחרונים. על פי תכנית המתאר החדשה שבהכנה, באר יעקב ממשיכה להצטופף לצמוח. המושבה החקלאית הופכת לעיר.

מפת שטחי באר יעקב כיום

3.1 ארקע הסטורי: באר יעקב

באר יעקב-סיכום היסטורי.
מתוך סקר שימור באר יעקב 2016, משרד אורי פדן, אדריכלים.

כפי שנופץ להגדיר את העיר באר שבע כבירת הניסויים האדריכליים, באר יעקב יכולה לקבל את תואר הבירה הניסויים חברתיים, התמהיל החברתי והשכבות החברתיות שנוספו עליה רק העמיקו את המורכבות החברתית. בעין גנים ובבאר יעקב נעשה הניסיון החברתי הראשון להקים מושב פועלים המושתת על רעיונות אידיאיים של העלייה השנייה: עבודה עברית, עבודה עצמית, עזרה הדדית וניהול עצמי. רעיון שלא צלח בבאר יעקב שכן מערכת היחסים בין העולים יוצאי דאגיסטון לעולי קווקז לא הצליח כפי שקיוו חובבי ציון. בתקופת השלטון העות'מאני מתיישבי באר יעקב התמודדו עם משברים רבים שכללו מחסור במים, מחלות, ייסורי קליטה, מאבקים לכלכלת ופרנסת המתיישבים וכשלונות חקלאיים, כל אלו השפיעו על ביסוס חברתי חזק ובתקופה זו הייתה נתונה המושבה בהשרדות ומאבק על קיומה. תקופת השלטון הבריטי הפכה את באר יעקב הקטנה והשלווה למרכז צבאי סואן כאשר הבקיעו הצבאות הבריטיים את החזית התורכית בדרום והגיעו עד העיר רמלה ובכשו אותה ואת סביבתה, האנגלים סללו מסילת ברזל מעזה אל לוד, שעברה במושבה העברית. בשלהי המלחמה הוחל בהקמתו של המחנה הצבאי סרפנד (צרפינ) מצפון למושבה ותוך כמה שנים הפך לאחד המחנות הצבאיים הגדולים ביותר בכל המרח התיכון ובו שכנה, עד לסיום המנדט, המפקדה הצבאית הבריטית בא"י. משנות ה-20 עד שנות ה-40 הגיעו קבוצות גרעיני התיישבות רבים למושבה שקיבלה אותם בחיבוק ואהדה רבה - הגיעה למושבה קבוצת "ירדניה", אח"כ הגיע גרעין של "הקיבוץ המאוחד", חברי פלוגת בית"ר, קבוצת עקיבא, קבוצת ביתר נוספת, קבוצת סלוניקאים, השומר הצעיר כל אלו התקבלו בסבר פנים אוהד בקרב המתיישבים בבאר יעקב. עירונית ולהביא אוכלוסיות חזקות אל העיר דרך בינוי חדש שבמובן מסוים פגע במרקם החיים הקהילתיים תרבותית וחברתית.

מאורעות הדמים שפרצו בשנת 1936 ונמשכו עד לשנת 1939 השפיעו באופן קשה במיוחד על המושבה באר יעקב שהייתה מוקפת מכל עבריה ביישובים וכפרים ערביים ועל אף שהמושבה תוגברה בכוחות המושבות הסמוכות עדיין נטל רב היה על המקומיים להגן על עצמם עד לפרוץ מלחמת העולם השנייה אז שוב נתמלאה המושבה בצבאות הבריטים ותושבי באר יעקב שוב פתחו את ביתם לחיילים עבריים שהחלו להגיע כמתנדבים לצבא הבריטי. באר יעקב הייתה נאמנה למסורתה ושימשה בית חם לחיילי החטיבה היהודית הלוחמת, לוחמי ההגנה וכאשר החלו הקרבות במלחמת תש"ח הפכה המושבה לבסיס הפעולות הצבאיות של האצ"ל בדרום וחיבת גבעתי. במהלך מלחמת העצמאות הוקמה בבאר יעקב "ישיבת באר יעקב", שהייתה הישיבה הראשונה לישיבות שיבואו אחריה ההיקף הרב של הישיבות משך צעירים רבים מהאוכלוסייה הדתית לבאר יעקב ובאר יעקב הייתה למרכז דתי חברתי לאומי חשוב עד היום וכולל בתי ישיבות אליהם מגיעים צעירים ללמוד מכל רחבי הארץ. לאחר הכיבוש והכרזת המדינה הפכה מיישוב ספר לטבורה של הארץ לאחר שקלטה את מספר העולים הרב ביותר וקלטה עשרות אלפי עולים ששוכנו תחילה במעברות, הגדולה בהן מעברת חוטר. תושבי באר יעקב קיבלו בברכה את העולים אך חששו שהמושבה הותיקה תאבד את צביונה החברתי ואת אופייה הכפרי. הקושי הרב בסיוע לקליטה גרר משברים כלכליים וחברתיים שאיתם נאלצו להתמודד הותיקים והעולים כאשר הפתרון בה עם סיפוח שטחים לבאר יעקב שהוביל לתכנון שכונות חדשות ומודרניות. כיום התמהיל החברתי של באר יעקב מגוון וכולל תהליכי ג'נטריפיקציה מתוכננים ובלתי מתוכננים במטרה לייצר התחדשות עירונית ולהביא אוכלוסיות חזקות אל העיר דרך בינוי חדש שבמובן מסוים פגע במרקם החיים הקהילתיים תרבותית וחברתית.

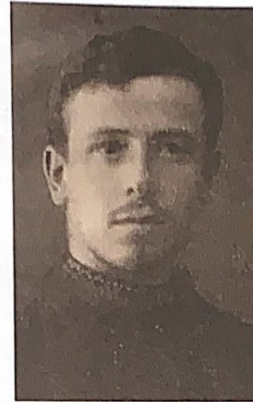
זאב גניס

(1886-1956)

זאב גניס נולד בשם ולודיה, בשנת 1886 בקישינב, רוסיה, בן זקונים למשפחה אמידה ושוחרת השכלה. בהיותו כבן 12 נשלח אל בית משפחתה של אחותו הגדולה מניה ובעלה הרופא הקולונל טריינין בעיר הנמל רוסטוק, בולגריה. ע"פ כתבי שושנה גניס, 5 שנים אלו תרמו רבות לעיצוב דמותו ולבחירת דרכו העתידית. בשנים אלו זכה הנער להכיר ולהעריך את בעלה של אחותו ותחת חינוכה הקפדני נשלח ללמוד בגימנסיה הבולגרית. לאחר מכן הספיק ללמוד שנה בבית הספר המקצועי לנגרות. באותה שנה ביקר אותם האח הגדול, שמואל גניס, שחזר מביקור רב עוצמה בארץ הקודש. שמואל שבה את ולודיה הצעיר בסיפוריו. היו אלה ימי העליה השנייה.

האח שמואל צייד את ולודיה הנלהב במכתב אל ידידו מאיר דיזינגוף והצעיר בן ה-20, עלה ארצה. השנה הייתה 1906. ולודיה נחת בביתו של דיזינגוף ומשם החלו כשנתיים של הנדודים ברחבי הארץ. הוא הקדיש זמן זה לעבודה כפועל, למד עבודה חקלאית וקשר קשרים חברתיים. קשריו של ולודיה עם דיזינגוף ששימש באותה עת ראש חברת "גאולה", עזרו לו להגשים את חלומו לחווה חקלאית וחיברו בינו לקבוצת עולים ממוקד בראשותו של הרב יעקב יצחקי שביקשו להקים מושבה חקלאית. זאב גניס הצטרף לקבוצת מיסדים זו עם עוד כמה אנשי העליה השנייה, קנה חלקה ובסוף 1907 החל להגשים את חלומו ביישוב המתהווה, באר יעקב.

תהליך הקמת הנחלה היה ארוך. ולודיה, עתה זאב, התפרנס באותה עת מיומנותו בגילוף עץ, מלאכה אותה למד בבולגריה. חילק בתחילה את חייו: בימי השבוע עבד לפרנסתו כמגלף עץ ובונה מסגרות בבית מלאכתו ביפו, חי את חיי החברה בתל אביב ואת סופי השבוע הקדיש להכשרת הקרקע באדמתו שקנה בבאר יעקב. בזמנים בהם נדרשה עבודת ידיים רבה הזמין חברים מתל אביב לעבודה, כך הגיע שושנה, אישתו לעתיד לנחלה בבאר יעקב.

זאב גניס, צילום משנת 1913 בהיותו בן 25

זאב גניס הצעיר.

מהכתבים והעדויות עולה דמות תוססת וצבעונית של צעיר לנצח, מוכשר בתחומים מגוונים, פעיל לצדק חברתי והרוח החיה בכל ארוע חברתי ותרבותי. רקדן מחונן בריקודי הרונדו שיזם ואשר הקלו על חיי העבודה הקשים שהיו, נגר אומן, בעל ידי זהב וחוש טכני אשר תמיד תיקן מחדש את הבאר, מאלתר וממציא פטנטים. מהסיפורים אישיותו עולה דמות דומיננטית ונערצת על מי שזכה להכירה.

"תקופת הנדודים נסתיימה בבאר יעקב, כאן הוא הקים את נווהו, הנווה עליו חלם בהיותו פועל פשוט ועני בראשון לציון. כאן הוא הקים את משקו, במאמצים מרובים מאמצים להם הייתי שותפה מלאה לאחר כמה שנות ישיבה במקום."

שושנה גניס, מתוך "פרקים" פרקי יומן שלא נכתב, לזכר זאב גניס.

כל הצילומים בפרק זה באדיבות משפחת גניס המורחבת

"זאב גניס החליט לעלות לארץ ישראל לאחר שאחיו הבכור שמואל חזר מביקור בארץ ישראל וסיפר לאחיו הקטן על החלוצי העלייה השנייה שבה ישובים חדשים ורצו להפריח את השממה ובעיקר לחיות חיי חופש... הדברים השפיעו על נפשו התוססת של זאב שבילדותו נקרא וולודיה. אני רוצה לעלות לארץ" אמר זאב. אמו ואחותו הסכימו ואחיו שמואל אישר לו מכתב אל מאיר דיזינגוף ידידו בתל-אביב. זאב יצא לדרך. בליהה החליט לאחר שהגיע לארץ באנייה ישן בבית דיזינגוף, ומספרים לו על ההתיישבות בארץ. זאב לא רוצה להשאר בתל-אביב, הוא רוצה לעסוק בחקלאות, שתהיה לו אדמה משלו ועליה יבנה לו בית! הוא עובר לראשון ומחפש עבודה ביחד עם עוד חלוצים צעירים, אבל איש ראשון העדיפו לקחת פועלים ערביים שידעו את עבודת האדמה יותר טוב מהיהודים חסרי הניסיון. זאב לא התייאש, הוא סחף את חבריו בשירים ובריקודים ולמרות שהם הלכו לישון רעבים, הם קיוו שמחר ימצאו עבודה הוא וחבריו יצאו לטיולים, כדי לאהוב את הארץ צריך לטייל לאורכה ולרוחבה ברגל. אחרי ראשון עבר לנס-ציונה, לפתח-תקווה... ושם כנראה היה חקלאי מצויין שהרוויח יותר מהפועלים הערבים, הוא גם עסק בגילוף עץ, בתיאטרון ואף למד בירושלים כיצד לבנות במוות. הוא הגיע עד למסע כאשר נסע לבקר בלבנון וידע שאם הכסף לא יספיק לו, הוא יוכל לעבוד כמה ימים אצל איכרי מטולה ואז בכסף שיקבל יסע ללבנון. גניס עבד גם כשומר בכרמים וחסך כסף כדי לקנות את האדמה לביתו עליו חלם כל כך הרבה שנים. את האדמה קנה בבאר יעקב ואת אשתו שושנה שהכיר כנולד אביב, הביא כדי לבנות יחד את ביתם. מספרת שושנה שבהתחלה היא לא ידעה לבשל טוב והאוכל שהכינה לא היה טעים... הם גרו בצריף אבל החליטו לבנות בית מלבנים, הלבנים עלו הרבה כסף והם החליטו להכין לבנים בעצמם. לקחו אדמת חמרה והרטיבו אותה במים. לא היו להם מספיק מים, הם השתמשו במים להכנת הלבנים והלכו לישון צמאים... את הקיר מלבני הבוץ שמשפחת גניס בנתה ניתן לראות ליד בית ראשונים"

קורותיו של החלוץ הצעיר זאב גניס | כתבה פנינה ארוסי

שושנה גניס

(1897-1976)

שושנה לבית ליטבק, נולדה ב1897 בייליסאבטגרד, אוקראינה. כשהייתה בת 16, בשנת 1914, עלתה לארץ בעקבות מות אימה בתאונת דרכים. תוכניתה המקורית הייתה אז ללמוד בסמינר לוינסקי למורות וגננות. חודשים לאחר הגעתה, פגשה בתל אביב את זאב גניס. זאב הציע לה עבודה במטעי השקדים בחוותו שבבאר יעקב וכך החל גם סיפורם הזוגי. בכתביה, שושנה ליטבק ולימים שושנה גניס מספרת בחן רב, את סיפור חייהם, תהליך בניית הנחלה ולמעשה את סיפור ראשיתה של באר יעקב. על עצמה ופרטי חייה לפני שפגשה את גניס, אין מידע רב והיא לא הרחיבה. רק בין השורות ניתן להבין את דמותה של חלוצה זו, כפי שנאמר על ידי נכדתה אהובה: "שושנה היא הגיבורה האמיתית כאן".

לבד מפועלה בהקמת הנחלה, בניית המבנים בידיה, גידול ילדיה שלה בתנאים קשים, דאגה לילדים רבים אחרים שגדלו בנחלה, דאגה לשלומם של מבוגרים ונדקקים ונתנה להם קורת גג בנחלה.

שושנה הייתה פעילה בועד המושבה, ובפעולות תרבות שיוס הועד, בהמשך, עבדה כגננת ומחנכת במחנה העולים במשך שנים רבות.

"הייתי עובדת יותר מכולם בכל הקשור למילוי חובותי בשדה וכל הטעון מעשה ידי אישה בבית. הייתי מסדרת ומנקה את החדר האחד ואת החצר המטופחת שלפניו. הייתי מבשלת לשבט כולו והייתי מטפלת בבגדי באי הבית. עבודות אלו גזלו שעות רבות אך הזמן כאילו פסק מלאת אותותיו בי, הייתי חזקה וגמישה וכוחי עמד לי ויעמוד לי להבא לקיים את אשר התחלתי ליצור.

לבד ממלאכת המשק עזרתי לו לגנים במעשה בניית הבית והיה במעשה זה צעד נוסף להתקשרותנו."

שושנה גניס, מתוך "פרקים" פרקי יומן שלא נכתב, לזכר זאב גניס.

שושנה גניס

על שושנה גניס / מאת פנינה ארוסי

שושנה גניס כתבה ספר על בעלה זאב גניס לאחר פטירתו בשנת 1956 לאחר מבצע סיני וכך היא כותבת על הנסיבות שהביאו למותו "הלב שידע להתגבר במשך שנים רבות וקשות על כל המשברים שפקדו אותך, לב זה לא יכול היה להכיל את השמחה שפרצה עם כל הנצחון שנצחנו במערכה- והלב נקרע ונשמחן עלתה השמימה". מתוך הספר שכתבה, מתוך זכרונותיה על בעלה ועל המקום. אני מנסה להבין מי הייתה שושנה ליטבק, איך הגיעה להיות אחת מראשוני היישוב, האם הייתה מאושרת במקום? מהי תרומתה ליישוב? תמיד מעלים על נס את הגברים, את החלוצים החסונים, מתוך זכרונותיה על בעלה אנסה ללמוד על דמותה של אישה, שחלמה על עתיד ורוד בארץ הקודש.

"שושנה עלתה לארץ וחלמה להיות מורה בישראל, היא התגוררה אצל ידידתה הספרנית ודרכה אף מצאה את המורה הראשון לעברית. דרך ידידתה הספרנית הכירה את זאב גניס שהזדמן לעיר הגדולה יותר מכל תושב אחר בבאר יעקב, ונהג להביא איתו ספרים כשחזר למושבה. גניס היה עוזב את המושבה ביום ראשון ושבת ליפו לרחוב בוטרוס שם היה לו בית מלאכה למיסגור תמונות שבו היה עובד כל השבוע ולקראת שבת היה חוזר לביתו בבאר יעקב ומביא ספרים ועיתונים ובשורות שהגיעו מרוסייה. עבודת הבנייה במשקו התנהלה באיטיות, כי את רוב עבודותיו היה מבצע במו ידיו בשעות לאחר כמה פגישות שנפגש איתה בשפת היים בתל-אביב, להיות הפועלת שלו במשק בבאר יעקב, הוא לא מציע לה נישואין... והיא כותבת "קרוב לודאי שהרצון להמשיך את ידידותינו עזרה לי בהחלטה... וסיבה נוספת היא נותנת "משום שבמילא לא יכולתי בתקופת הקיץ להמשיך בלימודי והיה עלי לשבת בחיבוק ידיים- דבר שהיה עבורי קשה מכל. והיא נוסעת בדליג'נס ואחר כך ברכבת האיטית של אז היא מגיעה בדיוק נמרץ למקום הפגישה שקבעו ברמלה, אבל גניס לא מגיע... והיא חושבת, "מי זה המעביד החדש שלי? הוא בודאי אדם דייקן, הוא לא יניח לעלמה צעירה לחכות לו שעות ארוכות, בסביבה זרה בחברתם של כל הארחי פרחי אשר ברמלה". והאנשים ברמלה מביטים בה, והיא קוראת בעיניהם מבטים של תוכחה לאדם שמניח לה לחכות כל כך הרבה זמן." מתוך רגש של רחמים עצמיים עדים, ומתוך רצון להוכיח את מיודעי החדש על התנהגות חסרת נימוס ועל חוסר ההוגנות אל עובדת צעירה ונאה, חיפשתי ואף מצאתי דרך להגיע בעצמי לבאר יעקב. תיארתי לעצמי שהוא שכח מרוב להיטותו לעבודת האדמה על הפגישה בינינו ברמלה, ובודאי איהנה הנאה רבה להוכיחו על פניו". מלאת כעס כשהיא מדמיינת את פניו של גניס הנדוף היא מתכוונת להגיד לו שהיא לא תוכל לעבוד אצל מעביד חסר לב כמותו! והיא עולה על החמור של ערבי זקן אשר מסכים להסיע אותה לבאר יעקב. כשהיא פוגשת את גניס כל מה שהיא תכננה להגיד נשכח, הרגשות הכנים שהיא טיפחה כלפיו, והמבטים העליזים שלו... באותו יום נתקלקלה משאבת הבאר ולגניס שנודע כבעל ידי זהב לא הייתה ברירה אלא לנסות ולתקן את המשאבה, ושושנה מגיעה לבאר יעקב כשכל עצמותיה כואבות לאחר הרכיבה על החמור, והיא מחכה שגניס יגמור לתקן את המשאבה, הוא יוצא מהבאר מלוכלך ושחור כולו ומחייך אליה, והיא סולחת לו בו במקום!"

הציטוטים מתוך שושנה גניס, מתוך "פרקים" פרקי יומן שלא נכתב, לזכר זאב גניס.

שושנה גניס | כתבה פנינה ארוסי

אורי פדן אדריכלים
UP ARCHITECTS

ARCHITECTURE | LOVE | CONSERVATION

www.uparchitects.design

עורך תיק התיעוד:

אדר' ליאורה דרייפוס

משרד אורי פדן אדריכלים

עמוד

57

פרק

3.0 תיעוד היסטורי

נחלת גניס

באר יעקב

דצמבר 2019

עבור גניס מקור לחבה נוספת – היו בו בנות. גניס אהב בנות והבנות אהבו אותו. לא היה כמוהו להסתוללות ולא היה מוביל כמוהו לרונדו. הוא היה בן שיחה מכיר ומנהיג להסתוללות מאין כמוהו.

על שושנה וזאב גניס / מאת פנינה ארוסי:

ושושנה מגיעה לרמלה וגניס שנח הבהטיח לפגוש אותה שם ולהביא אותה לבאר יעקב, היא מבקשת מאיש ערבי שיקח אותה לבאר יעקב. הערבי מרכיב אותה על גבי החמור ומביא אותה לבאר, שם היא מגלה שגניס היה עסוק בתיקון הבאר הביזנטית במרכז המושבה, היא לא יכולה לכעוס עליו, וכשהוא מחייך אליה, היא סולחת לו מייד!

במושבה מרכלים על הזוג שגרים ביחד בלי להיות נשואים... הוריו של גניס שעלו ארצה וגרו בתל-אביב יעצו לשושנה להפסיק את ההתלחשויות בכך שאסכים להנשא לבנם. "באחת הפגישות בנווה צדק בתל-אביב סוכס בינינו שבסוכות ננשא ונקים את משפחתנו בבאר יעקב. "ושושנה לייטבק מתארת ניצד קיבלה את ההחלטה: "את ההחלטה קבלתי בעצמי, לא היו לי קרובים בארץ באותה התקופה, ולא היו לי ידידים רבים בהם יכולתי להועץ בטרם מעשה"

"קיצורו של דבר, החלטנו להתחתן ועל פי בקשתו של גניס בחרנו לעשות זאת בירושלים, קשה לי להזכר היום מה הייתה סיבת ההחלטה, אולם סבורה אני שלא יכלה להיות לי סיבה טובה להתנגד לרצונו". והזוג הצעיר נוסע לירושלים ביום שנקבע, הדרך

לשם הייתה ארוכה ומייגעת, וכל הלילה הם היו עסוקים ב... קטילת יתושים טורדניים" ולא נותר לשושנה אפילו זמן להתלונן על האוויר המחניק של עיר הקודש. זה היה לילה מבשר רעות. ליום החתונה שלהם וכשפנו למסודות המתאימים כדי לבצע רישום. לפני הנישואין, ציפתה להם הפתעה לא נעימה. דרשו מהם להביא שני עדים, גניס התרגז ורחח על הבקשה המוזרה. הוא טרב להתחתן בירושלים, והם חזרו לשפלה... כשהם חזרו לבאר יעקב לא נשואים, נודע הדבר לידידיהם וגם לאלו שלא היו ידידים שלהם והרכילויות והרינונים לא פסקו, "וגם הפעם לא נגע לנו הדבר במיוחד" אמרה שושנה אבל מי יודע מה היא הרגישה באמת...

מספרת שושנה "כששבנו מירושלים לבאר יעקב לא נשואים, נודע הדבר גם לידידינו וגם לאלו שלא היו ידידים שלנו... באותה התקופה נהג יוסף לשנסקי-איש חברת השומר וחבר מסור לגניס להתארח אצלנו בעוברו במושבה, וכששמע על התקרית שהייתה בירושלים, היציע מיד להשיאו בן-שמן, שם ישנו רב היכול לתת לנו קידושין גם בלי להזדקק לפורמליות הנחוצה" כזכור גניס לא הסכים להתחתן בירושלים כי הרב דרש שיביאו שני עדים... וגניס התרגז והחליט לחזור ולא להכנע לתכתיבי הרבנים! ונקבע תאריך וכולם התכוננו לאירוע "יוסף לישנסקי הרכיב אותי על סוסו והסיעני לבן שמן, שם הייתי צריכה להמתין לבעלי אשר הבטיח לדייק. "זאב גניס הגיע מאוחר יותר וכל האורחים שהגיעו מבאר יעקב עמדו וחיכו לחתן... "בחצות הלילה שבנו אל המושבה בלויית ידידים מבאר יעקב שהשריחו עצמם למעמד הכלולות, יחפים ומהלכים שיכורים משמחה" בדרך הם שרו שירים וחגגו את האירוע במחולות וריקודים שגניס הצטיין בהם.

עוד על שושנה וזאב גניס / מאת פנינה ארוסי:

תושבי ראשון לציון שחלקם הגדול היו ידידי והכירו אותו מהתקופה שבה ועבד בה לא הוזמנו לאירוע, והם החליטו לערוך לגניס חתונה כמו שצריך יומיים אחרי החתונה בבן-שמן הם שמעו רעש מזר שעלה בחצר הבית שלהם, וכשיצאו לבדוק מה קורה הם ראו המוני אורחים מראש"צ. ומתחבבים וגם מנס ציונה כל אותם החברים שהכירו ואהבו את זאב גניס הגיעו לבאר יעקב, השיגו מאי שם בקבוק יין וביסקויטים, הבעירו אש בלוקסים-הפנסים שהבעירו בהם אש, ואז החלה חגיגת ריקודים, וכולם ציפו לגניס שיפתח במחול ה"רונדו" המקובל לשמחתם של בעלי הבית והאורחים גם יחד.

השמחה נמשכה עד עלות השחר, גברת גניס החדשה ראתה מעט מאוד את בעלה באותה מסיבת נישואין מאולתרת, והיא מספרת: "הוא רקד עם כולם וכולם רקדו עמו, וכולם שרו לו, ונדמה היה שהמסיבה נערכה לכבודו ולא לכבוד המאורע המשמח... לא נעלמו מעיני מבטי ההערצה אותם שלחו לעיני בנות זוגו לריקוד, ומבטי החיבה אותם שילח לעבר ידידותי הרבות ואותן קריצות ידידותיות ומלאות משמעות שגונבו בין ידידי כל אימת שמבטם נפגש במבטו. אבל שושנה מחליטה לתת לבעלה חופש מוחלט ולא לקחת את

הם כבר נשואים!
"גניס אהב לבקר הצגות הראינוע ועבודתו ביפו אותה ניהל תקופת זמן לאחר נישואיו אפשרה לו את החופש לנהוג כרצונו המלא. לעיתים קרובות הוא הזמין לו בנות לזוויה מידידותינו המשותפות וידידות שאף לא הכרתין, אולם את פרטי בילויו אלו שמעתי מפיו הרבה לפני שהשכנעם הדורשים את טובתי ספרו לי בסודי סודות" ושושנה מחליטה לא לריב עם בעלה רדופת רגשות קנאה, אלא לוותר. וחייה היו חיים אידיאליים והרמוניים. "בשנות חיי הארוכות בחברתו של זאב גניס, לא רבנו אף לא פעם אחת, ברוגז לא היינו אף לא פעם אחת, לא התווכחנו פעמיים על אותה בעיה היו לזאב תכונות טובות כידיד אב ורע"

שושנה לא הייתה עקרת בית מוצלחת בהתחלה, וכשהיא נטלה על עצמה את מלאכת הבנת המזון היא מעידה על עצמה שעשתה זאת באי כשרון בולט, זאב מלמד אותה להכין דייסה, וחביתה, ומעודד אותה לנסות מאלנים אחרים. "פתילה הבאתי לי מתל-אביב והיא נמצאת אצלי עד היום" לזאב לא היו בבית הרבה כלים, הוא הסתפק רק בסיר אחד צלחת אחת וספל בלי ידי... שכנתה הזקנה החביבה מסרבת להשאיל לה כלים כיוון שהיא לא סומכת על שושנה שתשמור על כשרות הכלים. שושנת מחפשת בחצר ובמחסן ועד מהרה מוצאת בין כלי עבודתו של זאב כל מיני כלים ששמשו אותו לאחסון צבעים, דבק, ושמן מכונות, והיא מנקה את הכלים וסדרה לעצמה מטבח נוח. מאחר וכסף לא היה בשפע זאב מאלתר רהיטים בונה שולחן מארגז, מאוחר יותר בנה שולחן של ממש עם רגליים ופיתוחי עץ שהזדיק מעמד שנים על שנים בביתנו"

מתוך "פרקים" פרקי יומן שלא נכתב, לזכר זאב גניס. כתבה שושנה גניס, אייר ניסים ניניו

"מתנחלי באר יעקב אהבוהו בשל עליצותו הרבה ובלו בחברתו שעות ארוכות, נהגו לצאת אל רחובה הראשי של המושבה- באותם ימים שביל חולי רחב המתמשך בכיוון מזרח מערב, לשכב על החול החמים, להתלוצץ ולזמר שעות ארוכות ותוך כדי כך נהגו להסתדר זוגות זוגות בהנהגתו ולצאת במחול הרונדו המלהיב."

שושנה גניס, מתוך "פרקים" פרקי יומן שלא נכתב, לזכר זאב גניס.

<p>אורי פדן אדריכלים UP ARCHITECTS ARCHITECTURE LOVE CONSERVATION www.uparchitects.design</p>	<p>עורך תיק התיעוד: אדר' ליאורה דרייפוס משרד אורי פדן אדריכלים</p>	<p>עמוד 58</p>	<p>פרק 3.0 תיעוד היסטורי</p>	<p>נחלת גניס באר יעקב דצמבר 2019</p>	
---	--	--------------------	----------------------------------	--	--

"שנים הייתה לנו רפת, בבאר יעקב ובתל אביב ושנים ארוכות חילק גניס חלב בבתי התושבים"

שושנה גניס, מתוך "פרקים" פרקי יומן שלא נכתב.

"...הוא אהב כלב בחצרו ופרה ברפתו, הוא גידל עז חולבת והשתמש דרך קבע בשרותו של החמור..."

שושנה גניס, מתוך "פרקים" פרקי יומן שלא נכתב.

"הוא היה איכר בכל רמ"ח איבריו ובכל שס"ע גידיו. אי אפשר לומר שהיה איכר עשיר, אולם תמיד היה מאושר במה שיש לו ואת כל שעבר עליו בין אם היה זה לטוב ובין אם היה בו שמץ אסון קיבל באהבה לעולם לא התיאש מכישלונות הגידול ועיבוד הקרקע בשנים הראשונות, וכך גם לעולם לא שאף לעשות רווחים קלים או רווחים כל שהם מעבודתו. תמידרצה לתת לילדינו קיום הוגן וכדי לעשות זאת היה מתרוצץ ממלאכה למלאכה ולא תמיד במשקו שלו, היה משתדל אצל נדיבים ולא תמיד יכול היה להחזיר ויש לציין לשבח, שלידי מחסור לא הביא את ביתו אלא ההפך - היו פעמים שנדמה היה הכל ורוד ונעים."

שושנה גניס, מתוך "פרקים" פרקי יומן שלא נכתב, עמ' 80.

שושנה וזאב גניס

מסורת הצילום המשפחתי לקראת ראש השנה. שנת 1934

מסורת הצילום המשפחתי לקראת ראש השנה. שנת 1930

צילום של כל ילדי בית הספר של באר יעקב. תחילת שנות ה-30

שושנה גניס משמאל עם חברים לא מזוהים

תולדות משפחת גניס

שושנה וזאב גניס נישאו בבן שמו, 1915. בשנים הראשונות למשפחתם הושקע המאמץ הגדול בקיום ובבניית הנחלה. בניית בית המשפחה, בניית מבני חצר המשק: הלולים, הרפת, המחסנים, כולם נבנו על ידי בני הזוג. שנים אלה היו הקשות ביותר כלכלית. מטע השקדים לא צלח. הרפת הוקמה וזאב גניס מכר את החלב בישווי הסביבה. הילדים נולדו אל תוך תקופת ההשרדות הקשה. יגאל הבכור נולד ביולי 1918, אחריו נולדה עדה בדצמבר 1920, ברפת שבנחלה. קשיי הפרנסה הובילו אותם להעתיק מגוריהם לכמה שנים לנווה צדק שבתל אביב. שם התפרנסו ממכירת חלב הפרות שבנחלה בבאר יעקב. חווה הבת השלישית נולדה בתל אביב בשנת ב-1923.

עם גדילת המשפחה באה לאיטה גם רווחה מסוימת. מטעי השקדים פינו את מקומם לפרדסים. שינוי זה הביא גידול שהניב פירות ליצוא. חדרי מבנה המשק שנבנה עבור לול תרנגולות ורפת, הוסב למגורי אדם ועד מהרה שוכנו שם אנשים שהיו זקוקים לקורת גג. עם הזמן התפתח כעוד ענף הכנסה: השכרת חדרים. בשנים אלה התבססה המשפחה בנחלה וטיפחה אותה ואת ליבה, גינת החצר. בחצר שגוררה, גודלו ירקות לשימוש דיירי הנחלה, שם גם פיתח גניס ניסיונות הבוטניים שונים.

תולדות המשפחה שלובים זה בזה בתולדות באר יעקב. ילדי משפחת גניס היו מתלמידיו הראשונים של בית הספר שנפתח במושבה. בשנים אלו הכיל בית הספר 15 ילדים בלבד. זאב גניס שהיה ידוע בכישוריו הטכניים המקוריים, נקרא לתקן תקלות שונות ברחבי המושבה הקטנה. במיוחד זוכרים לו את תיקוני הבאר התכופים.

בני הזוג גניס היו פעילים בולטים באסיפות הרבות, בנסינות לגייס תרומות מעסקני הישוב בארץ, במאבקים לסלול כביש וביוזמות חברתיות תרבותיות רבות במושבה ובראשם הקמת בית העם המקומי. זאב גניס נפטר במפתיע בסוף 1956 בימי מבצע קדש המתוחים. לאחר מותו חזרה הבת האמצעית עדה ומשפחתה, לחיות לצד האם שושנה, בנחלה.

3.5 | משפחת גניס

בית הקפה של משפחת גניס

בית הקפה הוקם בסוף שנות ה-30 לצורך פרנסה נוספת. מיקומה של נחלת גניס בפתחה הדרומי של באר יעקב היווה יתרון רב לקליטת המוני חיילי המנדט הבריטי. מחנותיהם פוזרו על שטח נרחב כאשר מסביב לבאר יעקב הזעירה. בשנים אלו נפתחו בבאר יעקב מספר בתי עסק לשירות החיילים שגדשו את הישוב הזעיר. בית הקפה המשיך לתפקד גם אחרי קום המדינה, על ידי בני הזוג פישל שהתגוררו במבנה שהורחב. לקראת סוף שנות ה-60 חדל בית הקפה לעבוד. בשנת 1970 חדרה הבת עדה ומשפחתה להתגורר בנחלה. המבנה הוסב לבית מגורי משפחתה. מסמכי ההיתר להרחבת המבנה מצויים בנספחים של תיק תיעוד זה.

צילומי בית הקפה משנות ה-40

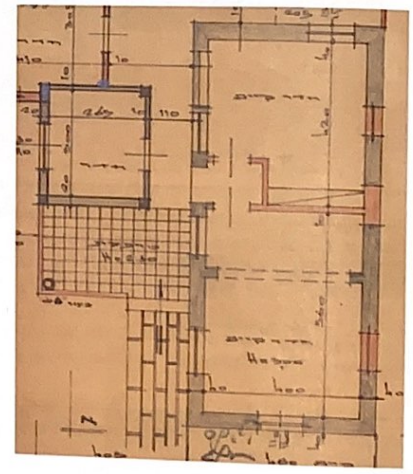

צילומי בית הקפה משנות ה-40

צילום בית הקפה בגילגולו האחרון, סוף שנות ה-50:

חלקי בית הקפה המקורי, מתוך שרטוט ההיתר להרחבת המבנה, משנת 1970:

"נווה"

"... לי "נווה" הצטייר בצבעים הורודים יותר. ראיתיו בחלומי כמקום היפה והמושלם ביותר בעולם, ראיתיו בדמיוני נוח וחמים, שליו ופורח. נטלתי עמי זכרונות מה מנווה הורי אשר ברוסיה ועם הרבה רצון טוב בניתי על הזכרונות האלו נדבך אחר נדבך נווה בריא לילדינו. אני חייבת לומר שכל אלה הדברים המתארים את המושג נווה בצורה הגיונית היו לעמודי התווך של יצירתנו המשותפת והיצירה הייתה מעשה מרכבה של שיתוף פעולה"...

שושנה גניס, מתוך "פרקים" פרקי יומן שלא נכתב, עמ' 74.

נחלתם של שושנה וזאב גניס.

מצילום נדיר זה של לב הנחלה ניתן לראות את מבנה חצר המשק שהוסב למגורי שוכרים.

בכתביה, שושנה מתארת את חדות החיים שהם הוסיפו לביתם.

אמהות וילדיהם, עולים שזה עתה הגיעו ונזקקו למגורים זמניים, פועלי החקלאות שבאו לתקופות קצרות על פי צרכים עונתיים.

ניתן כאן לראות את גן הירק ועצי הפרי שבחצר. גן זה שבין חדרי השוכרים ובית המשפחה שניצב ממול היה מקור הירקות והפירות של דרי הנחלה, פרי טיפולו וגאותו של גניס וכלל גם נסיונות ופיתוחים בוטאניים.

"עם גדול המשפחה הרחבנו את כתיי נוונו הוספנו לו חדרים ולימים טפחנו עבורם משק צנוע מלא כל טוב, צמחיה וחיות בית, חצר עם משחקים, עצים מלבליים, ערוגות פרחים וכו, כלפי חוץ בית כפרי שלו ובוטח ומבפנים משפחה שתססה בשל אופים הער של ילדינו

שושנה גניס, מתוך "פרקים" פרקי יומן שלא נכתב, עמ' 86.

"בן ארבע היה אבנר טריינין, בשנת 1932, כאשר הכיר את הכפר הארץ ישראלי. בתל אביב התוודע אביו לבן כפר מבאר יעקב, אשר שלח אליו את חלב פרותיו למכור בעיר. אמר לו הכפרי גניס הזקן והעליו ("תמיד נראה זקן אך תמיד עליו"): בוא, תקנה אצלנו חלקת אדמה ותהיה איכר! אולם במה קונים כשאין פרוטה בכיס? יצא האב לים המלח למפעלו של נובומייסקי. האמין כי במשך שנה יעלה בידו לחסוך סכום כסף כלשהו שיספיק לו לתשלום המפרעה הראשונה על האדמה. נסע לשנה ונשאר בים המלח 15 שנה. אולם אותה שנה ראשונה לקח גניס טוב הלב את הגברת טריינין עם הילדים לכפרו. שנה אחת בלבד, אבל בלתי נשכחת, והיא מלווה את המשורר כחוויה היפה ביותר של חייו. זה היה בשבילו "גן העדן האבוד". עד היום הוא נזכר בריח שקדים מחמיצים, בפרחי הדר על רגב דבק בטוריה, הוא רואה את הבית בשני חלונותיו הגדולים, כשהם תמיד פתוחים אל האור ושוחים עד צוואר בעשב הגבוה, הוא רואה את החול הזהוב מתפלש ליד הדלת, ואת הגדר הדהויה, שכל תפקידה הוא לשאת על מיתחה את הגביעים הכחולים, אשר בלילה הם נסגרים על בבואת השמש שנחלקה בקרבם יום תמים. לפעמים, זכרוננו מלא עד אין הכיל בחוויה אחת בלבד: אושרו של ילד. את התקופה המאושרת

היא והקצרה כל כך, תאר אבנר טריינין בסיפור "המושבה דלת".

מתוך "מעריב" יום ו' 7/3/69 ובו מתאר א. טריינין חוויות משהותו בבאר יעקב.

- ציטוט מכתבה זו ציפה שושנה לסיפורה, "פרקים" עמוד 100.

UP אורי פדן אדריכלים
ARCHITECTS
ARCHITECTURE | LOVE | CONSERVATION
www.uparchitects.design

עורך תיק התיעוד:
אדר' ליאורה דרייפוס
משרד אורי פדן אדריכלים

נחלת גניס, באר יעקב

תיק תיעוד

דצמבר 2019

1.0 כללי

1.2 הקדמה

סיפור נחלת גנים, נחלתם של זאב ושושנה גנים החל בשנת 1908, עת סיים זאב גנים הצעיר את נדודיו בארץ והחליט להגשים את חלומו שברקם במהלך שנתו הראשונה בארץ: להיות חקלאי עם נחלה משלו.

זאב גנים ואשתו שושנה בנו את ביתם מאדמת החמרה שנמצאה בסביבתם במשך 20 שנה, נדבך על נדבך, פרי עמל ידיים, והמצאות תוצרת בית גנים. חללי בית ומשק הוספו ושוננו על פי צרכי הפרנסה המשתנה על פי שינויי הזמן. דיר ורפת הוסבו לחללי מגורים זעירים שהושכרו, בית קפה הוקם לחיילי המנדט שעברו ברחוב איילה. בהמשך, שוכנו בנחלה ניצולי שואה, דיירים מהמעברה הסמוכה מדרום, מאושפדים מבית החולים הפסיכיאטרי ממערב.

סיפור נחלה זו של בני הזוג גנים מנקז היסטוריה של ראשית ההתיישבות בבאר יעקב מקבוצת המייסדים הראשונה עד ימינו, בזעיר אנפין של נחלה אחת, 110 שנים.

נקודת הזמן הנוכחית מביאה אותנו אל הפרק האחרון. נחלת גנים, כהרגלה לסמן אותות הזמן, תיהרס לטובת בניו חדש. שאלת שימורה והתנגדות תושבים עכבה את מימוש התכנית והוחלט כי ישמר קטע של קיר לבני החמרה בדופן הצפוני, כאנדרטה לסיפור הנחלה של זוג המתיישבים הראשונים, המחשה לסיפור ראשית ההתיישבות במושב באר יעקב.

איסוף מידע לתיק זה היה אתגר מיוחד: שושנה וזאב גנים היו הבנאים והנגרים של נחלתם. למעט היתר מאוחר להרחבת מגורים במבנה בית הקפה, לא ידוע על תכניות ששורטטו למבני הנחלה. בניה כפרית וורנקולרית, אדריכלות ללא אדריכלים. עיקר האיסוף נעשה בחיבור חלקי הפאזל של הריסות המבנים כפי שהם כיום, תמונות וסיפורים מהנכדים ובעיקר מהטקסט הנפלא שהשאירה שושנה גנים, טקסט שהוא כולו שירה לסיפור חייהם בנחלתם, או כפי שהיא קראה לפרי יצירתם: נווה.

ברצוננו להודות למשפחת גנים המורחבת על שיתוף הפעולה ושליחת החומרים המצויים במשפחתם ובמיוחד למר יצחק ברגר, אחותו אהובה ואחיו רמי.

בנוסף, ברצוננו להודות לגב' פנינה ארוסי ואמיר ליבשיץ, פעילי שימור בבאר יעקב על הידע שחלקו איתנו.

אורי פדן אדריכלים
UP ARCHITECTS

ARCHITECTURE | LOVE | CONSERVATION
www.uparchitects.design

עורך תיק התייעוד:

אדר' ליאורה דרייפוס

משרד אורי פדן אדריכלים

עמוד

5

פרק

1.0 כללי

1.2 הקדמה

נחלת גנים

באר יעקב

דצמבר 2019

1.0 נתונים כלליים |

1.3 פרטים כלליים: תעודת זהות

מס' גוש: 4040

מס' חלקה: 579, 580, 581, 582 (חלקת מקור: 455)

בתובת: רחוב איילה 7+9

שם הישוב: באר יעקב

גבולות התכנית מ-4 כיוונים:

צפון: חלקה 104 - בית ראשונים, וחלקה 71 - שצ"פ

דרום: רחוב שמחה הולצברג וחלקות מגורים

מזרח: רח' איילה

מערב: חלקה 86 - שצ"פ ורחוב אברהם ליכטנשטיין

מספר האתר בכרטסת השימור: 4

תיאור האתר:

נחלה הכוללת מספר מבנים חד קומתים עם גג רעפים, חלקם נטושים והרוסים וחלקם מתפקד כבית צמוד קרקע. ביניהם שטח פתוח שתפקד בעבר כחצר של נחלת המשפחה. מבני הנחלה נבנו בהדרגה ע"י משפחת גניס בעזרתם של פועלים מזדמנים. רוב שטח הנחלה נטוש למעט המבנה המזרחי שנמכר לבעלים חדשים וחלק מבית המשפחה שבו מתגורר בן המשפחה. חלקי המבנים מדרום ומערב נטושים לחלוטין.

סוג בעלות: פרטית

שטח המגרש: כ-2.4 דונם

הסיבה לעריכת תיק התיעוד: תיעוד הנחלה ההיסטורית לפני הריסת המבנים המקוריים ובינוי חדש.

עבור מי נערך התיק: עבור המועצה המקומית באר יעקב

נחלת גניס, צילום משנת 2016, מבט מצפון מערב.

1.5 בניינים לשימור בסביבת האתר

נחלת גנים ממוקמת בדרום הציר ההיסטורי של ראשית ההתיישבות בבאר יעקב, רחוב איילה. בצמוד אליה מצפון ממוקם "בית ראשונים", מבנה שהיה בעבר בית האיכר. ממול - בצידו הנגדי של הרחוב, ממוקם בית יצחקי, בית משפחתו של יעקב יצחקי שנחשב למייסד הישוב. בית יצחקי ובית גנים היו מהמבנים הראשונים שנבנו בבאר יעקב.

בהמשך רחוב איילה, ממוקמת באר המים הביזנטית ששימשה את המתיישבים הראשונים. אחריה מספר אתרי שימור נוספים: הבנק הראשון, בית העם, בית הכנסת יהודה ובית הספר הראשון.

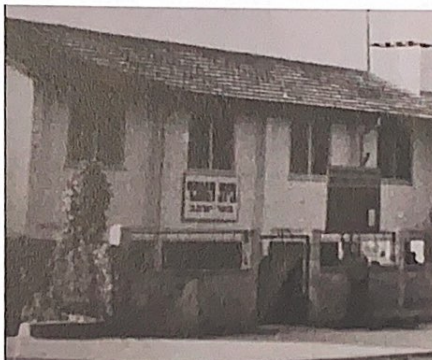
מבט אל בית יצחקי כיום, מאחור נחלת גנים, בתווך רחוב איילה, שהושקע בהפרדה מפלסית.

רחוב איילה, צילום משנת 1930. בית יצחקי מימין, הברושים של נחלת גנים משמאל.

בית ראשונים, בית האיכר לשעבר כפי שהוא כיום. המבנה משמש, בחלקו הדרומי כמוזאון לראשית ההתיישבות בבאר יעקב ובחלקו הצפוני קופת חולים.

בית האיכר, צילום משנות ה-60. מוסד ציבורי חשוב במושבה החקלאית של אז. בית האיכר נבנה צמוד לנחלת גנים מצפון

<p>אורי פדן אדריכלים ARCHITECTS DESIGN LOVE CONSERVATION www.uparchitects.design</p>	<p>עורך תיק התייעוד: אדר' ליאורה דרייפוס משרד אורי פדן אדריכלים</p>	<p>עמוד 10</p>	<p>פרק 1.0 כללי 1.5 בניינים לשימור בסביבת האתר</p>	<p>נחלת גנים באר יעקב דצמבר 2019</p>	
--	---	--------------------	--	--	--

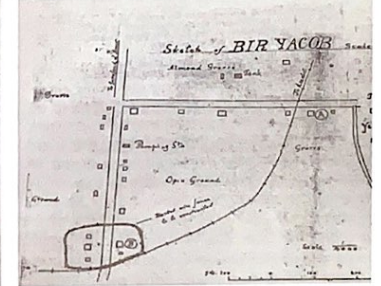
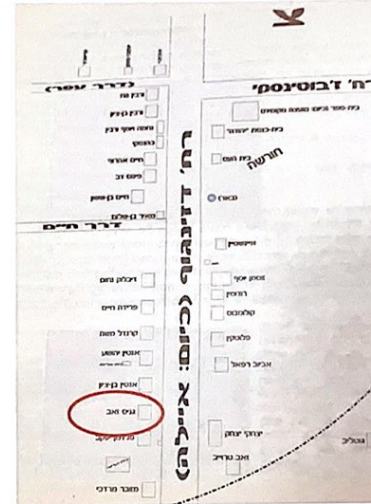
על הציר ההסטורי

נחלת גנים ממוקמת בדרום רחוב איילה, צירה ההסטורי של המושבה. לאורך ציר זה שנקרא בעבר רחוב דיזינגוף, חולקו החלקות הראשונות. 50 דונם לכל מתיישב. החלקות התחלקו ל- 8.5 דונם למגורים למשק הבית כולל גידולי ירקות ופירות וכ-41.5 דונם קרקע לחקלאות מטע. חלקת המגורים והמשק נפרסו לאורך הרחוב כמלבנים צרים וארוכים כאשר רוחב הצלע הצרה המשיקה לרחוב היא 30 מטר והארוכה כ-260 מטר. חלקת גנים היא השלישית מדרום בגדה המערבית של הרחוב. מדרומה חלקת פלדמן, מצפונה חלקת אנטין בן ציון, שלימים נמכרה והוסבה לצרכים ציבוריים כבית האיכר שהפך לבית ראשונים וקופת חולים. ממול, מעברו השני של הרחוב חלקת בניו של מייסד הישוב, הרב יעקב יצחקי. לאורך ציר זה התפתח הישוב. הבאר הביזנטית, זו שאב גנים נקרא לתקנה לעת צורך, בית העם, שלתקומתו ולתפעולו פעלו רבות בני הזוג גנים, בית הכנסת יהודה. בקצה הצפוני, פינת רחוב זבוטינסקי קם לימים בית הספר הראשון.

"במושבה היו שני רחובות, שלאורכם ניצבו בתים קטנים. הרחובות הסתיימו בקו מסילת הברזל אשר עקפה וחבקה את המושבה מצלעה המזרחי. הרחוב האחד דיזינגוף (כיום איילה) היה מיושב בעיקר ביוצאי רוסיה אשר הקימו במרוצת הזמן את בית הכנסת "יהודה". ברחוב השני העליון, רחוב זבוטינסקי, גרו בעיקר יוצאי קוקז, תורכיה ומשפחת בגדדי, מעירק אשר הקימו מצידו השני את בית הספר, את בית הכנסת שאנס. כביש לא היה, תאורת רחוב לא הייתה, חשמל לא היה..." מתוך "באר יעקב- 100 שנות המיישבות | יהודה דוד

רחוב דיזינגוף (לימים איילה) 1930. מבט צפונה. מימין בית משפחת יצחקי. משמאל שורת הברזשים המובילה לביתם של משפחת גנים.

מעל: תרשים פריסת בתי המשפחות הראשונות, תרשים מפה בריטית משנת 1923 שמטרתה למפות איזורי הגנה לישוב. בית גנים שלישי מדרום.

משמאל: תרשים סכימטי של פריסת התיישבות המשפחות הראשונות.

מתוך "באר יעקב- 100 שנות המיישבות | יהודה דוד

<p>UP אורי פדן אדריכלים ARCHITECTS ARCHITECTURE LOVE CONSERVATION www.uparchitects.design</p>	<p>עורך תיק התיעוד: אדר' ליאורה דרייפוס משרד אורי פדן אדריכלים</p>	<p>עמוד 11</p>	<p>פרק 1.0 כללי 1.6 האתר בהקשרו האורבני</p>	<p>נחלת גנים באר יעקב דצמבר 2019</p>	
--	--	--------------------	---	--	--

1.0 כללי

1.6 האתר בהקשרו האורבני

על הציר ההסטורי

1. רחוב איילה 2008 . רגע לפני עבודות השיקוע של הרחוב לטובת הפרדת המפלסי הכביש ומסילת הרכבת . מבט צפונה . מימין בית משפחת יצחקי . רחוב איילה , מימין ממוקמת נחלת גניס, כאשר חלקה נמכר וחלקה האחר נטוש ברובו.

2. מבט על רחוב איילה 2019 . מבט צפון מזרח . מימין בית משפחת יצחקי . רחוב איילה , בהמשך מימין ממוקמת נחלת גניס, כאשר חלקה נמכר וחלקה האחר נטוש ברובו . הפרדת מפלסי הכביש ומסילת הרונג

<p>אורי פדן אדריכלים P ARCHITECTS TURE LOVE CONSERVATION www.uparchitects.design</p>	<p>עורך תיק התייעוד: אדר' ליאורה דרייפוס משרד אורי פדן אדריכלים</p>	<p>עמוד 12</p>	<p>פרק 1.0 כללי 1.6 האתר בהקשרו האורבני</p>	<p>נחלת גניס באר יעקב דצמבר 2019</p>	
---	---	--------------------	---	---	--

פרק 3 - תיעוד היסטורי

3.1 ארקע הסטורי: באר יעקב

רקע ליסוד באר יעקב

הרקע ההסטורי של נחלת גניס שלוב כולו בסיפור הקמתה של המושבה החקלאית באר יעקב. אדמות באר יעקב נקראו ואדי למון או ביר סלים על שם הכפר הערבי הסמוך מדרום.

בימי קדם עברה כאן "דרך היס" או בשמה הרומי "ויה מאריס". דרך שנמשכה לאורך הארץ מצפון דרומה. במשך מאות שנים היה המקום שומם, למעט צבאות שונים שעברו בסביבה ובדואים משבט סתריה והם אלה שנתנו לו את השם ואדי למון. לקראת סוף המאה ה-19 עלתה ההתעניינות והחשיבות באזור זה. הכומר הגרמני הלוותרני, לודביג שנלר הגיע בשנת 1875 לסביבה, בהן את השטחים העצומים של אדמת הבור.

זמן רב השתדל לרכוש את השטח, אך הדבר לא עלה בידו בשל התנגדות עקרונית של עיריית רמלה. בשנת 1889 הצליח שנלר לחבור מהתורכים שטח של 10,000 דונם לחקופה של 40 שנה, והקים שם בית ספר חקלאי- שלוחה של בית היתומים בירושלים.

על אדמה זו החלו נסיונות לגידול חקלאי ראשון. זית, תאנה, גפן ובניהם שיחי צבר, כגבולות בלתי עבירים.

תהליך רכישת הקרקעות לבאר יעקב.

ב-1905 ביקשו הגרמנים את התערבותה של שגרירותם בקונסטנטינופול, כדי שזו תלחץ בנדון על הממשל התורכי. הדבר נודע לאברהם ענתבי, מחשובי המנהיגים והעסקנים ביישוב היהודי בארץ ישראל בתחילת המאה ה-20. ואשר שימש נציג יק"א ונציב המושבות. ענתבי ידע שאם תיאלץ עיריית רמלה למכור את השטח, הרי באורח חוקי היא תוכל לעשות זאת רק באמצעות מכירה פומבית. מכאן, הסיק כי נפתח פתח לרכישה גם בידי יהודים. גאולה הייתה חברה שהוקמה בשנת 1904 למטרת רכישת קרקעות בארץ ישראל באמצע שנת 1905 הודיע ענתבי על אפשרות זו ישירות לחברת "גאולה" ברוסיה, וזו ביקשה מאייזנברג לערוך סקר במקום, לבדוק את טיב הקרקע, אפשרויות ניצולה ושוויה, וכל זה בסודי סודות שלא יודע לגרמנים. ביוני 1905 בוצע הסקר על ידי אייזנברג, והוא מצא כי עומק המים מגיע ל-25-20 מ' במקום יש ארות, המקום גבוה יחסית והאקלים נוח, אין מחלות, המטעים מצליחים, ובכללם פרדס תפוזים בן 60 דונם. אייזנברג העריך את שווי האדמה ב-20 פר' לדונם, ויחד עם הבניינים, הבארות והנטיעות כ-33 פר'.

בראשה. אגודה זו, שהייתה אחד ממפעליה של "ועדה הארץ ישראלית", שאפה שכל יהודי בעולם ירכוש בארץ ישראל חלקת אדמה נטועה בגודל של דונם אחד, ופירותיה של אותה חלקה יישלחו לביתו כל שנה. השטח בארץ ישראל יעובד בידי איכרים או פועלים שיחכרו אותה, ובמותו של הרוכש תעבור הקרקע לרוכש האגודה, וזו תנצל את ההכנסות ממנה לצרכים לאומיים. דיונון נענה מיד לבקשה והודיע לווארבורג, כי הפסיק כל מגע עם רוכשים פוטנציאליים, אף הודיע לכל מי שגרשם לרכישה שכל השטח נמכר לווארבורג. אך בסוף דצמבר הודיע וארבורג, כי מהיעדר אמצעים לא יוכל לרכוש את השטח.

תחילת ינואר 1907 שלח אהרונסון לווארבורג דין וחשבון מפורט, שבו סיכם את הערכותיו על ביר סאלים. הדין וחשבון מבטא התנגדות חריפה ביותר לרכישה:

"... בביר סאלים ישנו אוסף של נציגי חולות צחיחים מדבריים ורזים... מה שנים רבות אני בדעה מנוגדת בענין הערכת אדמות עם אוסישקין והאדונים של אפ"ק וגאולה. דיברו בנוכחותי על העתיד המזהיר והנהדר השמור לחפציבה, כפר סבא, ביר סאלים וגבעות חול דומות אחרות והתפארו במיקום הגיאוגרפי והאסטרטגי. אינני רואה בעצמי אלא חול צחיח ודל שלא שווה שום תשומת לב. בשבילי הסיבה המרכזית והבסיסית להחליט על קניית אדמה לעיבוד לשפר את האדמות הטובות שלהם שאותן אנו מזניחים. יוצא מכך שהאדמות הטובות נעשות יותר ויותר בלתי ניתנות להשגה... במצב הדברים הנוכחי יש לקחת בחשבון את ביר סאלים רק כאשר אפשר לרכוש בפרוטות... אני ברצון מסכים שאפילו בחולות של ביר סאלים, על ידי מאמץ מתמיד אפשר למצוא תמורה. אבל האם נוכל לעשות זאת? האם יש לנו את הגורם האנושי של המתיישבים שיהיה מוכן לעשות זאת? האם לא מציעים לנו מספיק אדמות פוריית באופן טבעי ללא מאמץ לשפרן, היכן שההצלחה מובטחת ובאופן קל יחסית, גם אם צריך לשלם יותר מהחול הזה? האם זה לא בכל זאת עסק יותר טוב גם מבחינה כלכלית וגם מבחינה לאומית?... שני דברים חזקים דחפו לקניה של ביר סאלים: הקירבה לעיר רמלה - אך הרי לא חסרות אדמות טובות בסביבות יפו ורמלה ואינני מבין מדוע צריך לרכוש אדמות גרועות או אם אתה רוצה בינוניות. שנית, הנקודה הייתה לנצל ולהתגבר על הגרמנים - אני מוכרח להודות שאני חסר לגמרי את החוש הפוליטי הזה. אני גם לא יכול להבין מדוע אנו צריכים להתמודד עם הגרמנים בכל מחיר אם אנו יכולים לפעול כמה שאנחנו רוצים מבלי לקומם נגדינו את העוינות של אנשים כאלה... היה יותר רצון לו נכנסנו למלחמה נגד הרכישה של הגרמנים בעמק יזרעאל... זה כמעט שלוש שנים שאני המלצתי על קניה זו לפני אפ"ק יחד עם אדמות נהדרות אחרות..."

בקיץ 1906 קיבל סניף "גאולה" בארץ החלטה עקרונית, שלפיה אם יוצע השטח למכירה תשתדל "גאולה" לרכשו. הנימוק להחלטה זו היה, שהשטח נמצא במרכז המושבות, קרוב ליפו ורמלה, ורכישותו יחד עם רכישת השטחים הנוספים של עיריית רמלה שמצפון לרחובות - תביא לאיחוד רחובות, ואדי חנין ורמלה. הדבר הביא לגידול האלמנט היהודי באזור, ואז יש לצפות גם שהעיר רמלה, תאכלס במתיישבים יהודים רבים. ההערכה הייתה שבני רחובות הם שירכשו את רוב השטח בביר סאלים. ואמנם במחצית השנייה של 1906 קיבלה עיריית רמלה מקונסטנטינופול להציע את השטח למכירה פומבית. כיוון שלאגולה כבר היו בסמך שטחים, שרכשה זמן קצר קודם לכן מעיריית רמלה, הייתה לה עדיפות על מתחרים אחרים, מתוקף חוק בר מצרא'. אבל גם לגרמנים היו זכויות מועדפות, בתוקף העובדה ששימשו תורכים זה 16 שנה. היה ברור פאוא, שעיקר ההתמודדות תהיה בין גאולה לגרמנים. באוקטובר 1906 אמורה הייתה להתקיים המכירה הפומבית.

כדי לנוע עליית מחירים כתוצאה מן התחרות הגיעה "גאולה", באמצעות ענתבי, להסכם עם בנו של שנלר ועם הקונסול הגרמני בירושלים. לפי הסכם זה כאילו מוותרת "גאולה" על השתתפותה במכירה הפומבית, והגרמנים יציעו לתורכים מחיר שלא יעלה על 28 פר' לדונם. הקרקע שתירכש תרשם בדרך זו : 4000 דונם על שם בנו של שנלר, וכ-2000 דונם על שם וארבורג בשביל גאולה. מאחר ששני האישים הנ"ל הם נתינים גרמנים ואת שניהם מייצג הקונסול הגרמני, סבורים היו שהמכירה תבצע בקלות ולא תעורר חשד. ואמנם כך היה. ההסכם יצא לפועל, ובסוף אוקטובר נתקבל קושאן על שם וארבורג על 2.051 דונם. וארבורג עצמו העביר אח"כ התחייבות שלפיה הקרקע אינה שלו אלא של גאולה. אמנם באותה תקופה היו ההוראות שאין לרשום קרקעות על שם נתינים זרים, אך בהשתדלות הקונסול הגרמני ואפ"ק נתממשה התוכנית.

בתום הרכישה קבעה "גאולה" את מחיר הקרקע למכירה ב-35 פר' לדונם. מאחר שבני רחובות כבר רכשו קרקעות מ"גאולה", הציע דיונון את השטח לבני ראשון לציון, בתקווה שהם ירכשוה בכספי העקירה. ואמנם נרשמו מס' מועמדים לקניה. אולם בינתיים הודיע וארבורג לדיונון, כי הוא מבקש שכל הקרקע תמכר לו בשביל "אגודת מטעים פלשתינא", שוארבורג עמד

פרק

3.0 תיעוד היסטורי

נחלת גניס
באר יעקב

דצמבר 2019

עם החלטתו של וארבורג שלא לרכוש את השטח ועם סיום פרשת הדין וחשבונו של אהרונסון, החלה "גאולה" לחפש רוכשים אחרים לקניית השטח. בני המושבות הסמוכות, שהיה ניתן לראות בהם רוכשים פוטנציאליים, לא גילו עניין ברכישה.

הפתרון למכירת ביר סאלים נמצא רק ביולי 1907. הוועד האודיסאי קיבל את הצעתם המשותפת של בא כוחו בארץ, ד"ר חיסין ושל דיזנגוף, ואשר לפיה ירכוש הוועד את השטח וימכרו לקבוצת יהודים מקווקז ופועלים מבני העלייה השנייה, לשם הקמת מושבת פועלים. תנאי לדבר, שהמתיישבים ישלמו לגאולה 25% מערך הקרקע במזומן, ואילו הוועד האודיסאי ישלם היתרה במשך 3 שנים בריבית של 6%. המתיישבים עצמם ישלמו את יתרת חובם לוועד האודיסאי במשך 10 שנים בריבית של 2%. מחיר המכירה נקבע 35 פר' לדונם.

קבלת ההצעה על ידי הוועד האודיסאי, אף על פי שהדבר היה כרוך בהוצאות כבדות בשבילו, מקורה ברצונו של הוועד להוכיח כי התיישבות רחבה אפשרית רק אם יהיה קיים מוסד המסוגל להלוות למתיישבים לצורך רכישת קרקע, שההחזר שלה יתנתן במשך תקופה ארוכה. כך רצה הוועד להוכיח את חשיבותו ונחיצותו של הבנק לאשראי אגרארי. מסיבה זו, וכדי לסייע לוועד האודיסאי להוציא לפועל את הניסיון הראשון בהקמת יישובים המבוססים על אשראי, הסכימה "גאולה" למכור את ביר סאלים בתשלומים במשך 3 שנים. "גאולה" ראתה אפוא במכירת ביר סאלים עובדה בעלת משמעות ציבורית וחברתית:

"...פה לא חשובים רווחים סובייקטיביים, חשוב עצם הניסיון והדוגמה שלפיה יוכלו מוסדותינו לפעול להבא... ודווקא מפני שזהו הניסיון הראשון עלינו רובצת האחריות לסדר ענין זה כך שהמוסדות האחרים יוכלו לנהוג לפי הדוגמה הזאת בלי חשש..."

אפשר גם שרצונה של "גאולה" לזרז את מכירת השטח, לאחר שלא נמצאו לו קונים במשך 10 חודשים, לא מבני הארץ ולא מהעולים החדשים ולא מבני חוצלארץ סייעה לנכונותה למכור את השטח בתשלומים ל-3 שנים. לקראת סוף שנת 1907 נחתמו החוזים בין "גאולה" לוועד האודיסאי ובין הוועד למתיישבים.

Note des Colons de Bir-Salem

Noms	Nombre dans la famille	Nombre de douzaines de grains possédés	Contribution vers plantés	Profession	Value de sa maison en Palestine
M. Maunier	5	50	50	Muronnier	
M. Firschoer	3	50	20	Maron	
M. Ben Saul	6	150	-	ingénieur	
M. Labarnoff	2	100	50	Couvrier agricole	600 fr.
M. Mendel	4	100	65	Muronnier	100.
M. Friede	1	50	-	Couvrier agricole	
M. Quvalak	2	100	50	Spécialiste	
M. St. Hitel	1	100	50	-	100.
M. Ben-Saba	5	150	50	-	1000.
M. Kahanavi	1	50	25	Boisier	
M. Ben-Amij	1	50	50	agriculteur	500.
M. Siga	1	50	50	colon à l'étranger	100.
M. Sternitz	3	50	-	Jardinier	800.
M. Sussmanov	2	100	41/2	Muronnier	
M. Ben J. Phani	6	200	50	Robbin	200.
M. Kichaji	4	50	41/2	Couvrier agricole	900.
M. Bala	1	50	41/2	-	
M. Sblchenov	1	50	41/2	-	200
M. Propoyast	1	50	-	contiseur	
M. Yeman Tew	5	100	20	professeur	
M. Ben David	4	100	-	agriculteur	300
M. Ben Joseph	6	100	40	-	8000
M. Salama	5	60	61	-	500
M. Goria	1	50	-	Couvrier	
	71	1962	747		8350
		2030			

Note la petite colonie Bir-Salem

Fondée le 3 Novembre 1907, cette petite colonie est composée de 24 colons qui possèdent une superficie de 2040 douzaines, dont 727 sont déjà plantés; 13 petites maisonnettes en bois sont déjà construites sur le terrain de la colonie, les autres sont bâties après les pluies.

Les colons sont tous des artisans, des agriculteurs ou des ouvriers agricoles. D'entre eux sont des Israélites du Caucase, où ils se sont occupés tous de viticulture. Quelques uns ont déjà introduit des espèces caennaises qu'ils ont plantées à Bir-Salem. Sur le terrain non planté encore ils font la pomme de terre, les légumes et du pastèques. Le terrain leur a été donné par la Hovevei-Zion d'Odessa à la condition qu'ils payent 25% du montant immédiatement et le reste dans le courant de 10 ans.

Voici les sommes que les colons ont dépensées eux-mêmes à leur établissement à Bir-Salem.

Terrain	25% de la valeur	17750 F
Différencement et plantation		20000 "
Maisons et bétail		2350 "
Creusage du puits à 30m. de profondeur		5000 "
		51100 F

C'est ainsi que ces braves ouvriers ont tout fait pour s'établir sur mêmes sans avoir recours à personne.

J15/7/23

הסכם רכישת הקרקעות בביר סלים, 3 בנובמבר 1907. תהליך סבוך ופתלתל מגיע לסיומו. חודש לאחר מכן, נוסדה באר יעקב.

מתוך מסמך הסכם הרכישה: רשימת הרוכשים. זאב גנים, בשורה 24, 50 דונם.

יסוד ישוב חדש

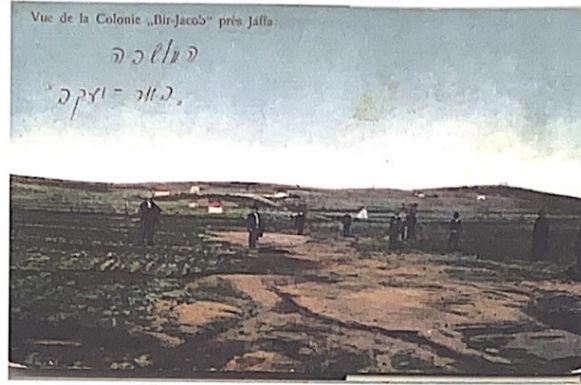

הרב יעקב יצחקי, מנהיגה של קבוצת המיסדים של באר יעקב.

1846-1917. הרב יעקב יצחקי היה מנהיגה הרוחני של הקהילה הקוקזית בעיר דרבנט. הוא פנה לאגודות חובבי ציון בבקשה להתישב בארץ ולהקים בה ישוב חקלאי.

השם 'באר יעקב'

היישוב נשא את השם הערבי 'ואדי לימון' עד להחלטה לשנות את השם לשם עברי. אסיפות רבות התקיימו לדיון על שם המושבה. הועלו שתי הצעות, קבוצה אחת דרשה בשם 'באר שלום' לכבוד גילוי הבאר במושבה. והקבוצה השנייה הציעה את השם 'באר יעקב' לכבוד גילוי הבאר ולכבוד הרב יעקב יצחקי, מנהיגה של קבוצת המתיישבים.

2000 דונם חילקה גאולה ל-40 חלקים בני 50 דונם כל אחד, ובמקום התיישבו 25 מתיישבים. 7 מן המתיישבים עלו מקווקז, ו-17 מרוסיה, מפועלי העלייה השנייה. פרט לפרצלציה, שנעשתה על ידי גאולה, שאר פעולות פיתוח השטח, התשתית והקמת המושבה נעשו ומומנו על ידי הוועד האודיסאי והמתיישבים. סך כל רווחיה של גאולה ברכישה זו היה אמור להגיע ל-19%, אם כי שלושת רבעי הפדיון נקבעו בתשלומים לשלוש שנים. בתאריך ה-3.12.1907 נערכה תגינת ייסוד המושבה, שקיבלה את השם באר יעקב.

כך כתב האגרונום וילקנסקי, שתמך ברכישה באוקטובר 1909:

"... גם על 'עירמת החול' שבבאר יעקב שהיו כבר לרבים למשל ושנינה, אפשר בלי הוצאות מרובות ועבודה יתירה לרקום ריקמת חומוס (לצורך טיוב הקרקע). לא תמיד עומד בשורה הראשונה סוג הקרקע אותו אפשר תמיד לטייב, גם להפוך את סגולותיו. יש והעיקר הוא מצב המקום שהוא אינו משתנה, אם קרוב הוא לשוק המקומי ומחובר לרשת דרכים, ובאר יעקב הקרובה ליפו נמצאת איפוא בתנאים טובים... בניגוד לאהרונסון, אשר בשבילו... הסיבה המרכזית והבסיסית להחליט על קניית אדמה לעיבוד נשאר אף ורק האיכות הטובה של האדמה...", הביאו דיוניה של גאולה בחשבון אם לרכוש או לא לרכוש שטח מסוים מגוון של שיקולים, תוך הדגשת תכונות המיקום ותכונות האתר של השטח המוצע. אהרונסון, כפי שאינו התעלם לחלוטין מתכונות המיקום..."

יסוד באר יעקב

בכתבה בעיתון "הפועל הצעיר" שכותרתה "ישובנו החדש" מיום ה-29.7.1909 סופר על היישוב החדש באר יעקב: "יחד עם התייסדות 'עין גנים' נוסדה גם המושבה הקטנה 'באר יעקב' בעזרת 'גאולה' וחו"צ. שטח אדמה של 2039 דונם נחלק ל-40 חלקים בשביל 26, כעת נמצא שם 25 משפחה אשכנזים וגורז'ים... כל חלק הוא 50 ד', מזה 41.5 ד' לנטיעות, 8.5 ד' מגרש לבית ולירקות וזריעות שונות ע"י השקאה מלאכותית. במשך השנה האחרונה לא נראו כל שינויים לטובה בהתפתחות המושבה: מס' המתיישבים לא רק שלא גדל כי אם להיפך עוד קטן, בניינים חדשים לא נבנו, אותן תקוות שתלו בבאר יעקב לא נמלאו גם אחר שנגמרה הבאר... לבעלי נחלאות בבאר יעקב אין כמעט כל שום הכנסה מאדמתם ובמשך 4-5 שנים יצטרכו להשקיע עוד הרבה כסף... קשה לקוות כי בתנאים הנוכחים תתפתח באר יעקב למושבה, אף כי יש בה צדדים חיוביים: בין היתר נמצאת כחצי שעה מרמלה... היא נמצאת שלושת רבעי שעה מראשון לציון... גם הזווג של שני האלמנטים: האשכנזים והגורז'ים לא עלה יפה. לעיתים קרובות יש סכסוכים ביניהם ואיש אינו מבין את שפת רעהו, לגורז'ים יש ז'רגון שלהם, שהוא בלתי מובן לנו, את הז'רגון שלנו ועברית הם לא מבינים... עתידה של באר יעקב היא לא בידי המתנחלים כי אם בידי העסקנים שלנו והחברות המתעסקות ביישוב הארץ. בתנאים הנוכחים היא יכלה למלאות על יד ראשון לציון את תפקיד של כפר סבא על יד פתח תקווה..."

UP ARCHITECTS
 ARCHITECTURE | LOVE | CONSERVATION
 www.uparchitects.design

עורך תיק התייעוד:
 אדר' ליאורה דרייפוס
 משרד אורי פדן אדריכלים

עמוד
 25

פרק
 3.0 תיעוד היסטורי

נחלת גנים
 באר יעקב
 דצמבר 2019

3.0 תיעוד היסטורי |

3.1 ארקע הסטורי: באר יעקב

ראשית ימיה של באר יעקב

באר יעקב נוסדה בדצמבר 1907. בנר שלישי של חנוכה, התקיימה האסיפה המייסדת בהשתתפותם של מאיר דיזינגוף, יו"ר חברת "גאולה" ד"ר חיסין ושינקין, נציגי חובבי ציון. הקבוצה המייסדת מנתה 8 משפחות שעלו מקוקד והשאר צעירים, אנשי העלייה השנייה שהגיעו מרוסיה ובניהם זאב גניס. סך הכל מנתה הקבוצה 71 איש.

תמונת המייסדים, 1908

שורה עליונה מימין:
מרדכי מזובר, פרידה חיים, קרנדל משה,
יצחק לובימוב, ברוך זהבי, גבריאל אביוב, בת שבע אביוב, אסתר אביוב.

שורה שניה, מימין:
יוסף בן עמי, יחזקאל בן יעקב, זאב גניס, מיכאל בן מנוח, מנוח אביוב,
אורה בת מנוח, נחום זבלוק, מרדכי כהנסקי, יוסף זוסמן, יצחק זוסמן,
יהודית אביוב.

שורה שלישית, מימין:
טובה כהנסקי, ציפורה אביוב, עדנה כהנסקי, יונה זוסמן, עדנה זוסמן,
יוסף (חוצב אבנים)

שורה תחתונה, מימין:
ישראל זייגר, סמי זייגר, רחל רפורט-זהבי, שרה ז'בלוק, אנוטה
לובימוב.

במסגרת: זאב גניס

קבוצת המייסדים הורכבה משתי קבוצות בעלי רקע שונה: קבוצת יהודים שעלתה מקוקד וקבוצת אנשי העלייה השנייה שעלו מרוסיה. קבוצת עולים מהרי הקוקד ובעיקר מדרבנט. הם נקראו "יהודים הרריים" או "טטים". שפתם הייתה "טטית", ניב מעורב של פרסית, טורקית ועברית. יהודה דוד כותב בספרו "באר יעקב, 100 שנות התישבות: הטטים הם בני עדה גאה, זקופי קומה ועזי נפש. הם היו פרשים מעולים, לובשי תלבושת קוקזית חובשי כובעים שעירים, וחוגרי חרבות למותניהם. היו תושבי הרים מובהקים, עבדו בשדות ובמטעים". לעולים מקוקד הצטרפו צעירים, אנשי העלייה השנייה שבאו מרקע עירוני, יחידים שעלו מתוך רק של התעוררות החברתית ברוסיה, תנועת השכלה, והפרעות שהביאו אותם לפעול באירגונים ציוניים. היו בהם אינדיבידואליסטים עם מרד נעורים, ובעלי השכלה רחבה. הם עלו לארץ חדורי אידאליים אך היו צריכים להסתגל לעבודה פיזית בתנאי אקלים קשים.

"ביחד נוצר טיפוס של איכר גאה העומד איתן על אדמתו ושומר בקנאות על אופיה החקלאי והכפרי של המושבה באר יעקב." (יהודה דוד, 100 שנות התישבות)

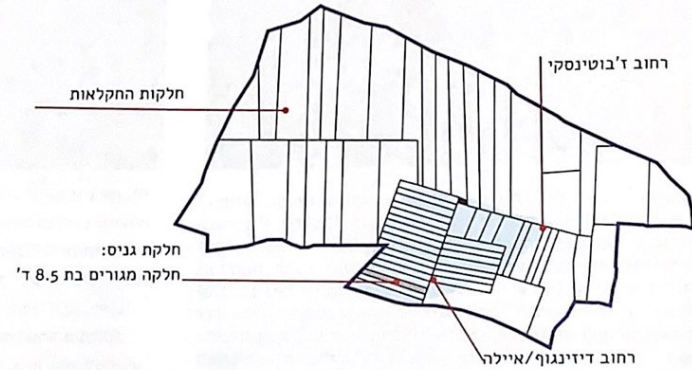

3.1 ארקע הסטורי: באר יעקב

ראשית ימיה של באר יעקב

ראשית הגרעין ההיסטורי:

את הפרצלציה הראשונה וחלוקת השטחים למתיישבים הראשונים עשתה חברת גאולה בעצמה. את 2000 הדונם שרכשה חילקה ל-40 חלקים בני 50 דונם. מתוך 50 הדונמים 41.5 ד' יועדו לנטיעות ו-8.5 הדונם הנותרים יועדו לבית, ירקות וזריעות שונות ע"י השקייה מלאכותית. אופי החלקות היה צר ומוארך כך שבחזית החלקה יתכונן הבית ומאחור משקי העזר ומבני הפרטיים.

תרשים הפרצלציה הראשונית. - מצע לגרעין ההסטורי. כיום זהו גוש 4040.

בשנה הראשונה למושבה נבנו 13 בתים מעץ.

סיפורו של יצחק לובימוב שבנה את הצריף הראשון:

" הזמנתי ערבי מרמלה, שחפר יסודות, הביא אבנים ויצק את היסוד... המוכתר שלנו זייגר, הציע שנגרים מראשון לציון יכינו 4 קירות ובלילה יעמידו אותם על היסוד הבלתי גמור, ומעל לקורות - כ-20 רעפים. וכך היה את הצריף בנו בראשון ובלילה העבירו אותו על הכתפיים לבאר יעקב..."

במושבה היו שני רחובות, שלאורכם ניצבו בתים קטנים, הרחובות הסתיימו בקו מסילת הברזל אשר עקפה וחבקה את המושבה מצלעה המזרחית-דרומית. מבנה המגורים הוצב בקידמת החלקה, שאר השטח כלל משקי עזר פרטיים. וחלקאות השקיה.

"חלקי באר יעקב": מפת חלוקת החלקות פרצלציה ראשונית

"המתנחלים החלו בבניה בסמוך לבניית הצריף הראשון, אולם מעטים התיישבו במקום לאחר חגיגות יסוד המושבה בחנוכה תרס"ח (דצמבר 1907) היו שסברו כי יהיה עליהם תחילה לבנות את ביתם והיו שהחלו בעבודה חקלאית במשך היום ואת הלילה עשו בחדרים שכורים בראשון לציון. גניס היה בין הרווקים הבודדים במייסדים. הוא החליט לעקור לתל אביב שם יעסוק ביצור מסגרות עץ חרוטות ומגולפות וכימי פגרתו (סוף שבוע ארוך מיום חמישי בערב ועד יום ראשון בבוקר) יעשה לטיפוח משקו. חלקתו הייתה בין הקיצוניות במושבה והוא חלם לבנות חצר גדולה בית אבן מרווח ויפה ולשתול בצידי השביל המוליך אליו ערוגות של פרחים, הרבה פרחים צבעונים ומגוונים ליופי וניחוח, אמנם בית אבן התקשה לבנות, הוא הסתפק בבניית בלוקים תוצרת בית, אך את חצרו שתל ליופי ולתפארת."

שושנה גניס, מתוך "פרקים" - פרקי יומן לזכרו של זאב גניס

ראשית ימיה של באר יעקב

מבנה הבאר העתיקה | מקור: "מושבה עם חזון" - 90 שנה לבאר יעקב.

מציאות החיים בשנים הראשונות הייתה רצופה מאבקי השרדות. בין הקשיים הראשוניים היה החיפוש אחר מים. תחילה לא היה למושבה מקור מים והמתיישבים הראשונים נאלצו לסחוב כדי מים מראשון לציון (מרחק הליכה של כשעה וחצי) ומנס ציונה. מאוחר יותר אורגנה עגלה להבאת המים. כיוון שאספקת המים לא סיפקה את צרכי התושבים, הוחלט לשאוב מים מבאר צלבנית ששכנה בקרבת מקום. בעומק של 45 מטרים נמצאו לבסוף מים ולכבוד זאת הוחלט לקרוא למושבה "באר יעקב".

"... עם עצמות כואבות וכולי אומרת רחמים, נחתתי במבואות באר יעקב, שנשתרעה אז לארכו של רחוב חולי אחד והכיל מספר לא רב של יחידות דיור ומשק בית. שאלתי לגנים. הביאוני לשפת הבאר והראו לי את לועו. אמרו לי - חכי כאן! עוד מעט יסיים את מלאכת התיקון... לא עברו רגעים ארוכים והנה הגיח מן הבאר שחור במראה ומחייך לקראתי ולקראת יתר המתיישבים להצלחתו. בחיובו רמז לידידיו שהמלאכה נעשתה ושהמים ישובו לזרום אל תעודתם."

שושנה גניס, מתוך "פרקים" - פרקי יומן לזכרו של דאב גניס

בתקופת ייסוד המושבה נעקרו כרמי הגפנים באזור יהודה ושומרון בעקבות ירידת שער הגפנים בארץ. עם עליית שער השקדים החליטו חבריי המושבה באר יעקב לשתול באדמתם שקדים וכך לפי עצתם של חקלאים ותיקים בארץ נשתלו 2000 דונם בבאר יעקב בשקדים. "וכל בר בי רב ידע על בוריו שענף של נטיעות זה הוא כולו רווח נקי ואין בו שום חשש של הפסד" עד שעצי השקדים הניבו פירות נאלצו לנדוד ממקום למקום בחיפוש אחר תעסוקה שתקיים אותם. את יבול השקדים שציפו לו קיבלו בשנת 1914 ומלזם הרע פרצה מלחמת העולם הראשונה ולא היה שוק לקניית התוצרות החקלאיות כעבור 12 שנים מייסוד המושבה לאחר עבודה מייגעת, מפרכת, אינטנסיבית ואחרי שהשקיעו את כל מה שהיה להם ונכנסו לחובות עצומים, אמנם הספיקו להעמיד כרמים יפים ומסודרים, אבל לגמרי לא מאמתים את התקוות ששמו להם בתחילת נטיעתם. ובשנת 1920 עומדת המושבה לפני משבר מאחר שכרמי השקדים לא עלו כפי שציפו. כל המושבות של הנטיעות סבלו אבל המצב לחץ ביתר תוקף על המושבות הקטנות ובתוכן באר יעקב. בשנת 1931 כבר הייתה באר יעקב שתולה ברצועת עצים ירוקים ופרי זהב שפרצו לתוך מרחב השקד הלבן ומתפשטים לכל עבר. למעלה מ-550 דונם פרדס היו כבר נטועים ו-150 דונם הוכשרו לנטיעה בעונה שלאחר מכן.

"התחלנו כאמור בשקדים. הימים שלפני מלחמת העולם הראשונה היו ימים כשרים לגידול מסוג זה. יבול השקדים היה נשלח לאירופה והפרנסה הייתה מצוייה. עוד לא חשנו דיינו את טעם ההצלחה והנה פקד אותנו זעזוע המלחמה, נסגרו גבולות, בוטלו משלוחים ובקיצור בא קץ לימי השמחה אחרי כן באה גם מכת הארבה. נדמה היה שיחולו עלינו ימים טובים והנה צרה צרורה נוספת ששמה קץ לתקוותינו. ניסינו גידולי ירקות, לא היו די למטרה זו. לקח לנו זמן רב עד שיכולנו להפיק מהבאר שבאזורנו את מלל תפוקתה. ניסינו לגדל בקר, הדבר עלה תחילה יפה, חלב היה בשפע ונטיעת החל בשיווקו ללקוחות."

שושנה גניס, מתוך "פרקים" - פרקי יומן לזכרו של דאב גניס

הפרדסים נשתלו בשטחי כרמי השקדים שנעקרו. נכון לשנת 1931 יש בבאר יעקב עוד 1000 דונם כרמים נטועים של שקדים. אחדים מאיני באר יעקב התמחו בענף ההדרים ומגדלים שתילים בכמויות גדולות. מאז החלה ההתמחות בענף הנטיעה. ההשקעה הרבה בהחלפת השקדים בחודש החלישה את הפעילות ברפת של המושבה. 4 שנים לאחר מכן בשנת 1935 לאחר שהוחלפו כל הכרמים במטעי הדרים יורד ערכו של הפרי וכך נתמלא ליבם של איכרי המושבה באר יעקב לנג עתיד הפרדסנות.

3.1 ארקע הסטורי: באר יעקב

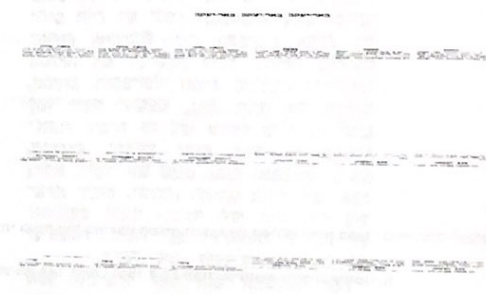
ראשית ימיה של באר יעקב

קשיי פרנסה היו עיקר דאגתם של איכרי באר יעקב. הם לא קבלו סיוע מקרנות ואגודות ונאלצו להתמודד עם מציאות מורכבת של השרדות כלכלית, וסכנות בטחוניות בדרכים. שתי מלחמות העולם השפיעו רבות על יכולתם הכלכלית. מטעי השקדים התחלפו בפרדסים. רבים מהמשקים חיפשו מקורות פרנסה נוספים. חלקם החל לגדל פרות ולמכור את החלב לישובי הסביבה

אדמת באר-יעקב נטעה בסנט בלה שקדים – לערך 2000 דונם. האגרים הנשקים כעבודות הסנטות – סבלים בכריהם רק את תבניות המסיליות יותר הנכרות הנסתי הם סוככים לסלא קי פולים שכיום.

זהו הולכי הבא-יעקב. בסדוק הודע. אלה שרק אמול ורו בעסק סופים עכרים. וזהו ביניהם סוק אמול היו אידאולוגים קנאים נהגו בן לילה לנטעו ארדיאלותיה של. התאחדות המטענות, ומאידאוליות קשות עברו למסיליות נוסד...

לא האשים מה אשמים כי אם תשעו; לא אכר פלנו. או אלטנו עשה ויצי את החיים כמו שחב. כי אם לזעק: היום האקינוסיה, ובנוילטו אוננו. המטען הקלאריט שלט סטטיסטי על האנשים. על אופן חידוד, על כישוריהם ועל האך הרוח. הלבו פועלים עכרים ויבני טעק כלכלי. וזהו לסטק כלכלי של. בעשירי עכרים. וביניהם לוחצי אצל הראשונים. לו גם נגר הכתום המטעני נגרי רעננו האינדוביוואלי. סנטו והשקפה על הרויים כמו אצל הראשונים. אכרי באר יעקב אינם יכולים בנייה זה לחשב אחרת מאכרי ראשון לציון ופתח-תקוה.

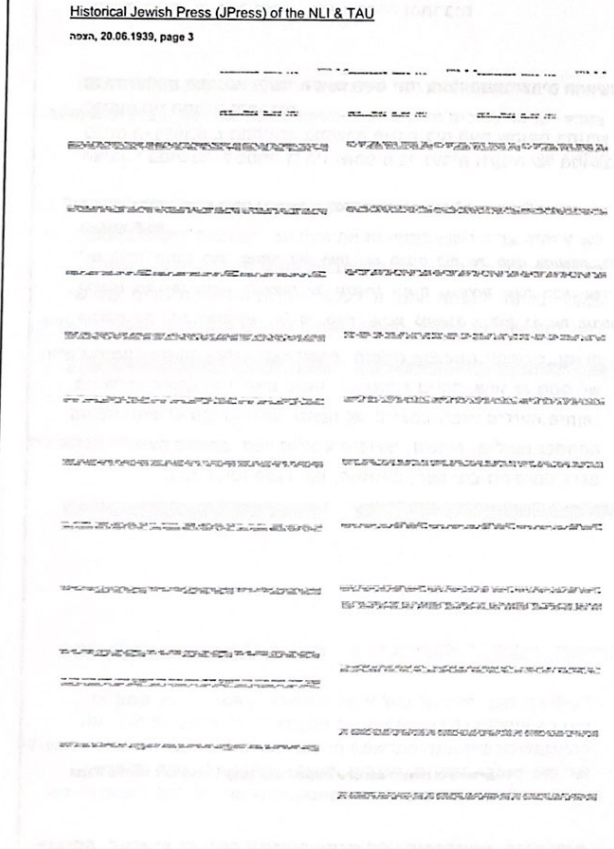
עם התפתחותה של המושבה עלה הצורך בחיבורה לערים הסמוכות. הצורך בקו ישר לנמל לשם הוצאת פירות הפרדסים, החלב היוצא מבאר יעקב יעניק אביב כמו גם ניווד אספקה לתוך המושבהומעל לכל הכביש שיסלל יעניק בטחון למושבה שמוקפת בכפרים ערביים וחשופה להתנכלויות יום יומיות. החל מאמצע שנות ה-30 של המאה ה-20 העיסוק במושבה נסוב סביב זעקתם ומלחמתם של תושבי באר יעקב לסלילת כביש שיחבר אותם למושבות הסביבה. ההחלטה על סלילת הכביש לא עלתה בקנה אחד עם הביצוע בפועל שהתעכב שנים ואחר שנתקבלה ההחלטה על סלילת הכביש. בכתבה מעיתון "דאר היום" מיום ה-20.8.1935 שכותרתה "באר יעקב" מפרטת על הצורך של תושבי באר יעקב בסלילת כביש והשגת תקציב

מהממשלה לסלילת הכביש:
 "...באר יעקב שוכנת במרחק 3-4 ק"מ מהכביש המקשר את מושבות הדרום, ובכל זאת סובלת היא כל שנות קיומה מהחולות העמוקים המפרידים בינה ובין הכביש ובקושי רב מפלס לו האוטו את דרכו. עד הגיעו לכביש הראשי. זה אחד העיכובים העיקריים המונעים את התפתחותה של המושבה, ומראשית הגאות הכלכלית בארץ לא נוסף פה עדיין גם בית אחד. והנה אחרי השתדלויות רבות ובעיקר בעזרתה החשובה של התאחדות האיכרים הצליחו להשיג את השתתפות הממשלה בחצי מסכום הוצאות הדרושות לסלילת הכביש, שיחבר את המושבה מצד אחד לתחנת הרכבת המקומית ומהצד השני לכביש העובר ע"י ראשון לציון. לשם הוצאת העבודה הזאת לפועל, דרוש סכום של ששת אלפים לא"י. כלומר על המושבה להשיג סכום של שלושה אלפים לא"י, בערך. במושבה אחרת היו הדברים מסתדרים אולי בנקל, כי את הסכום הזה אפשר לאסוף במשך כמה שנים באיזה אופן שהוא. אולם כאן, אצלנו, חסרים האנשים הדרושים לארגון לדבר. ומשום כך מתעכבת כל הפעולה..."

פרשת הסבל והתלאות של באר יעקב המשוערת לכביש
 יחסן המופע של הקרנות לאחת המושבות הוותיקות בארץ
 לקראת שכיחת שבת של בני באר-יעקב במוסדות הישוביים

כתבה מעיתון דאר היום | 20.6.1939 | מקור: עיתונות יהודית היסטורית

UP אורי פדן אדריכלים
 ARCHITECTS
 ARCHITECTURE | LOVE | CONSERVATION
 www.uparchitects.design

עורך תיק התיעוד:
 אדר' ליאורה דרייפוס
 משרד אורי פדן אדריכלים

עמוד
 29

פרק
 3.0 תיעוד היסטורי

נחלת גנים
 באר יעקב
 דצמבר 2019

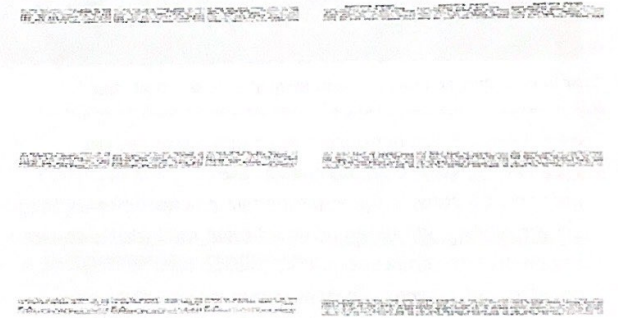
3.1 | ארקע הסטורי: באר יעקב

ראשית ימיה של באר יעקב - חיי החברה והתרבות

מלבד תלאות הפרנסה וקשיי הקיום היום יומי פעלו המתיישבים הראשונים לפיתוח חיי החברה והתרבות. בביום ה-4.6.1935 התקיימה במושבה חנוכת בית העם שהוקם במגרש הציבורי במושבה. לשמחה זו היו שותפים כל נעריה וזקניה של המושבה.

בחודש אוגוסט מציין עיתון דואר היום בכתבה על המושבה "באר יעקב" מיום ה-20.8.1935:

"יש לציין בקורת רוח, שיסוד בית העם כאן הכניס רוח של חיים במושבה. לעתים קרובות נערכות שיחות והרצאות על נושאים שונים. במוצאי שבת הבא יערך כאן קונצרט של הזוג המוסיקאי הג' וה' חיות, שבאו למושבה לבלות בה את פגרתם..."

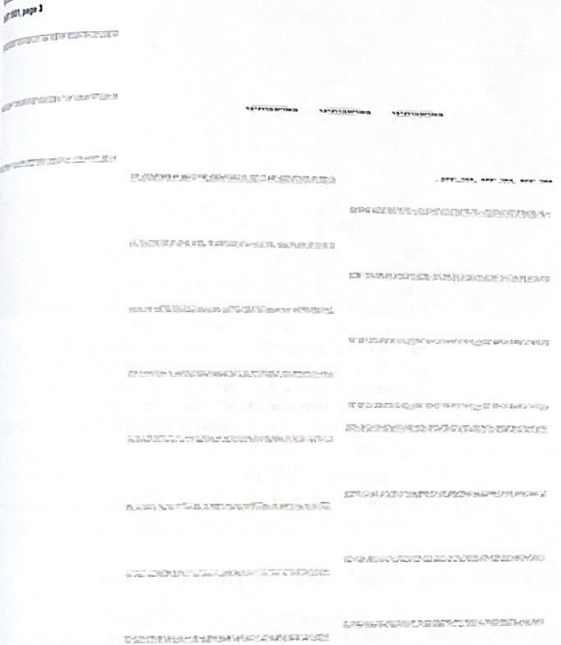

כתבה מעיתון דאר היום | 4.6.1935 | מקור: עיתונות יהודית היסטורית

מודעה על ערב ריקודים | 1941 | מקור: משפחת גניס

Press (JPress) of the NLI & TAU

מספר בתי כנסת קמו במרוצת השנים והיוו עוגן קהילתי ודתי מרכזי בחיי המתיישבים

כתבה מעיתון דאר היום | 5.7.1931 | מקור: עיתונות יהודית היסטורית

3.1 | רקע הסטורי: באר יעקב

המשך ימיה של באר יעקב - תמורות בישוב

באר יעקב צמחה אל תוך שנות המנדט, בסביבתה חלו תמורות משמעותיות כשמחנות הצבא הבריטי החלו חונים מסביבה. ממושבה זעירה ומבודדת, הפכה להיות ציר תנועה סוער. ברחובה הראשי נעו חיילים וכוחות צבא שונים בין בסיסי הצבא הפזורים סביב. לאורך רחוב איילה הוקמו מספר בתי מסחר וקפה לשירותם. בסיס צבאי גדול היה ממוקם מדרום לרחוב איילה ונקרא מחנה באר יעקב.

השתוללות חיילים בבאר יעקב

תושב באר יעקב כותב לנו:
 בזמן האחרון קרו בבאר יעקב כמה מקרים של פגיעה בהושבים על ידי חיילים שבוים מהדיוויזיה הרוסית. החמי לים באים למושבה חמושי נשק איסופאטי, ששהכרים בבתי הקפה, ואחרי זה יוצאים לרחוב וישהתוללים. אני רוצה לספר על כמה מקרים שקרו ביום חמישי בערב (10.7): שני חיילים מהדיוויזיה הרוסית, חמושי נשק איסופאטי דפקו על דלת ביתו של רופא הרוסית דמי ליבוביץ, ודרשו בחזרה וברוח לקיל צעקותיו של הרופא התעוררו השכנים ויצאו לטרפסות בתיהם. הרופא לא פתח להם. כעבור כמה ימן נגשו החיילים לביתו של נח ורביץ והחלו לדפוק על דלת ביתו בקחיה רוביחה, ודרשו שיפתחו להם. כשם שגו לבית אחרו נצאו את הדלת פתוחה ונגסו. כהור הראד טון יטן בנו של האכרי לקיל צעקותיה של הבתיה התעוררו בני הבית והשפיעו על החיילים שיעזבו את הבית. ועד המושבה פנה למר קיפריין, קצין המחנה, במקרה לסגור את בתיהקפה כבושטה, באם החיילים ימשיכו לבוא חמושי נשק.

כתבה מעיתון דאר היום, 1946
 | מקור: עיתונות יהודית היסטורית

במלחמת תש"ח, סבלה המושבה מהתקפות של ערבים בשל קרבתה לרמלה שבראש הכוח הערבי של רמלה עמד חסן סלאמה. בניין המפקדה שלו הוקם באמצע שנות ה-30 על ידי ארגון עובדי הבניה (לימים סולל בונה) עבור הבריטים אשר הזמינו את הקמתו. אך בתחילת מרץ 1948 פינו הבריטים את הבניין ולתוכו נכנס חסן סלאמה עם לוחמיו וקבע בו את מפקדתו. כיבוש המפקדה ופיצוץ המבנה באפריל 1948, סימן את סיום הלחימה בסביבתה של באר יעקב והחזיר תושביה את הביטחון.

לאחר סיום המלחמה והכרזת העצמאות הייתה באר יעקב לבית הראשון בארץ ישראל לעולים חדשים רבים בעיקר מצפון אפריקה, רבים מהם מלוב ומתוניס.

מחנה עולים באר יעקב, תור לקבלת אוכל לפני המטבה. ינואר 1950 | מקור: הארכיון הציוני, סימול: PHPS\1332752.

לאחר סיום המלחמה והכרזת העצמאות הייתה באר יעקב לבית הראשון בארץ ישראל לעולים חדשים רבים בעיקר מצפון אפריקה, רבים מהם מלוב ומתוניס.

מעברת העולים הגדולה חוטר הוקמה בשנת 1949 כשהחל גל עלייה גדול לארץ והיה צריך לשכן במהירות את העולים. המעברה הוקמה במחנה מדרום לגרעין ההיסטורי של היישוב על בסיס שהבריטים פינו בשנת 1948. בהתחלה נפתח מחנה א' לעקורי מחנות אירופה ולעולים שגורשו לקפריסין, אחר כך נפתחו מחנות נוספים לעולים שהגיעו מיוגוסלביה, עירק, מרוקו, טריפולי, ומאמצות נוספות. בשנת 1951 הגיעה תפוסת המחנה לשיא של 35,000 איש, החיים במחנה היו קשים מאוד ללא תנאים סניטריים נאותים. העולים שוכנו במבנים של המחנה שהיו ברובם צריפים, אליהם התווספו אוהלים, בדונים, וצריפים עשויים מפת. במתחם הציבורי הגדול ליד מגדל המים היו בתי ספר, מקוואות, בתי כנסת וטיפת חלב.

"ב-1948 תמו ימיה של באר יעקב המושבה, כאשר הוקמה סמוך לה מעברת אוהלים גדולה... ותושביה הועברו אז לדירות בנות חדר אחד. ההיסטוריוגרפיה אינה מתרשמת מהמציאות ומניחה לעברה המוקדם המצודד של באר יעקב - גרמנים, אנגלים, מושבה ציונית - להאפיל על המשך ההיסטוריה שלה כיישוב עולים שנאבק על הישרדותו החל בשנות ה-50..."

תמר ברגר, אוטוטופיה: על מרחב הביניים הפרוורי בישראל, הקיבוץ המאוחד, 2015, עמ' 161.

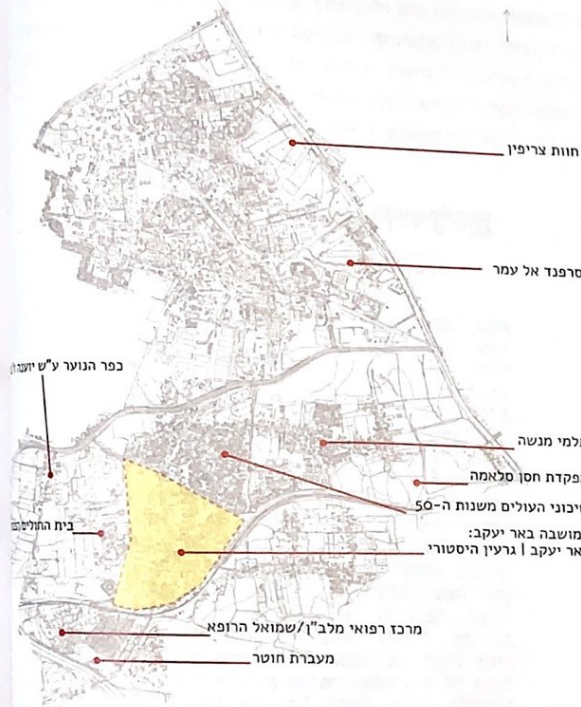
<p>UP אורי פדן אדריכלים ARCHITECTS ARCHITECTURE LOVE CONSERVATION www.uparchitects.design</p>	<p>עורך תיק התיעוד: אדר' ליאורה דרייפוס משרד אורי פדן אדריכלים</p>	<p>עמוד 31</p>	<p>פרק 3.0 תיעוד היסטורי</p>	<p>נחלת גנים באר יעקב דצמבר 2019</p>
--	--	-----------------------------	---	--

3.1 ארקע הסטורי: באר יעקב

באר יעקב - תמורות בישוב.

לקראת סוף שנות ה-50 התרחב היישוב באר יעקב. נבנו שיכונים לרווחת העולים. באר יעקב מתרחבת צפונה אל שכונת רמב"ם והרצל, בדומה להתרחבות הישוב צפונה, בהמשך לרחוב איילה, התרחב הישוב גם מזרחה, אל המשך לרחוב ז'בוטינסקי, ונבנתה נווה דורון. תנובת 2000 הדונמים, שטחה החקלאי, נטוע ההדרים היה מן הגבוהות בארץ. בארות נחפרו ונקדחו. נפתח סניף דואר, נסללו כבישים, ונבנו מדרכות. ממושבה קטנה היושבת בגרעין ההיסטורי החקלאי, הולך ומתפתח גרעין אורבני ובשנת 1960 מונה היישוב 4000 נפשות בבאר יעקב ועוד 4000 נפשות במעברה. המועצה המקומית של באר יעקב הקצתה שטח לאיזור תעשייה על מנת לספק פרנסה לתושבים. לבד ממפעל שימורים (שימורי באר יעקב) אין כל תעשייה במושבה ופרנסת תושביה מבוססים על החקלאות ובעיקר על הפרדסים. קיים בית החולים מלבן לחולי ריאות, בית החולים הוקם בשנת 1952 על שרידיו של המחנה הצבאי הבריטי [בשנות ה-70 שונה שמו של בית החולים ל"שמואל הרופא" ומתפקד כבית חולים גריאטרי, כאשר בית החולים עושה שימוש במבנים מתקופת הבריטים, שרידי המחנה הבריטי קיימים במקום כמו גם צמחייה מקורית]. בית חולים נוסף שהוקם ביישוב הינו בית החולים הממשלתי לחולי נפש. לתחילת התבססותו של היישוב יש לציין את תרומת בתי הישיבה המפוארת "ישיבת באר יעקב", שהוקמה במהלך 1948 ע"י הרב וולבה לאחר התייעצות עם הרב אברהם ישעיהו קרליץ, הלוא הוא החזון איש. הישיבה משכה בעיקר תלמידים מישראל ומחו"ל שביקשו לשמוע את שיחות המוסר של המשגיח ב-1982 עזב את תפקידו בישיבה שהקים.

בשנת 1960 החליט משרד הפנים על סיפוח הכפר סרפנד אל עמר שנהרס ברובו בעקבות מלחמת תש"ח. כמו כן סופח אזור התעשייה שליד בית החרושת "הארגז" על מאות עובדיו, מחסני הסוכנות שממערב לכביש רמלה, תחנת הניסיונות של משרד החקלאות ושטחים חקלאיים נוספים סופחו באר יעקב. בשנת 1965 מעברת חוטר סופחה לבאר יעקב, יחד עם 200 המשפחות אשר גרו בה. בהמשך צורפו ליישוב, כפר הנוער יוענה ז'בוטינסקי, בתי החולים אשר הוקמו במחנות הבריטיים שפוגו ובנוסף סופח לשטחה של המועצה המקומית מושב תלמי מנשה שהוקם בשנת 1953 מזרחית לבאר יעקב. המושב הוא אמנם חלק משטחה המוניציפלי של באר יעקב אך הוא מקיים אורח חיים עצמאי. באר יעקב שינתה פניה בשני העשורים האחרונים, מגמה זו תמשיך גם בעשורים הבאים. השטחים החקלאיים הופשרו לטובת בניינים רבי קומות, בניה רוויה. גם השכונות הוותיקות משנות אט אט את פניהן. נבנים קוטג'ים המאוכלסים בבעלי מקצועות חופשיים העובדים מחוץ ליישוב. מתחם אסף הרופא עתיד להתרחב לתוך שטחי חוות צריפין, שטחי החקלאות האחרונים. על פי תכנית המתאר החדשה שבהכנה, באר יעקב ממשיכה להצטופף לצמוח. המושבה החקלאית הופכת לעיר.

מפת שטחי באר יעקב כיום

3.1 ארקע הסטורי: באר יעקב

באר יעקב-סיכום היסטורי.
מתוך סקר שימור באר יעקב 2016, משרד אורי פדן, אדריכלים.

כפי שנופץ להגדיר את העיר באר שבע כבירת הניסויים האדריכליים, באר יעקב יכולה לקבל את תואר הבירה הניסויים חברתיים, התמהיל החברתי והשכבות החברתיות שנוספו עליה רק העמיקו את המורכבות החברתית. בעין גנים ובבאר יעקב נעשה הניסיון החברתי הראשון להקים מושב פועלים המושתת על רעיונות אידיאיים של העלייה השנייה: עבודה עברית, עבודה עצמית, עזרה הדדית וניהול עצמי. רעיון שלא צלח בבאר יעקב שכן מערכת היחסים בין העולים יוצאי דאגיסטון לעולי קווקז לא הצליח כפי שקיוו חובבי ציון. בתקופת השלטון העות'מאני מתיישבי באר יעקב התמודדו עם משברים רבים שכללו מחסור במים, מחלות, ייסורי קליטה, מאבקים לכלכלת ופרנסת המתיישבים וכשלונות חקלאיים, כל אלו השפיעו על ביסוס חברתי חזק ובתקופה זו הייתה נתונה המושבה בהשרדות ומאבק על קיומה. תקופת השלטון הבריטי הפכה את באר יעקב הקטנה והשלווה למרכז צבאי סואן כאשר הבקיעו הצבאות הבריטיים את החזית התורכית בדרום והגיעו עד העיר רמלה ובכשו אותה ואת סביבתה, האנגלים סללו מסילת ברזל מעזה אל לוד, שעברה במושבה העברית. בשלהי המלחמה הוחל בהקמתו של המחנה הצבאי סרפנד (צרפינ) מצפון למושבה ותוך כמה שנים הפך לאחד המחנות הצבאיים הגדולים ביותר בכל המרח התיכון ובו שכנה, עד לסיום המנדט, המפקדה הצבאית הבריטית בא"י. משנות ה-20 עד שנות ה-40 הגיעו קבוצות גרעיני התיישבות רבים למושבה שקיבלה אותם בחיבוק ואהדה רבה - הגיעה למושבה קבוצת "ירדניה", אח"כ הגיע גרעין של "הקיבוץ המאוחד", חברי פלוגת בית"ר, קבוצת עקיבא, קבוצת ביתר נוספת, קבוצת סלוניקאים, השומר הצעיר כל אלו התקבלו בסבר פנים אוהד בקרב המתיישבים בבאר יעקב. עירונית ולהביא אוכלוסיות חזקות אל העיר דרך בינוי חדש שבמובן מסוים פגע במרקם החיים הקהילתיים תרבותית וחברתית.

מאורעות הדמים שפרצו בשנת 1936 ונמשכו עד לשנת 1939 השפיעו באופן קשה במיוחד על המושבה באר יעקב שהייתה מוקפת מכל עבריה ביישובים וכפרים ערביים ועל אף שהמושבה תוגברה בכוחות המושבות הסמוכות עדיין נטל רב היה על המקומיים להגן על עצמם עד לפרוץ מלחמת העולם השנייה אז שוב נתמלאה המושבה בצבאות הבריטים ותושבי באר יעקב שוב פתחו את ביתם לחיילים עבריים שהחלו להגיע כמתנדבים לצבא הבריטי. באר יעקב הייתה נאמנה למסורתה ושימשה בית חם לחיילי החטיבה היהודית הלוחמת, לוחמי ההגנה וכאשר החלו הקרבות במלחמת תש"ח הפכה המושבה לבסיס הפעולות הצבאיות של האצ"ל בדרום וחיבת גבעתי. במהלך מלחמת העצמאות הוקמה בבאר יעקב "ישיבת באר יעקב", שהייתה הישיבה הראשונה לישיבות שיבואו אחריה ההיקף הרב של הישיבות משך צעירים רבים מהאוכלוסייה הדתית לבאר יעקב ובאר יעקב הייתה למרכז דתי חברתי לאומי חשוב עד היום וכולל בתי ישיבות אליהם מגיעים צעירים ללמוד מכל רחבי הארץ. לאחר הכיבוש והכרזת המדינה הפכה מיישוב ספר לטבורה של הארץ לאחר שקלטה את מספר העולים הרב ביותר וקלטה עשרות אלפי עולים ששוכנו תחילה במעברות, הגדולה בהן מעברת חוטר. תושבי באר יעקב קיבלו בברכה את העולים אך חששו שהמושבה הותיקה תאבד את צביונה החברתי ואת אופייה הכפרי. הקושי הרב בסיוע לקליטה גרר משברים כלכליים וחברתיים שאיתם נאלצו להתמודד הותיקים והעולים כאשר הפתרון בה עם סיפוח שטחים לבאר יעקב שהוביל לתכנון שכונות חדשות ומודרניות. כיום התמהיל החברתי של באר יעקב מגוון וכולל תהליכי ג'נטריפיקציה מתוכננים ובלתי מתוכננים במטרה לייצר התחדשות עירונית ולהביא אוכלוסיות חזקות אל העיר דרך בינוי חדש שבמובן מסוים פגע במרקם החיים הקהילתיים תרבותית וחברתית.

זאב גניס

(1886-1956)

זאב גניס נולד בשם ולודיה, בשנת 1886 בקישינב, רוסיה, בן זקונים למשפחה אמידה ושוחרת השכלה. בהיותו כבן 12 נשלח אל בית משפחתה של אחותו הגדולה מניה ובעלה הרופא הקולונל טריינין בעיר הנמל רוסטוק, בולגריה. ע"פ כתבי שושנה גניס, 5 שנים אלו תרמו רבות לעיצוב דמותו ולבחירת דרכו העתידית. בשנים אלו זכה הנער להכיר ולהעריך את בעלה של אחותו ותחת חינוכה הקפדני נשלח ללמוד בגימנסיה הבולגרית. לאחר מכן הספיק ללמוד שנה בבית הספר המקצועי לנגרות. באותה שנה ביקר אותם האח הגדול, שמואל גניס, שחזר מביקור רב עוצמה בארץ הקודש. שמואל שבה את ולודיה הצעיר בסיפוריו. היא אלה ימי העליה השנייה.

האח שמואל צייד את ולודיה הנלהב במכתב אל ידידו מאיר דיזינגוף והצעיר בן ה-20, עלה ארצה. השנה הייתה 1906. ולודיה נחת בביתו של דיזינגוף ומשם החלו כשנתיים של הנדודים ברחבי הארץ. הוא הקדיש זמן זה לעבודה כפועל, למד עבודה חקלאית וקשר קשרים חברתיים. קשריו של ולודיה עם דיזינגוף ששימש באותה עת ראש חברת "גאולה", עזרו לו להגשים את חלומו לחווה חקלאית וחיברו בינו לקבוצת עולים ממוקד בראשותו של הרב יעקב יצחקי שביקשו להקים מושבה חקלאית. זאב גניס הצטרף לקבוצת מיסדים זו עם עוד כמה אנשי העליה השנייה, קנה חלקה ובסוף 1907 החל להגשים את חלומו ביישוב המתהווה, באר יעקב.

תהליך הקמת הנחלה היה ארוך. ולודיה, עתה זאב, התפרנס באותה עת מיומנותו בגילוף עץ, מלאכה אותה למד בבולגריה. חילק בתחילה את חייו: בימי השבוע עבד לפרנסתו כמגלף עץ ובונה מסגרות בבית מלאכתו ביפו, חי את חיי החברה בתל אביב ואת סופי השבוע הקדיש להכשרת הקרקע באדמתו שקנה בבאר יעקב. בזמנים בהם נדרשה עבודת ידיים רבה הזמין חברים מתל אביב לעבודה, כך הגיע שושנה, אישתו לעתיד לנחלה בבאר יעקב.

זאב גניס, צילום משנת 1913 בהיותו בן 25

זאב גניס הצעיר.

מהכתבים והעדויות עולה דמות תוססת וצבעונית של צעיר לנצח, מוכשר בתחומים מגוונים, פעיל לצדק חברתי והרוח החיה בכל ארוע חברתי ותרבותי. רקדן מחונן בריקודי הרונדו שיזם ואשר הקלו על חיי העבודה הקשים שהיו, נגר אומן, בעל ידי זהב וחוש טכני אשר תמיד תיקן מחדש את הבאר, מאלתר וממציא פטנטים. מהסיפורים אישיותו עולה דמות דומיננטית ונערצת על מי שזכה להכירה.

" תקופת הנדודים נסתיימה בבאר יעקב, כאן הוא הקים את נווהו, הנווה עליו חלם בהיותו פועל פשוט ועני בראשון לציון. כאן הוא הקים את משקו, במאמצים מרובים מאמצים להם הייתי שותפה מלאה לאחר כמה שנות ישיבה במקום."

שושנה גניס, מתוך "פרקים" פרקי יומן שלא נכתב, לזכר זאב גניס.

כל הצילומים בפרק זה באדיבות משפחת גניס המורחבת

"זאב גניס החליט לעלות לארץ ישראל לאחר שאחיו הבכור שמואל חזר מביקור בארץ ישראל וסיפר לאחיו הקטן על החלוצי העלייה השנייה שבה יושבים חדשים ורצו להפריח את השממה ובעיקר לחיות חיי חופש... הדברים השפיעו על נפשו התוססת של זאב שבילדותו נקרא וולודיה. אני רוצה לעלות לארץ" אמר זאב. אמו ואחותו הסכימו ואחיו שמואל איש לזו מכתב אל מאיר דיזינגוף ידידו בתל-אביב. זאב יצא לדרך. בליה הלאה לאחר שהגיע לארץ באניה ישן בבית דיזינגוף, ומספרים לו על ההתיישבות בארץ. זאב לא רוצה להשאר בתל-אביב, הוא רוצה לעסוק בחקלאות, שתהיה לו אדמה משלו ועליה יבנה לו בית! הוא עובר לראשון ומחפש עבודה ביחד עם עוד חלוצים צעירים, אבל איש ראשון העדיפו לקחת פועלים ערביים שידעו את עבודת האדמה יותר טוב מהיהודים חסרי הניסיון. זאב לא התייאש, הוא סחף את חבריו בשירים ובריקודים ולמרות שהם הלכו לישון רעבים, הם קיוו שמחר ימצאו עבודה הוא וחבריו יצאו לטיולים, כדי לאהוב את הארץ צריך לטייל לאורכה ולרוחבה ברגל. אחרי ראשון עבר לנס-ציונה, לפתח-תקווה... ושם כבד היה חקלאי מצויין שהרוויח יותר מהפועלים הערבים, הוא גם עסק בגילוף עץ, בתיאטרון ואף למד בירושלים כיצד לבנות במוות. הוא הגיע עד למסע כאשר נסע לבקר בלבנון וידע שאם הכסף לא יספיק לו, הוא יוכל לעבוד כמה ימים אצל איכרי מטולה ואז בכסף שיקבל יסע ללבנון. גניס עבד גם כשומר בכרמים וחסך כסף כדי לקנות את האדמה לביתו עליו חלם כל כך הרבה שנים. את האדמה קנה בבאר יעקב ואת אשתו שושנה שהכיר כנולד אביב, הביא כדי לבנות יחד את ביתם. מספרת שושנה שבהתחלה היא לא ידעה לבשל טוב והאוכל שהכינה לא היה טעים... הם גרו בצריף אבל החליטו לבנות בית מלבנים, הלבנים עלו הרבה כסף והם החליטו להכין לבנים בעצמם. לקחו אדמת חמרה והרטיבו אותה במים. לא היו להם מספיק מים, הם השתמשו במים להכנת הלבנים והלכו לישון צמאים... את הקיר מלבני הבוץ שמשפחת גניס בנתה ניתן לראות ליד בית ראשונים"

קורותיו של החלוץ הצעיר זאב גניס | כתבה פנינה ארוסי

שושנה גניס

(1897-1976)

שושנה לבית ליטבק, נולדה ב1897 בייליסאבטגרד, אוקראינה. כשהייתה בת 16, בשנת 1914, עלתה לארץ בעקבות מות אימה בתאונת דרכים. תוכניתה המקורית הייתה אז ללמוד בסמינר לוינסקי למורות וגננות. חודשים לאחר הגעתה, פגשה בתל אביב את זאב גניס. זאב הציע לה עבודה במטעי השקדים בחוותו שבבאר יעקב וכך החל גם סיפורם הזוגי. בכתביה, שושנה ליטבק ולימים שושנה גניס מספרת בחן רב, את סיפור חייהם, תהליך בניית הנחלה ולמעשה את סיפור ראשיתה של באר יעקב. על עצמה ופרטי חייה לפני שפגשה את גניס, אין מידע רב והיא לא הרחיבה. רק בין השורות ניתן להבין את דמותה של חלוצה זו, כפי שנאמר על ידי נכדתה אהובה: "שושנה היא הגיבורה האמיתית כאן".

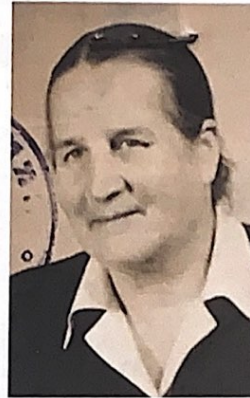
לבד מפועלה בהקמת הנחלה, בניית המבנים בידיה, גידול ילדיה שלה בתנאים קשים, דאגה לילדים רבים אחרים שגדלו בנחלה, דאגה לשלומם של מבוגרים ונדקקים ונתנה להם קורת גג בנחלה.

שושנה הייתה פעילה בועד המושבה, ובפעולות תרבות שיוס הועד, בהמשך, עבדה כגננת ומחנכת במחנה העולים במשך שנים רבות.

"הייתי עובדת יותר מכולם בכל הקשור למילוי חובותי בשדה וכל הטעון מעשה ידי אישה בבית. הייתי מסדרת ומנקה את החדר האחד ואת החצר המטופחת שלפניו. הייתי מבשלת לשבט כולו והייתי מטפלת בבגדי באי הבית. עבודות אלו גזלו שעות רבות אך הזמן כאילו פסק מלדת אותותיו בי, הייתי חזקה וגמישה וכוחי עמד לי ויעמוד לי להבא לקיים את אשר התחלתי ליצור.

לבד ממלאכת המשק עזרתי לו לגנים במעשה בניית הבית והיה במעשה זה צעד נוסף להתקשרותנו."

שושנה גניס, מתוך "פרקים" פרקי יומן שלא נכתב, לזכר זאב גניס.

שושנה גניס

על שושנה גניס / מאת פנינה ארוסי

שושנה גניס כתבה ספר על בעלה זאב גניס לאחר פטירתו בשנת 1956 לאחר מבצע סיני וכך היא כותבת על הנסיבות שהביאו למותו "הלב שידע להתגבר במשך שנים רבות וקשות על כל המשברים שפקדו אותך, לב זה לא יכול היה להכיל את השמחה שפרצה עם כל הנצחון שנצחנו במערכה- והלב נקרע ונשמחן עלתה השמימה". מתוך הספר שכתבה, מתוך זכרונותיה על בעלה ועל המקום. אני מנסה להבין מי הייתה שושנה ליטבק, איך הגיעה להיות אחת מראשוני היישוב, האם הייתה מאושרת במקום? מהי תרומתה ליישוב? תמיד מעלים על נס את הגברים, את החלוצים החסונים, מתוך זכרונותיה על בעלה אנסה ללמוד על דמותה של אישה, שחלמה על עתיד ורוד בארץ הקודש.

"שושנה עלתה לארץ וחלמה להיות מורה בישראל, היא התגוררה אצל ידידתה הספרנית ודרכה אף מצאה את המורה הראשון לעברית. דרך ידידתה הספרנית הכירה את זאב גניס שהזדמן לעיר הגדולה יותר מכל תושב אחר בבאר יעקב, ונהג להביא איתו ספרים כשחזר למושבה. גניס היה עוזב את המושבה ביום ראשון ושבת ליפו לרחוב בוטרוס שם היה לו בית מלאכה למיסגור תמונות שבו היה עובד כל השבוע ולקראת שבת היה חוזר לביתו בבאר יעקב ומביא ספרים ועיתונים ובשורות שהגיעו מרוסייה. עבודת הבנייה במשקו התנהלה באיטיות, כי את רוב עבודותיו היה מבצע במו ידיו בשעות לאחר כמה פגישות שנפגש איתה בשפת היים בתל-אביב, להיות הפועלת שלו במשק בבאר יעקב, הוא לא מציע לה נישואין... והיא כותבת "קרוב לודאי שהרצון להמשיך את ידידותינו עזרה לי בהחלטה... וסיבה נוספת היא נותנת "משום שבמילא לא יכולתי בתקופת הקיץ להמשיך בלימודי והיה עלי לשבת בחיבוק ידיים- דבר שהיה עבורי קשה מכל. והיא נוסעת בדליג'נס ואחר כך ברכבת האיטית של אז היא מגיעה בדיוק נמרץ למקום הפגישה שקבעו ברמלה, אבל גניס לא מגיע... והיא חושבת, "מי זה המעביד החדש שלי? הוא בודאי אדם דייקן, הוא לא יניח לעלמה צעירה לחכות לו שעות ארוכות, בסביבה זרה בחברתם של כל הארחי פרחי אשר ברמלה". והאנשים ברמלה מביטים בה, והיא קוראת בעיניהם מבטים של תוכחה לאדם שמניח לה לחכות כל כך הרבה זמן." מתוך רגש של רחמים עצמיים עדים, ומתוך רצון להוכיח את מיודעי החדש על התנהגות חסרת נימוס ועל חוסר ההוגנות אל עובדת צעירה ונאה, חיפשתי ואף מצאתי דרך להגיע בעצמי לבאר יעקב. תיארתי לעצמי שהוא שכח מרוב להיטותו לעבודת האדמה על הפגישה בינינו ברמלה, ובודאי איהנה הנאה רבה להוכיחו על פניו". מלאת כעס כשהיא מדמיינת את פניו של גניס הנדוף היא מתכוונת להגיד לו שהיא לא תוכל לעבוד אצל מעביד חסר לב כמותו! והיא עולה על החמור של ערבי זקן אשר מסכים להסיע אותה לבאר יעקב. כשהיא פוגשת את גניס כל מה שהיא תכננה להגיד נשכח, הרגשות הכנים שהיא טיפחה כלפיו, והמבטים העליזים שלו... באותו יום נתקלקלה משאבת הבאר ולגניס שנודע כבעל ידי זהב לא הייתה ברירה אלא לנסות ולתקן את המשאבה, ושושנה מגיעה לבאר יעקב כשכל עצמותיה כואבות לאחר הרכיבה על החמור, והיא מחכה שגניס יגמור לתקן את המשאבה, הוא יוצא מהבאר מלוכלך ושחור כולו ומחייך אליה, והיא סולחת לו בו במקום!"

הציטוטים מתוך שושנה גניס, מתוך "פרקים" פרקי יומן שלא נכתב, לזכר זאב גניס.

שושנה גניס | כתבה פנינה ארוסי

<p>אורי פדן אדריכלים UP ARCHITECTS ARCHITECTURE LOVE CONSERVATION www.uparchitects.design</p>	<p>עורך תיק התיעוד: אדר' ליאורה דרייפוס משרד אורי פדן אדריכלים</p>	<p>עמוד 57</p>	<p>פרק 3.0 תיעוד היסטורי</p>	<p>נחלת גניס באר יעקב דצמבר 2019</p>	
--	--	--------------------	----------------------------------	--	--

על שושנה וזאב גניס / מאת פנינה ארוסי:

עבור גניס מקור לחבה נוספת — היו בו בנות. גניס אהב בנות והבנות אהבו אותו. לא היה כמוהו להסתוללות ולא היה מוביל כמוהו לרונדו. הוא היה בן שיחה מכיור ומנהיג להסתוללות מאין כמוהו.

מתוך "פרקים" פרקי יומן שלא נכתב, לזכר זאב גניס. כתבה שושנה גניס, אייר ניסים ניניו

"מתנחלי באר יעקב אהבוהו בשל עליצותו הרבה ובלו בחברתו שעות ארוכות, נהגו לצאת אל רחובה הראשי של המושבה – באותם ימים שביל חולי רחב המתמשך בכיוון מזרח מערב, לשכב על החול החמים, להתלוצץ ולזמר שעות ארוכות ותוך כדי כך נהגו להסתדר זוגות זוגות בהנהגתו ולצאת במחול הרונדו המלהיב".

שושנה גניס, מתוך "פרקים" פרקי יומן שלא נכתב, לזכר זאב גניס.

ושושנה מגיעה לרמלה וגניס שנח השבטיח לפגוש אותה שם ולהביא אותה לבאר יעקב, היא מבקשת מאיש ערבי שיקח אותה לבאר יעקב. הערבי מרכיב אותה על גבי החמור ומביא אותה לבאר, שם היא מגלה שגניס היה עסוק בתיקון הבאר הביזנטית במרכז המושבה, היא לא יכולה לכעוס עליו, וכשהוא מחייך אליה, היא סולחת לו מייד!

במושבה מרכלים על הזוג שגרים ביחד בלי להיות נשואים... הוריו של גניס שעלו ארצה וגרו בתל-אביב יעצו לשושנה להפסיק את ההתלחשויות בכך שאסכים להנשא לבנם. "באחת הפגישות בנווה צדק בתל-אביב סוכם בינינו שבסוכות ננשא ונקים את משפחתנו בבאר יעקב. "ושושנה לייטבק מתארת כיצד קיבלה את ההחלטה: "את ההחלטה קבלתי בעצמי, לא היו לי קרובים בארץ באותה התקופה, ולא היו לי ידידים רבים בהם יכולתי להועץ בטרם מעשה"

"קיצורו של דבר, החלטנו להתחתן ועל פי בקשתו של גניס בחרנו לעשות זאת בירושלים, קשה לי להזכר היום מה הייתה סיבת ההחלטה, אולם סבורה אני שלא יכלה להיות לי סיבה טובה להתנגד לרצונו". והזוג הצעיר נוסע לירושלים ביום שנקבע, הדרך

לשם הייתה ארוכה ומייגעת, וכל הלילה הם היו עסוקים ב... קטילת יתושים טורדניים" ולא נותר לשושנה אפילו זמן להתלונן על האוויר המחניק של עיר הקודש. זה היה לילה מבשר רעות. ליום החתונה שלהם וכשפנו למסדות המתאימים כדי לבצע רישום. לפני הנישואין, ציפתה להם הפתעה לא נעימה. דרשו מהם להביא שני עדים, גניס התרגז ורחח על הבקשה המוזרה. הוא סרב להתחתן בירושלים, והם חזרו לשפלה... כשהם חזרו לבאר יעקב לא נשואים, נודע הדבר לידידיהם וגם לאלו שלא היו ידידים שלהם והרכילויות והריונונים לא פסקו, "וגם הפעם לא נגע לנו הדבר במיוחד" אמרה שושנה אבל מי יודע מה היא הרגישה באמת...

מספרת שושנה "כששבנו מירושלים לבאר יעקב לא נשואים, נודע הדבר גם לידידינו וגם לאלו שלא היו ידידים שלנו... באותה התקופה נהג יוסף לשנסקי-איש חברת השומר וחבר מסור לגניס להתארח אצלנו בעוברו במושבה, וכששמע על התקרית שהייתה בירושלים, היציע מיד להשיאו בן-שמן, שם ישנו רב היכול לתת לנו קידושין גם בלי להזדקק לפורמליות הנחוצה" כזכור גניס לא הסכים להתחתן בירושלים כי הרב דרש שיביאו שני עדים... וגניס התרגז והחליט לחזור ולא להכנע לתכתיבי הרבנים! ונקבע תאריך וכולם התכוננו לאירוע "יוסף לישנסקי הרכיב אותי על סוסו והסיעני לבן שמן, שם הייתי צריכה להמתין לבעלי אשר הבטיח לדייק. "זאב גניס הגיע מאוחר יותר וכל האורחים שהגיעו מבאר יעקב עמדו וחיכו לחתן... "בחצות הלילה שבנו אל המושבה בלוויית ידידים מבאר יעקב שהשריחו עצמם למעמד הכלולות, יחפים ומהלכים שיכורים משמחה" בדרך הם שרו שירים וחגגו את האירוע במחולות וריקודים שגניס הצטיין בהם.

עוד על שושנה וזאב גניס / מאת פנינה ארוסי:

תושבי ראשון לציון שחלקם הגדול היו ידידי והכירו אותו מהתקופה שבה ועבד בה לא הוזמנו לאירוע, והם החליטו לערוך לגניס חתונה כמו שצריך יומיים אחרי החתונה בבן-שמן הם שמעו רעש מזר שעלה בחצר הבית שלהם, וכשיצאו לבדוק מה קורה הם ראו המוני אורחים מראש"צ. ומתחילים וגם מנס ציונה כל אותם החברים שהכירו ואהבו את זאב גניס הגיעו לבאר יעקב, השיגו מאי שם בקבוק יין וביסקויטים, הבעירו אש בלוקסים-הפנסים שהבעירו בהם אש, ואז החלה חגיגת ריקודים, וכולם ציפו לגניס שיפתח במחול ה"רונדו" המקובל לשמחתם של בעלי הבית והאורחים גם יחד.

השמחה נמשכה עד עלות השחר, גברת גניס החדשה ראתה מעט מאוד את בעלה באותה מסיבת נישואין מאולתרת, והיא מספרת: "הוא רקד עם כולם וכולם רקדו עמו, וכולם שרו לו, ונדמה היה שהמסיבה נערכה לכבודו ולא לכבוד המאורע המשמח... לא נעלמו מעיני מבטי ההערצה אותם שלחו לעיני בנות זוגו לריקוד, ומבטי החיבה אותם שילח לעבר ידידותי הרבות ואותן קריצות ידידותיות ומלאות משמעות שגונבו בין ידידי כל אימת שמבטם נפגש במבטו. אבל שושנה מחליטה לתת לבעלה חופש מוחלט ולא לקחת את הם כבר נשואים!"

"גניס אהב לבקר הצגות הראינוע ועבודתו ביפו אותה ניהל תקופת זמן לאחר נישואיו אפשרה לו את החופש לנהוג כרצונו המלא. לעיתים קרובות הוא הזמין לו בנות לזוויה מידידותינו המשותפות וידידות שאף לא הכרתין, אולם את פרטי בילויו אלו שמעתי מפיו הרבה לפני שהשכנעם הדורשים את טובתי ספרו לי בסודי סודות" ושושנה מחליטה לא לריב עם בעלה רדופת רגשות קנאה, אלא לוותר. וחייה היו חיים אידיאליים והרמוניים. "בשנות חיי הארוכות בחברתו של זאב גניס, לא רבנו אף לא פעם אחת, ברוגז לא היינו אף לא פעם אחת, לא התווכחנו פעמיים על אותה בעיה היו לזאב תכונות טובות כידיד אב ורע"

שושנה לא הייתה עקרת בית מוצלחת בהתחלה, וכשהיא נטלה על עצמה את מלאכת הבנת המזון היא מעידה על עצמה שעשתה זאת באי כשרון בולט, זאב מלמד אותה להכין דייסה, וחביטה, ומעודד אותה לנסות מאלנים אחרים. "פתיליה הבאתי לי מתל-אביב והיא נמצאת אצלי עד היום" לזאב לא היו בבית הרבה כלים, הוא הסתפק רק בסיר אחד צלחת אחת וספל בלי ידי... שכנתה הזקנה החביבה מסרבת להשאיל לה כלים כיוון שהיא לא סומכת על שושנה שתשמור על כשרות הכלים. שושנת מחפשת בחצר ובמחסן ועד מהרה מוצאת בין כלי עבודתו של זאב כל מיני כלים ששמשו אותו לאחסון צבעים, דבק, ושמן מכונות, והיא מנקה את הכלים וסדרה לעצמה מטבח נוח. מאחר וכסף לא היה בשפע זאב מאלתר רהיטים בונה שולחן מארגז, מאוחר יותר בנה שולחן של ממש עם רגליים ופיתוחי עץ שהזדקק מעמד שנים על שנים בביתנו"

עמוד

58

פרק

3.0 תיעוד היסטורי

נחלת גניס
באר יעקב

דצמבר 2019

3.5 | משפחת גניס

"שנים הייתה לנו רפת, בבאר יעקב ובתל אביב ושנים ארוכות חילק גניס חלב בבתי התושבים"

שושנה גניס, מתוך "פרקים" פרקי יומן שלא נכתב.

"...הוא אהב כלב בחצרו ופרה ברפתו, הוא גידל עז חולבת והשתמש דרך קבע בשרותו של החמור..."

שושנה גניס, מתוך "פרקים" פרקי יומן שלא נכתב.

"הוא היה איכר בכל רמ"ח איבריו ובכל שס"ע גידיו. אי אפשר לומר שהיה איכר עשיר, אולם תמיד היה מאושר במה שיש לו ואת כל שעבר עליו בין אם היה זה לטוב ובין אם היה בו שמץ אסון קיבל באהבה לעולם לא התיאש מכישלונות הגידול ועיבוד הקרקע בשנים הראשונות, וכך גם לעולם לא שאף לעשות רווחים קלים או רווחים כל שהם מעבודתו. תמידרצה לתת לילדינו קיום הוגן וכדי לעשות זאת היה מתרוצץ ממלאכה למלאכה ולא תמיד במשקו שלו, היה משתדל אצל נדיבים ולא תמיד יכול היה להחזיר ויש לציין לשבח, שלידי מחסור לא הביא את ביתו אלא ההפך - היו פעמים שנדמה היה הכל ורוד ונעים."

שושנה גניס, מתוך "פרקים" פרקי יומן שלא נכתב, עמ' 80.

שושנה וזאב גניס

מסורת הצילום המשפחתי לקראת ראש השנה. שנת 1934

מסורת הצילום המשפחתי לקראת ראש השנה. שנת 1930

צילום של כל ילדי בית הספר של באר יעקב. תחילת שנות ה-30

שושנה גניס משמאל עם חברים לא מזוהים

תולדות משפחת גניס

שושנה וזאב גניס נישאו בבן שמן, 1915. בשנים הראשונות למשפחתם הושקע המאמץ הגדול בקיום ובבניית הנחלה. בניית בית המשפחה, בניית מבני חצר המשק: הלולים, הרפת, המחסנים, כולם נבנו על ידי בני הזוג. שנים אלה היו הקשות ביותר כלכלית. מטע השקדים לא צלח. הרפת הוקמה וזאב גניס מכר את החלב בישווי הסביבה. הילדים נולדו אל תוך תקופת ההשרדות הקשה. יגאל הבכור נולד ביולי 1918, אחריו נולדה עדה בדצמבר 1920, ברפת שבנחלה. קשיי הפרנסה הובילו אותם להעתיק מגוריהם לכמה שנים לנווה צדק שבתל אביב. שם התפרנסו ממכירת חלב הפרות שבנחלה בבאר יעקב. חווה הבת השלישית נולדה בתל אביב בשנת 1923.

עם גדילת המשפחה באה לאיטה גם רווחה מסוימת. מטעי השקדים פינו את מקומם לפרדסים. שינוי זה הביא גידול שהניב פירות ליצוא. חדרי מבנה המשק שנבנה עבור לול תרנגולות ורפת, הוסב למגורי אדם ועד מהרה שוכנו שם אנשים שהיו זקוקים לקורת גג. עם הזמן התפתח כעוד ענף הכנסה: השכרת חדרים. בשנים אלה התבססה המשפחה בנחלה וטיפחה אותה ואת ליבה, גינת החצר. בחצר שגוררה, גודלו ירקות לשימוש דיירי הנחלה, שם גם פיתח גניס ניסיונות הבוטניים שונים.

תולדות המשפחה שלובים זה בזה בתולדות באר יעקב. ילדי משפחת גניס היו מתלמידיו הראשונים של בית הספר שנפתח במושבה. בשנים אלו הכיל בית הספר 15 ילדים בלבד. זאב גניס שהיה ידוע בכישרונו הטכניים המקוריים, נקרא לתקן תקלות שונות ברחבי המושבה הקטנה. במיוחד זוכרים לו את תיקוני הבאר התכופים.

בני הזוג גניס היו פעילים בולטים באסיפות הרבות, בנסינות לגייס תרומות מעסקני הישוב בארץ, במאבקים לסלול כביש וביוזמות חברתיות תרבותיות רבות במושבה ובראשם הקמת בית העם המקומי. זאב גניס נפטר במפתיע בסוף 1956 בימי מבצע קדש המתוחים. לאחר מותו חזרה הבת האמצעית עדה ומשפחתה, לחיות לצד האם שושנה, בנחלה.

3.5 | משפחת גניס

בית הקפה של משפחת גניס

בית הקפה הוקם בסוף שנות ה-30 לצורך פרנסה נוספת. מיקומה של נחלת גניס בפתחה הדרומי של באר יעקב היווה יתרון רב לקליטת המוני חיילי המנדט הבריטי. מחנותיהם פוזרו על שטח נרחב כאשר מסביב לבאר יעקב הזעירה. בשנים אלו נפתחו בבאר יעקב מספר בתי עסק לשירות החיילים שגדשו את הישוב הזעיר. בית הקפה המשיך לתפקד גם אחרי קום המדינה, על ידי בני הזוג פישל שהתגוררו במבנה שהורחב. לקראת סוף שנות ה-60 חדל בית הקפה לעבוד. בשנת 1970 חדרה הבת עדה ומשפחתה להתגורר בנחלה. המבנה הוסב לבית מגורי משפחתה. מסמכי ההיתר להרחבת המבנה מצויים בנספחים של תיק תיעוד זה.

צילומי בית הקפה משנות ה-40

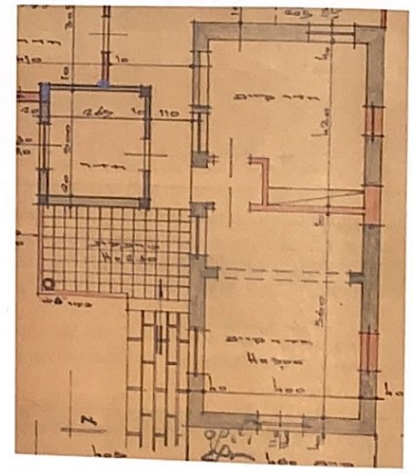

צילומי בית הקפה משנות ה-40

צילום בית הקפה בגילגולו האחרון, סוף שנות ה-50:

חלקי בית הקפה המקורי, מתוך שרטוט ההיתר להרחבת המבנה, משנת 1970:

פרק

3.0 תיעוד היסטורי

נחלת גניס
באר יעקב

דצמבר 2019

"נווה"

"... לי "נווה" הצטייר בצבעים הורודים יותר. ראיתיו בחלומי כמקום היפה והמושלם ביותר בעולם, ראיתיו בדמיוני נוח וחמים, שליו ופורח. נטלתי עמי זכרונות מה מנווה הורי אשר ברוסיה ועם הרבה רצון טוב בניתי על הזכרונות האלו נדבך אחר נדבך נווה בריא לילדינו. אני חייבת לומר שכל אלה הדברים המתארים את המושג נווה בצורה הגיונית היו לעמודי התווך של יצירתנו המשותפת והיצירה הייתה מעשה מרכבה של שיתוף פעולה"...

שושנה גניס, מתוך "פרקים" פרקי יומן שלא נכתב, עמ' 74.

נחלתם של שושנה וזאב גניס.

מצילום נדיר זה של לב הנחלה ניתן לראות את מבנה חצר המשק שהוסב למגורי שוכרים.

בכתביה, שושנה מתארת את חדות החיים שהם הוסיפו לביתם.

אמהות וילדיהם, עולים שזה עתה הגיעו ונזקקו למגורים זמניים, פועלי החקלאות שבאו לתקופות קצרות על פי צרכים עונתיים.

ניתן כאן לראות את גן הירק ועצי הפרי שבחצר. גן זה שבין חדרי השוכרים ובית המשפחה שניצב ממול היה מקור הירקות והפירות של דרי הנחלה, פרי טיפולו וגאותו של גניס וכלל גם נסיונות ופיתוחים בוטאניים.

"עם גדול המשפחה הרחבנו את כתיי נוונו הוספנו לו חדרים ולימים טפחנו עבורם משק צנוע מלא כל טוב, צמחיה וחיות בית, חצר עם משחקים, עצים מלבליים, ערוגות פרחים וכו, כלפי חוץ בית כפרי שלו ובוטח ומבפנים משפחה שתססה בשל אופים הער של ילדינו

שושנה גניס, מתוך "פרקים" פרקי יומן שלא נכתב, עמ' 86.

"בן ארבע היה אבנר טריינין, בשנת 1932, כאשר הכיר את הכפר הארץ ישראלי. בתל אביב התוודע אביו לבן כפר מבאר יעקב, אשר שלח אליו את חלב פרותיו למכור בעיר. אמר לו הכפרי גניס הזקן והעליו ("תמיד נראה זקן אך תמיד עליו"): בוא, תקנה אצלנו חלקת אדמה ותהיה איכר! אולם במה קונים כשאין פרוטה בכיס? יצא האב לים המלח למפעלו של נובומייסקי. האמין כי במשך שנה יעלה בידו לחסוך סכום כסף כלשהו שיספיק לו לתשלום המפרעה הראשונה על האדמה. נסע לשנה ונשאר בים המלח 15 שנה. אולם אותה שנה ראשונה לקח גניס טוב הלב את הגברת טריינין עם הילדים לכפרו. שנה אחת בלבד, אבל בלתי נשכחת, והיא מלווה את המשורר כחוויה היפה ביותר של חייו. זה היה בשבילו "גן העדן האבוד". עד היום הוא נזכר בריח שקדים מחמיצים, בפרחי הדר על רגב דבק בטוריה, הוא רואה את הבית בשני חלונותיו הגדולים, כשהם תמיד פתוחים אל האור ושוחים עד צוואר בעשב הגבוה, הוא רואה את החול הזהוב מתפלש ליד הדלת, ואת הגדר הדהויה, שכל תפקידה הוא לשאת על מיתחה את הגביעים הכחולים, אשר בלילה הם נסגרים על בבואת השמש שנחלקה בקרבם יום תמים. לפעמים, זכרוננו מלא עד אין הכיל בחוויה אחת בלבד: אושרו של ילד. את התקופה המאושרת

היא והקצרה כל כך, תאר אבנר טריינין בסיפור "המושבה דלת".

מתוך "מעריב" יום ו' 7/3/69 ובו מתאר א. טריינין חוויות משהותו בבאר יעקב.

- ציטוט מכתבה זו ציפה שושנה לסיפורה, "פרקים" עמוד 100.

